

”Den är ju inte i fårhagen på studiebesök”

Om lokala perspektiv och uppfattningar om varg och
svensk rovdjurspolitik

Annelie Sjölander-Lindqvist

Rapport
2006: 1

GÖTEBORGS UNIVERSITET

ISSN: 1653-1264

CEFOS – Centrum för forskning om offentlig sektor vid Göteborgs universitet, inrättades 1991 som en del av statsmaktens långsiktiga satsning på mångvetenskaplig grundforskning om den offentliga sektorn

CEFOS skall initiera och befrämja forskning om den offentliga sektorns ledning, styrning, organisation, finansiering och utvärdering, särskilt på lokal och regional nivå. Förnyelse av den offentliga sektorn står i fokus för forskningen

CEFOS idé är att samla forskare/forskargrupper från olika discipliner till samarbete i en gemensam forskningsmiljö

Författare:

Annelie Sjölander-Lindqvist är fil. dr. i Humanekologi, Göteborgs universitet och verksam vid CEFOS

Publikationer kan beställas hos:

Göteborgs universitet
CEFOS
Box 720
405 30 Göteborg

Tel	031-773 41 42
Fax	031-773 44 80
E-post	Office@cefos.gu.se
Hemsida	www.cefos.gu.se

Innehåll

Förord.....	5
Inledning.....	6
Utgångspunkter och frågeställningar	7
Vad handlar vargfrågan om ur ett lokalt perspektiv?	8
Rapportens upplägg	8
Bakgrund	10
Övervakning och forskning.....	10
Vargstammens utbredning.....	13
Attityder till varg	15
Förvaltning av varg.....	16
Norge och Sverige.....	17
Viltskador.....	18
Metod och genomförande	19
Två vargrevir	21
Hasselforsreviret	22
Dals-Ed/Haldenreviret.....	22
Svensk förvaltning och rovdjurspolitik – lokala perspektiv och uppfattningar	24
Delaktighet, medbestämmande och kunskap.....	24
Illegal jakt.....	27
Inplantering av varg	29
Lagstiftning	32
Lokala traditioner	35
Vargen som ett hot.....	35
Jägare och hund.....	37
Lantbrukare och tamboskap.....	41
Intressegrupper, nätverk och mötesarenor	44
Dalaupproret.....	44
Opinionsbildning och mobilisering.....	45
Människan, Naturen och vargen.....	49
Vargen i Naturen.....	49
Konflikter kring djur och natur	54
Uppfattningar om "naturen"	54
Kunskap och information	55
Hem och egendom.....	60
Betydelsen av lokala traditioner, plats och landskap	62
Sammanfattande slutsatser	64
Lokala perspektiv på förvaltning och rovdjurspolitik.....	66
Bristande förtroende.....	66
Insyn	66
Information	66
Vargtelefon.....	67
Lagstiftning.....	67
Illegal jakt.....	67
Licensjakt på varg	68
Osäkerhet	68

Mobilisering	69
Information och kunskap.....	69
Andra aktörer - lyhördhet och uppmärksammande.....	69
Möten.....	69
Polarisering.....	70
Lokala traditioner.....	70
Lokal identitet, plats.....	70
Jakt, lantbruk, rekreation	70
Nya rutiner.....	70
Ekonomi	71
Socioekonomiska faktorer.....	71
Bergsbrukssamhällen och jordbruksbygder	71
Lokala auktoriteter och variationer.....	71
Människan i Naturen.....	72
Naturuppfattning.....	72
"Kulturifiering"	72
Naturintresse	73
Moral, ansvar och rättvisa	73
Plats och landskap.....	73
Tolkningskonflikt.....	73
Hotade värden.....	74
Avslutning.....	74
Appendix: Beståndsstatus varg i Skandinavien 2004/05.....	76
Referenser	78

Förord

Den här rapporten bygger på forskning som har utförts inom projektet *Hot eller hotad: Kontroverser kring vargens lokalisering och utbredning*. Projektet som är finansierat av Naturvårdsverket och med medel ur Viltvårdsfonden pågår under perioden 2003-2005. Projektet har som utgångspunkt de kontroverser som vi finner i Sverige idag kring vargens utbredning och lokalisering. Undersökningen bygger på intervjuer med boende i vargrevir. Ett stort tack till alla er som ställde upp för samtal och intervjuer. Utan ert deltagande hade skrivandet av denna rapport inte varit möjligt. Jag vill också rikta mitt tack till Åsa Boholm, Serena Cinque och Lennart Nilsson som alla har lämnat värdefulla synpunkter på manuskriptet under skrivandets olika faser. Max Boholm tackas för sina insatser med att redigera rapporten inför dess publicering.

Inledning

Huruvida det skall finnas varg i det svenska landskapet, i vilken utsträckning och var, är idag en omtvistad fråga. Trots riksdagsbeslut om att Sverige skall sträva efter goda förutsättningar för det fredade viltets överlevnad och tillväxt – varg, björn, lo, järv, kungsörn, sångsvan, trana, fredade gäss och säl – så uppfattas det inte av alla som självklart. Genom sitt medlemskap i internationella samfund och samtycke till samarbete kring bevarandeåtgärder avseende biologisk mångfald och hållbar utveckling har Sverige förbundit sig att upprätthålla och ansvara för att internationellt överenskomna beslut om förordningar på en rad områden rörande den ekologiska miljön. Propositionerna och de politiska styrdokumenterna *Sammanhållen rovdjurspolitik* (Prop. 2000/01:57) och *En samlad naturvårdspolitik* (Prop. 2001/02:173) lyfter fram vi i Sverige skall skydda biologiska miljöer och ekosystem men också att dagens natur- och miljövård måste skapa möjligheter för att människor och vilt skall kunna samexistera. I mötet mellan den vilda naturen och det mänskliga samhället kan dock dess medborgare erfaras att lokala intressen och värden kommer i konfrontation med samhällsreliga miljömål (jmf Boholm 2000; Fraga 2005 (in press); Sjölander-Lindqvist 2004b). "Den är inte i fårhagen på studiebesök" – är förutom rapportens titel också ett citat som kommer från en av de boende i ett av de svenska vargreviren och får symbolisera ett av de lokala perspektiven på hur människor ser på varg och att genomförandet av politiskt fattade beslut tar plats i ett landskap av människor där de skall leva, verka, bedriva ekonomisk verksamhet och få rekreation. Att det finns skilda perspektiv på varg är upprinnelsen till den här rapporten och den studie som den bygger på.

Framförallt två huvudsakliga perspektiv är framträdande i debatten kring vargen och skulle i någon mån kunna beskrivas som en fråga kring vargens vara eller icke vara. Medan det ena förhållningssättet framhåller att vargen har "rätt" att vistas i naturen och skall betraktas som ett självklart inslag i den svenska faunan och som skall skyddas, görs det från andra håll gällande att vargen utgör ett hot mot de människor som lever och verkar i de områden där vargen idag lever. Att Sverige skulle ha och borde ha ett ansvar för att vargen skall återfinnas i, och ges möjligheter att leva i den svenska faunan, uppfattas av en del aktörer stå i konflikt med lokala intressen, värden och traditioner i områden där det finns varg. Samtidigt som målet att ha en livskraftig vargstam sammanfaller med internationella konventioner som Sverige har undertecknat, vill vissa grupper begränsa vargens spridning medan andra vill befrämja vargens levnadsförutsättningar. Vi ser idag en polarisering mellan olika grupper och personer i frågan kring om det skall finnas varg i det svenska landskapet eller inte.

Cinque (2003) har i sin studie av artiklar och insändare i nitton svenska dagstidningar under perioden 1995-2003 kommit fram till att debatten kring varg fram till år 2000 präglades av frågan om maktens centralisering till Stockholm och att vargfrågan är ett uttryck för en konflikt mellan centrum och periferi. Hennes studie visar att under år 2000 ökar antalet debattartiklar och insändare i media och frågor kring vargens farlighet blir ett ytterligare

centralt tema. Den offentliga opinionen kring varg delas nu allt tydligare in i olika läger och debatten tenderar att alltmer fokusera på okunskap om varg – och precis som tidigare lyfts det fram att vargen är en symbol för klyftan mellan stad och landsbygd (Cinque 2003).

Också i Norge har debatten kring vargens vara eller icke vara många gånger varit intensiv. Norsk forskning har visat att konflikter kring varg är påverkat av de sociala skillnader som olika geografiska områden och demografiska mönster ger upphov till. Det har förts fram att det lokala samhället och dess värden får stå tillbaka för storstadens önskemål om att det ska finnas varg i den norska faunan (se t ex Skogen and Haaland 2001). I Østfold i sydöstra Norge har forskare funnit att konfliktbilden påverkas av att där bor människor tätare än i andra områden med varg och att friluftsliv och jakt i dess områden uppfattas som viktiga traditioner. Liksom mycket av den socialantropologiska forskningen om lokala traditioners betydelse för människor har visat (e.g. Inglis 1977; Ingold 2000; Lovell 1998; Sjölander-Lindqvist 2004c) så visar även Skogen och Haalands studie att det lokala har betydelse för hur människor ser på sin omgivning (Skogen and Haaland 2001).

Den här studien avser att ge en fördjupad bild av lokalbefolkningens syn på vargen i två geografiska områden. De två områden som har stått i fokus är dels *Hasselforsreviret* som återfinns i sydvästra delen av Närke, dels det revir som går under benämningen *Dals-Ed/Halden* som vi återfinns i Dalsland och sydöstra hörnet av Norge men där studien även kommit att angränsa till två andra områden med varg – *Kroppefjäll* i norra Bohuslän och *Glaskogen* i södra Värmland.

Utgångspunkter och frågeställningar

Studiens teoretiska inspiration har hämtats från humanekologiska och socialantropologiska teorier om människans relation till den biologiska omgivningen. Insikter från forskning kring hur människor och lokalsamhällen reagerar i situationer när deras lokala omgivning och miljö utsätts för risker och hot förorsakade av olika sorters "utvecklingsprojekt" (se t ex Couch and Kroll-Smith 1991; Edelstein 1988; Sjölander-Lindqvist 2004a; Sjölander-Lindqvist 2004c) har därutöver varit vägledande för rapportens teoretiska inramning. Lokaliseringsforskningen ("facility siting research") har visat att missnöje och bristande förtroende för myndigheter, politiker och företag kan uppstå när människor upplever att deras oro och åsikter inte uppmärksammas och tas på allvar, som vid byggandet av kärnkraftverk, vindkraftverk, sopförbränningsanläggningar, tunnlar eller andra tillfällen då det lokala landskapet utsätts för förändring. Detta kan bli den drivande kraften till en social mobilisering i syfte att få gehör för lokala perspektiv och för att bevara och skydda de intressen och värden som upplevs som hotade (Ostrom 1990). Utgångspunkten är att delar av den internationella och svenska forskningen inom just detta område kan tillämpas för att studera och förstå hur och varför människor på orter med motstånd till varg upplever den situation de befinner sig i.

Vad handlar vargfrågan om ur ett lokalt perspektiv?

De frågor som studien omfattar handlar om att undersöka människors uppfattningar kring varg, hur de upplever den svenska vargfrågan, om och hur förekomsten av varg uppfattas påverka deras liv och leverne. Hur uppfattar människor svensk rovdjurspolitik och förvaltning? Hur ser förhållandet ut mellan utövandet av lokala traditioner och uppfattningar om varg och rovdjurspolitik?

Debatten kring varg visar mycket tydligt mötet mellan olika perspektiv och med det också att olika aktörer är involverade i frågan – dels de som skall leva i trakter med varg, dels de som skall ombesörja att vargen ges utrymme och förutsättningar till överlevnad i den svenska (skandinaviska) faunan. I vargreviren eller i angränsande områden finns människor som upplever att vargens närvaro i landskapet begränsar eller förhindrar deras möjligheter att bedriva lantbruk, jaga eller idka andra rekreativitet (som bär- och svamplockning). Samtidigt finns ett politiskt fattat beslut om att vargen, som ett av flera rovdjur, skall ges möjligheter inte bara till överlevnad utan också tillväxt och utbredning ("Sammanhållen rovdjurspolitik" Prop. 2000/01:57).

Rapportens upplägg

Rapporten omfattar tre övergripande sektioner. Den första sektionen omfattar förutom detta inledningskapitel också *Bakgrund* och *Metod och genomförande*. Inledningskapitlet lämnar en redogörelse för studiens utgångspunkter och frågeställningar, bakgrundkapitlet ger en översikt av biologiska forskningsinsatser på rovdjuret varg, vargstammens utbredning i framförallt Sverige men också en övergripande bild av den svenska förvaltningen av vargstammen. I kapitlet *Metoden och genomförande* lämnas en redogörelse för hur studien har genomförts, vilken metod som har varit ledande för arbetet med att samla in material och i vilka områden som studien har bedrivits.

De nästföljande kapitlen *Svensk förvaltning och rovdjurspolitik – lokala perspektiv och uppfattningar*, *Lokala traditioner*, *Intressegrupper, nätverk och mötesarenor* samt *Människan, Naturen och vargen* utgör rapportens huvudsakliga empiriska redovisning. *Svensk förvaltning och rovdjurspolitik – lokala perspektiv och uppfattningar* handlar om lokala perspektiv och uppfattningar om svensk förvaltning och rovdjurspolitik. *Lokala traditioner* behandlar lokala verksamheter såsom jakt och lantbruk och vilken roll hundar och tamboskap spelar för uppfattningar om såväl varg som rovdjurspolitik och förvaltning. *Intressegrupper, nätverk och mötesarenor* belyser den opinionsbildning och mobilisering som har uppstått som en effekt av att det finns varg i det omgivande landskapet. *Människan, Naturen och vargen* tar sin utgångspunkt i människans relation med sin biologiska omgivning, Naturen.

De avslutande kapitlen *Konflikter kring djur och natur* och *Sammanfattande slutsatser* står för rapportens diskussionsavsnitt där kapitlet *Konflikter kring djur och natur* diskuterar konflikter kring djur och natur och vilken roll kunskap, information och förtroende kan spela för formeringen av kontroverser men också vilken inverkan uppfattningar om plats, landskap och lokala traditioner har för miljökonflikter. Kapitlet *Sammanfattande slutsatser* presenterar tillsammans med en sammanfattning av studiens resultat en diskussion av de slutsatser som

författaren dragit mot bakgrund av de teman som har kommit att vara framträdande vid resultatanalys.

Bakgrund

Intet rovdjur har i den grad som vargen samlat befolkningen till organiserat försvar, detta dels på grund av vargens glupskhet, dels emedan befolkningen aldrig åt köttet av ett djur, som rivits av vargen.

- J. L. Saxon: *Jakt och jägare i gamla tiders Närke* (1935).

Detta skrevs av journalisten och författaren Johan Lindström Saxon några årtionden efter förra sekelskiftet och skildrar att det fanns de som uppfattade att vargen utgjorde ett hot mot människan och landsbygden.

För drygt 180 år sedan var den svenska vargstammen¹ uppskattad till att omfatta 1 500 individer. Då var förföljelse av varg reglerad i lag, idag är vargen skyddad enligt lag. Att vargen, betraktad som ett skadedjur som skulle jagas och bekämpas, går långt tillbaka i tiden. I landslagen från 1442 står stadgat om sockenbors skyldighet att delta i vargskall, vilket kom att bestå till långt in på 1800-talet då plikten att delta i vargskall upphörde i samband med att en ny jaktstadga antogs år 1864. Kyrkoherden, klockaren och socknens kvinnor var de enda som var befriade från plikten att delta i jakten på varg. Upprop till vargskall meddelades på gudstjänster av socknens präst eller genom budkavle. Jakten på varg kom att bli framgångsrik. Större delen av landets vargar dödades under 1800-talet. De jaktmetoder som användes för att jaga varg fram till dess fridlysning 1965 var fångstgropar, fällor, nät, drev, saxar, varggård och så givetvis kula (Brusewitz 1967; Lidzén 1998). Skottpengar på varg infördes 1647 vilket kom att gälla fram till året innan vargen fridlystes drygt trehundra år senare. Olika grupper kunde dryga ut sina inkomster med hjälp av skottpengar på varg och andra rovdjur. Under perioden 1848/49-1857/58 ersattes den som dödade en varg med 20 riksdaler. Summan kom under 1858/59 att höjas med ytterligare 10 riksdaler (Persson 2004). Jakt på rovdjur kunde därför komma att medföra viktiga tillskott i kassan för bygdens egenomslösa. Kanske innebar även skottpengarna att de kunde lämna livet som dräng då 18 Rd på slutet av 1860-talet motsvarade köpeskillingen för två grisar eller en kviga (ibid. 2004).

Ett tiotal år innan vargen blev fredad i Sverige så uppskattades antalet vargar till mellan 18-35 individer. I slutet av 1970-talet kommer vittnesskildringar av vargspår. Under 1980-talet uppskattas antalet vargar i landet uppgå till ett tiotal och det är under de nästföljande åren som vi ser en begynnande tillväxt av den svenska vargstammen.

Övervakning och forskning

I takt med att vargstammen ökade under 1990-talet ökade ansatserna för att bygga upp en vetenskapligt grundad kunskap om den skandinaviska vargen. Eftersom den svensk-norska

¹ Den skandinaviska vargen tillhör hundfamiljen. Det finns ett drygt trettiotal hunddjur i världen som tillhör samma familj varav den varg som vi hittar i de svenska skogarna går under det latinska namnet *canis lupus*.

gränsen skär mellan delar av vargstammens kärnområde kom forskningen att samordnas kring varg. I januari 2000 grundades därför det Skandinaviska Vargforskningsprojektet, förkortat SKANDULV och vilket omfattar flertalet delprojekt med egen budget. Projekten är förlagda till olika vetenskapliga institutioner såsom Grimsö forskningsstation utanför Riddarhyttan i Västmanland, Institutet för naturförvaltning (INA) i Norge, Norska Institutet för Naturforskning (NINA) och Viltskadecenter. SKANDULV har en omfattande fältverksamhet där ett femtiotal personer arbetar med att genomföra verksamhetens övergripande syfte - att skaffa fram faktaunderlag för vad som beskrivs som en "optimal förvaltning"² av varg i Norge och Sverige. SKANDULV har också till uppgift att sprida information om vargens biologi och förvaltning till en bred allmänhet.

Den beståndsövervakning som sker av den skandinaviska vargstammen sker genom ett samarbete mellan SKANDULV och Viltskadecenter som bildades 1996 på uppdrag av Naturvårdsverket. Den årliga beståndsövervakningen företas under vinterhalvåret och baseras på spårning i snö och radiotelemetri i de svenska och norska markerna. Med hjälp av snöspårning, pejling av radiomärkta vargar och observationer kan vi få en uppfattning om vargstammens storlek genom att man genom dessa aktiviteter kan härleda hur många av de revirmarkerande alfaparen som får valpar. Viltskadecenter, beläget i anslutning till Grimsö forskningsstation i Bergslagen, Västmanland, samordnar de svenska övervakningsinsatserna och ansvarar förutom för beståndsövervakningen också för kvalitetssäkring och utvärdering av det material som övervakningsinsatserna ger.³ Centret bedriver även informations- och utbildningsverksamhet i viltskadefrågor och ansvarar för samordningen av länsstyrelsernas insatser inom viltskadeområdet.

För att samla in data och bygga upp kunskap om den skandinaviska vargstammen bedrivs forskning om varg. Fokus har till stor del kommit att ligga på hur vargstammen utvecklas, hur den sprider sig, var den etablerar sina revir, vilka effekter vargstammen har på vilt i de områden där den lever. Andra forskningsaktiviteter har kommit att fokusera på vargens sociala förhållanden som parbildning, släktskap, revir, rangordning. Vargens födoval och hur detta påverkar viltstammar som älg och rådjur har varit andra områden för forskning liksom att insatser läggs på att kartlägga vargstammens genuppsättning.

Den biologiska viltforskningen kom att nydanas i slutet på 1960-talet då forskarna med hjälp av radiosändare kunde följa hur djuren rörde sig i markerna. För att erhålla information och data har man inom SKANDULV arbetat med radiomärkning av vargar, något som dock kräver stora förberedelser. För att lokalisera var vargarna finns så försöker man spåra vargarna under vintern när det finns snö på marken. När man har kartlagt var de finns används helikopter för att driva ut vargarna på öppen mark varpå de sedan skjuts med bedövningsgeväret. Försedda med halsband med sändare kan därefter vargen pejlas. Radioförsedda vargar pejlas och dess positioner kan sedan rapporteras in till en vargtelefon dit jägare och andra som tänker sig ut i skog och mark kan ringa in för att höra var vargen befinner sig.

² Se http://skandulv.nina.no/skandulv%20new/STARTSIDER/SVENSK%20START/index_svensk.htm (Sist hämtat - maj 2005).

³ I Norge svarar Statens naturoppsyn (SNO) för registreringen av icke-stationära vargar. Beståndsövervakningen av stationära vargar koordineras och kvalitetssäkras av Högskolan i Hedmark. Den norska vargövervakningen ingår i ett nationellt övervakningsprogram för stora rovdjur.

En telefonsvarare ger alltså besked om inom vilket område som den eller de radioförsedda vargarna i ett specifikt revir senast pejplats. Eftersom en varg kan förflytta sig över relativt stora ytor under några timmar anses inte vargtelefonen ge någon garanti för att det inte finns varg i det område som har radiopejplats. Det är dock inte alla revir som har en vargtelefon eftersom systemet bygger på att åtminstone en varg i reviret är försedd med radiosändare.

Drygt trettio år efter att de första radiohalsbanden började användas introducerades GPS-sändarförsedda halsband⁴ (Sand, Ahlqvist, and Liberg 2004). Med hjälp av dessa sändare kan forskaren följa vargens rörelser mera noggrant genom att djurets positioner kan fastställas och sedan sändas över till forskaren. Den första vargen som förseddes med en GPS-sändare var en vuxen vargtik i Tyngsjöreviret på gränsen mellan Dalarna och Värmland. Sändaren programmerades att kunna lagra upp till 5 000 positionskoordinater, datum och tidpunkter. Genom att följa Tyngsjötiken i en period om fyra månader under 2002 (januari - maj) kunde forskarna konstatera att tiken och hennes flock vandrade i genomsnitt 22 kilometer per dygn och att hon som mest hade förflyttat sig 51 kilometer och som minst 4 kilometer. Forskarna kunde också utläsa att vargflockens dygnsrytm var tämligen tydlig. Tidiga morgnar och sena kvällar var de perioder under dygnet som tiken rörde sig som mest medan hon var mindre aktiv under eftermiddagstimmarna och de sena nattimmarna. Detta rörelsemönster är förmodligen en anpassning till flockens viktigaste bytesdjur (älg, rådjur) (Sand, Ahlqvist, and Liberg 2004). De platser där vargen hade befunnit sig i minst två timmar besöktes av forskargruppen för att på plats kunna undersöka vad tiken och flocken hade sysselsatt sig med under den tiden. Man kontrollerade legor, spår och om det fanns slagna byten. Resultaten visade att flocken dödade i genomsnitt en älg var fjärde dag, fördelade över ett område om 1 300 km² (Sand, Ahlqvist, and Liberg 2004). I mars 2005 rapporterades att en radiomärkt varg hade blivit skjuten av en renägare efter att flera tamrenar hade rivits av varg i sydöstra Finland. Varghonan var märkt med GPS-halsband och föddes i det norska Gråfjellsreviret i maj 2002 och kom alltså att vandra en sträcka om 1 100 km i fågelavstånd vilket är världsrekord för vargar.⁵

Vargforskningen och förvaltningen av varg utgår från en klassifikation av olika kategorier av varg. En stor del av populationen utgörs av flockar, också benämnda som "familjegrupper". För att kallas familjegrupp skall flocken leva inom ett avgränsat geografiskt område, bestå av minst tre individer och med minst en av dessa skall vara revirmarkerande. Allt som oftast består en familjegrupp av två vuxna för yngande individer med sin sista valpkull. Detta par kallas för "alfapar" vilka leder familjegruppen som kan bestå av mellan ungefärligen 4 och 10 djur. Flocken/familjegruppen lever i ett revir omfattande 1 000 - 15 000 km². Alfaparet är stationära, revirmarkerande och av olika kön. Det är detta par som parar sig och eventuellt föder valpar. När alfaten lämnar löpblod under vårvintern är alfaparet "revirmarkerande". Förutom alfapar finns det "revirmarkerande par". Dessa urinerar inom ett avgränsat område och skrapar med fötterna i marken, är av olika kön och går tillsammans. Tiken lämnar löpblod efter sig. "Revir" är ett avgränsat område som revirmarkeras av en stationär,

⁴ Global Positioning System.

⁵ Enligt pressmeddelande "Världsrekord i vandringsavstånd hos Skandinavisk varg" från SKANDULV per 10 mars, 2005.

ensam varg, ett alfapar eller ett revirmarkerande par. De sistnämnda är ofta nyetablerade i området och har i just det reviret tidigare inte haft valpar men där förekomsten av löpblod anger att en familjegrupp kan komma att uppstå om paret förnygrar sig. Därutöver finns det vargar som benämns som "övriga stationära vargar" och "övriga vargar". Den förstnämnda gruppen utgörs av ensamma vargar som har observerats under minst en period om tre månader (november-februari) och inom ett begränsat område om max femton kvadratmil. Vargen skall också ha markerat revir vid minst ett tillfälle för att klassificeras som övrig stationär. Den sistnämnda kategorin utgörs av vargar som inte uppfyller något av ovan nämnda kriterier, eller så finns det inte tillräckliga observationer för att man skall kunna placera dem i någon av kategorierna. Oftast handlar det om unga, nyutvandrade vargar som ännu inte har hunnit etablera ett revir (Wabakken et al. 1999).

Vargstammens utbredning

Det svenska etappmålet för vargstammen är satt till 20 förnygringar per år. Detta motsvarar ungefär 200 individer eftersom en vargflock beräknas kunna bestå av ungefär 10 individer (alfapar, årsvalpar och tidigare valpar). Den svenska vargstammen beräknades uppgå till minst 122-138 vargar⁶ i Skandinavien 2004/05 innan det blev känt hur många vargar som avlidit under det senaste året. En avräkning av döda vargar gav då ett minimiantal om 109-125 vargar⁷ i Skandinavien. För Sveriges del handlar det om 73-80 vargar⁸ och 22-26 vargar som går fram och åter över riksgränsen mellan Sverige och Norge (Wabakken and Strømseth 2005). Att fokusera på antal förnygringar är lättare eftersom det är svårt eller om ens möjligt att räkna varje varg som finns ute i de svenska skogarna. Idag är det framförallt Gävleborgs, Värmlands, Dalarnas och Västra Götalands län som huserar vargrevir men revir återfinns även i Örebro och Västernorrlands län. De preliminära inventeringsresultaten från vintern 2004/05 visar att det finns inalles 14 familjegrupper i Norge och Sverige, varav 10 av dessa återfinns i Sverige, 2 i Norge medan de övriga 2 familjegruppernas revir sträcker sig över den svensk-norska gränsen. Utöver dessa finns det 12 revirmarkerande vargpar i Sverige och Norge. Det sydligaste reviret med familjegrupp hittar vi idag i Kroppefjäll i Bohuslän, norr om Uddevalla. Detta innebär att det nu finns familjegrupper, revirmarkerande par eller troliga par på 30 platser i Sverige och Norge (Wabakken and Strømseth 2005). Under vintern 2004/05 har 13 vargar blivit dödade. Av dessa blev 6 dödade i Sverige och 7 i Norge. Fem av de senare blev skjutna i samband med licensjakt i Hedmark fylke.

Under 2005 förväntas det bli mellan 14 och 18 förnygringar i Skandinavien. Detta innebär att antalet tikar som förväntas para sig och få valpar fortsätter att öka. En nedgång väntas dock i det norska vargbeståndet som en effekt av den licensjakt som bedrevs i Norge i början av 2005 (Wabakken and Strømseth 2005).

⁶ Summan innefattar inte "andra vargar" i Sverige, d v s endast de vargar som anses som stationära i Sverige (revirmarkerande och familjegrupper) ingår i denna siffra (Wabakken and Strømseth 2005).

⁷ Summan innefattar inte "andra vargar" i Sverige, d v s endast de vargar som anses som stationära i Sverige (revirmarkerande och familjegrupper) ingår i denna siffra (Wabakken and Strømseth 2005).

⁸ Summan innefattar inte "andra vargar" i Sverige, d v s endast de vargar som anses som stationära i Sverige (revirmarkerande och familjegrupper) ingår i denna siffra (Wabakken and Strømseth 2005).

Ett nytt vargrevir finns vid gränsen mellan Hälsingland och Medelpad men där sköts al-fahannen av en finsk jägare under fågeljakt med lös hund i september 2005. Varg har även observerats i norra Medelpad och södra Ångermanland under november-december 2004 och rovdjursansvarige i Västernorrlands län konstaterade i december 2004 att det fanns mellan 4 och 6 vargar i länet vilket tydde på att det hade skett en etablering av varg (Tidningen Ångermanland, 2004-12-08).

Ett skandinaviskt bestånd av varg är avhängigt av dess genetiska utveckling eftersom stammen idag är starkt inavlad (Liberg et al. 2005). För att vargstammen skall kunna fortleva och växa är det alltså av stor betydelse med nya gener för upprätthållandet av ett friskt skandinaviskt vargbestånd, menar Naturvårdsverket (Norrländska Socialdemokraten 2005-02-16). DNA-analyser av vargspillning från vargar som har befunnit sig i flera norrländska län har man kunnat påvisa att en invandring av vargar sker från den finsk-ryska vargpopulationen. Två av dessa åsamkade under vintern 2004/05 problem för den berörda lokalbefolkningen. Under vintern 2004/05 revs ett trettiotal renar tillhörande Vittangi sameby i Pessinki naturreservat i Norrbotten. Vittangi sameby ansökte om skydds jakt⁹ hos Naturvårdsverket som dock avlog ansökan i januari 2005. I februari upptäcktes att vargen på nytt hade rivit ett antal renar när en länsstyrelsens rovdjursinventerare hittade 13 renkadaver i den norra delen av Pessinkireservatet. Några dagar innan varghannen hittades död och konstaterat illegalt skjuten i februari 2005, hade Naturvårdsverket beslutat att den skulle förses med radiosändare för att myndigheterna lättare skulle kunna se vilka skador den eventuellt skulle åsamka rennäringen och därmed förenkla beslut om skadeförebyggande åtgärder.

Det andra fallet rör den varg som för byn Ringvattnet i Jämtland av många bybor kom att uppfattas som ett hot mot både djur och människor.¹⁰ Där revs en hund i början av december 2004 av en varg som, tills den sköts i februari 2005, befann sig i anslutning till byn. Den kom vid flera tillfällen att söka upp andra hundar och försökte vid minst ett tillfälle att ta sig in i en hundgård. Naturvårdsverket beviljade en ansökan om skydds jakt under en kort period i december månad 2004 men ingen lyckades skjuta den. Naturvårdsverket beslöt att inte bevilja nytt tillstånd på skydds jakt när det efter DNA-analyser kommit fram att vargen tillhörde den finsk-ryska stammen och alltså hade kommit invandrande från Ryssland. Eftersom den svenska vargstammen lider av inavel så kom man fram till att vargen i Ringvattnet var alltför attraktiv DNA-mässigt. Förhoppningen stod till att den skulle lämna Ringvattnet och bege sig mot områden där det fanns en vargtik så att ett nytt revirmarkerande vargpar skulle kunna etableras vilket skulle innebära ett viktigt tillskott till den skandinaviska vargstammens genbank. Eftersom vargen uppträtt störande och uppfattats som ett allvarligt orosmoment för Ringvattnets invånare genomfördes skrämselförsök för att försöka driva bort vargen från byn istället för ett nytt beviljande av skydds jaktstillstånd. I början av januari 2005 radiomärktes¹¹ vargen på uppdrag av Naturvårdsverket och länsstyrelsen i Jämtland.¹² Per-

⁹ Jakten i Sverige regleras enligt jaktlagen (SFS 1987:259) och jaktförordningen (SFS 1987:905). Jakt kan bedrivas genom allmän jakt, licensjakt och skydds jakt.

¹⁰ Länstidningen Östersund 2004-12-03, 2004-12-04, 2004-12-04, 2005-02-16.

¹¹ Alla vargar som märks med radiosändare förses med ett identifikationsnummer som motsvarar år och månad när den fångades in för märkning.

sonal från Viltskadecenter har genom skrämselsåtgärder och medelst att följa vargen några mil utanför byn försökt få den att lämna området. Vargen återvände dock hela tiden till byn Ringvattnet.¹³ I början på februari konstaterade Viltskadecenter att det varit fullt möjligt att skrämman vargen med hjälp av olika metoder men att fortsatta försök troligtvis skulle komma att bli alltför omfattande i tid för att det skulle vara möjligt att genomföra samt ekonomiskt kostsamt. En flyttning av vargen bedömdes av verket som olämpligt eftersom det är förenat med stora risker att flytta vilda djur samt att man heller inte kan försäkra sig om att den flyttade vargen skulle stanna inom det nya området. Med tanke på dess beteende bedömdes det därutöver som svårt att skapa förankring och acceptans för en sådan åtgärd bland boende i vargens nya område. Naturvårdsverket beviljade därmed återigen skydds jakt och vargen sköts natten mot den 17 februari 2005.¹⁴

Attityder till varg

Sveriges invånares inställning till varg och vilt har undersökts flertalet gånger (se vidare Karlsson, Bjärvall, and Lundvall 1999 för mera information). Under våren 2004 genomförde forskningsprogrammet FjällMistra i samarbete med Naturvårdsverket och länsstyrelserna i Norrbotten, Västerbotten, Västernorrland, Jämtland och Dalarna en attitydundersökning om rovdjur i Sverige (Ericsson and Sandström 2005).

I den första delrapporten från undersökningen konstateras att län med relativt stora rovdjurspopulationer uppvisar större motstånd till riksdagens mål. Oppositionen riktar sig främst mot målen för björn och varg. Rapporten betonar att även om en majoritet instämmer i fattade riksdagsbeslut kring målen för rovdjurstammarna så ger undersökningen tydliga indikationer på att konflikter kan komma att uppstå, eller att existerande konflikter kan fördjupas ute i länen kring hur många rovdjur som skall finnas i området (ibid.). FjällMistras attitydundersökning visar att det finns ett stort stöd för rovdjursförvaltningen. En majoritet av de svarande (85 procent) anser att ansvaret för förvaltningen skall ligga hos Naturvårdsverket. Resultaten visar också att svenskarna anser att grupper med ett särskilt intresse för rovdjursfrågor skall ges inflytande över förvaltningen. De grupper som avses är dels olika ideella naturvårdsorganisationer såsom Naturskyddsföreningen och Rovdjursföreningen, dels de grupper som är direkt berörda av att det finns rovdjur i deras närhet (jägare, lantbrukare, samer) (ibid.). En stor majoritet anser att förvaltningsåtgärder som rovdjursstängsel, märkning för att kunna övervaka, flyttning av individer, och skräminselinsatser är tänkbara insatser. En mindre andel, 39 procent av det totala antalet svarande, anser att jakt är tänkbart. Motsvarande siffra för Dalarna är 52 procent, för Jämtlands län ligger siffran på 60 procent och i Gävleborg så hamnar den på 53 procent (ibid.).

¹² Sändaren skickade både signaler via VHF-bandet och GPS/GSM-systemet. VHF-bandet är det som varit i bruk för radiomärkning under en lång tidsperiod men är numera på väg att bytas ut mot GPS/GSM eftersom den förra möjliggör manuell tjuvpejling.

¹³ Anledningen till att byn har varit av sådant intresse för vargen tros ha varit löpande hundtikar. Man har även provat med att hålla tikarna inomhus för att minska lukten men utan framgång.

¹⁴ Beslut 411-800-05-Nf, Naturvårdsverket, 2005-02-14.

Rapporten understryker att resultat från nationella undersökningar inte direkt kan överföras till region-, läns- och kommunnivå. Det har således funnits en skevhet i de undersökningar som har genomförts eftersom man på ett mycket tydligare sätt måste lyfta fram lokalbefolkningens åsikter och attityder i områden med rovdjursstammar (ibid.).

Förvaltning av varg

Den svenska rovdjurspolitiken styrs av ett antal olika regleringar. Vid undertecknandet av Bernkonventionen (SÖ 1983:30)¹⁵ förband sig Sverige att värna alla de inhemska arterna (såväl vilda djur som växter) och skydda deras naturliga levnadsmiljöer. När Sverige gick med i EU kom vi även att gå under det så kallade Art- och habitatdirektivet (1992)¹⁶ som innebär att alla arter inom EU har kategoriserats utifrån behovet av skydd för att kunna överleva. Vargen ingår i kategorin *Akut hotade arter*. Detta innebär att den anses löpa stor risk att dö ut i vilt tillstånd och inom en nära framtid. Politiken styrs även av andra internationella åtaganden som ratificeringen av konventionen om biologisk mångfald (SÖ 1993:77). Den svenska rovdjurspolitiken utgår vidare, som redan påpekats, från propositionen "Sammanhållen rovdjurspolitik" (2000/01:57), vilken riksdagen fattade beslut om i mars 2001. Enligt beslutet som omfattar de fem rovdjuren björn, järv, lo, varg och kungsörn skall tydliga mål anges för hur många rovdjur vi skall ha i Sverige och var de skall få finnas och länsstyrelserna ges ett genomförandeansvar för rovdjurspolitiken. *Åtgärdsprogram för bevarande av VARG* (Åtgärdsprogram nr 23, fastställt år 2000) är det vägledande dokumentet för Naturvårdsverkets och länsstyrelsernas arbete. Bakgrunden till framtagandet av åtgärdsprogram för de 500 arter och livsmiljöer som idag betraktas som hotade av utrotning står att finna i det beslut som riksdagen antog 1999 avseende att Sverige inom en generation skall ha löst de stora miljöproblemen. Åtgärdsprogrammen är ett led i genomförandet av riksdagsbeslutet om att Sverige senast 2020 skall ha verkställt dessa problem, vilka motsvaras av 16 miljö kvalitetsmål¹⁷. Programmen, vilka tas fram av länsstyrelserna på Naturvårdsverkets uppdrag, skall fungera som underlag för länsstyrelsernas särskilda satsningar på skötsel och återskapande av naturmiljöer för de mest hotade arterna. Åtgärdsprogrammet för bevarande av varg är således ett led i Naturvårdsverkets, som en av flera myndigheter, arbete med att genomföra de 16 miljö kvalitetsmålen som riksdagen har fattat beslut om och vilka beskriver den ekologiska status som Sveriges miljö- natur- och kulturresursers skall ha senast år 2020.

¹⁵ Konventionen trädde i kraft 1982. Se konventionens hemsida för mer information: http://www.coe.int/t/e/Cultural_Cooperation/Environment/Nature_and_biological_diversity/Nature_protection/default.asp#TopOfPage.

¹⁶ Art- och habitatdirektivet infördes 1992. Direktivet är att betrakta som en form av lag vilka EU:s medlemsländer är skyldiga att genomföra och tillämpa inom landet. Direktivet skall alltså integreras med nationell lagstiftning. Målen är bundna men på vilket sätt målen skall uppnås lämnas till varje medlemsstat att själv bestämma.

¹⁷ Miljömålen, fastställda av riksdagen, handlar om att de stora miljöproblemen skall vara lösta till nästa generation för att vi skall nå en hållbar samhällsutveckling. Miljömålen utgör riktlinjer för svenska insatser inom miljöarbetsområdet. Uppföljningen och utvärderingarna av insatserna och möjligheterna att nå de olika miljömålen svarar Miljömålsrådet för. I april 1999 antogs de första 15 miljömålen. I november 2005 fastslog riksdagen det 16:e miljömålet om *biologisk mångfald*. Andra miljömål är bl. a *Frisk luft*, *Begränsad klimatpåverkan*, *Giftfri miljö*, *Levande skogar*, *Ett rikt odlingslandskap* och *Ett rikt växt- och djurliv*. För mer information kring miljömålen, se <http://miljomal.nu/index.php>.

Förvaltningen av rovdjuren skall utgå från länsstyrelserna och omfatta inventering, beslut om eventuell skydds jakt, information, hantering av viltskadeärenden och förebyggande av jaktbrott. Naturvårdsverket instiftade år 2002 ett rådgivande samrådsorgan, Rådet för rovdjursfrågor, vilken skall vara myndigheten och länsstyrelserna behjälplig i att genomföra den samordnade rovdjurspolitiken. Rådets uppgifter är att behandla övergripande policyfrågor och rovdjursstammarnas utveckling samt bedriva inventeringsverksamhet kring rovdjuren i Sverige. Rådets medlemmar utgörs av representanter för olika intressegrupper och myndigheter såsom Svenska Jägareförbundet, Jägarnas Riksförbund, Svenska Rovdjursföreningen, Lantbrukarnas Riksförbund, Naturskyddsföreningen, Världsnaturfonden och Viltskadecenter, för att nämna några av rådets tolv medlemmar.¹⁸

Enligt riksdagens beslut skall län med fasta stammar av stora rovdjur eller med återkommande besök av rovdjur bilda regionala rovdjursgrupper. Idag finns det totalt 17 regionala rovdjursgrupper. I gruppen skall, precis som i Rådet för rovdjursfrågor, representanter för olika intressegrupper ingå. Dessa kan dock till viss del variera från län till län. I regeringens proposition "Sammanhållen rovdjurspolitik" finns anvisningar för vilka grupper som bör ingå i rovdjursgruppen. Jägare, markägare, djurägare, ideella naturvårdsföreningar, polis och åklagare är de intressegrupper som propositionen framförallt förordar. Gruppen som består av mellan 10 och 17 personer skall fungera som ett rådgivande organ till länsstyrelserna men de skall också arbeta för en bättre kommunikation mellan olika grupper och nivåer och förbättrad information till lokala intressen kring rovdjursfrågor.

Norge och Sverige

Dagens förvaltning av den inhemska vargstammen delas i viss mån med Norge eftersom flera av de revir som vi finner i Sverige också går över gränsen mellan de två länderna, vilket kan försvåra förvaltningen då olika förvaltningssystem och politiska ställningstaganden skall förenas. Beslutet att tillåta licensjakt på fem vargar i Hedmarks fylke har visat att frågan kring förvaltningen av den skandinaviska vargstammen är komplex. Beslutet som fattades av Norska direktoratet för naturförvaltning och vilket gällde under en begränsad tidsperiod mellan 8 januari och 15 februari, 2005, utgår från det norska Stortingets beslut kring rovdjurspolitik vilket antogs våren 2004. Enligt Stortingets beslut skall en fast vargpopulation endast tillåtas i ett begränsat förvaltningsområde¹⁹. Målet är satt till att inte överstiga tre föryngringar. Den beviljade licensjakten på fem vargar gäller vargar som inte befinner sig inom detta område. Om tre årliga föryngringar är uppnådd kan licensjakt på revirmarkerande par tillåtas utanför förvaltningsområdet.

¹⁸ Rådet för rovdjursfrågor utvärderades under 2005. Utvärderingen visar att det inom de organisationer som ingår i rådet har uppstått en bättre förståelse och acceptans för Naturvårdsverket men också sinsemellan flera av medlemsorganisationerna. De regionala rovdjursgrupperna har dock begränsad kännedom om Rådets verksamhet liksom att förekommer en svag återkoppling mellan Rådet och de regionala grupperna. En tydligare ansvarsfördelning har föreslagits för att förbättra informations spridningen.

¹⁹ Den norska regeringen fattade beslut om förvaltningsområde för varg år 2001. Ett förvaltningsområde är enligt beslutet ett område där vargen skall få etablera par och familjegrupper. Beslutet medger vargen ett mindre skydd utanför förvaltningsområdet än innanför.

Licensjakten kom att röna stor uppmärksamhet och debatt. Den svenska miljöministern Lena Sommestad gick i slutet på januari ut med kritik gentemot Norges hantering av vargfrågan och krävde att de måste se över sin rovdjurspolitik. Direktoratet för naturförvaltning ansåg inte att vargpopulation var i fara genom att tillåta jakt på fem vargar utanför förvaltningsområdet. Licensjakten avslutades i samband med att det femte djuret sköts den 31 januari 2005.

Viltskador

Regler för bidrag och ersättningar för viltskador utgår från 1995 års viltskadesystem, vilket har som övergripande syfte att skapa acceptans för de vilda arter som berörs av lagstiftningen (NFS 2002:13, § 11 och 12; SFS 2001:724). Utgångspunkten är att skador på gröda och tamboskap orsakade av fredat vilt (säl, trana, fredade gäss, kungsörn, varg, björn och lo) skall förebyggas, vilket i första hand skall ske genom jakt eller förebyggande åtgärder som att inhägnas tamboskap med rovdjurssäkra stängsel. Landets länsstyrelser lämnar bidrag till förebyggande åtgärder liksom de kan lämna ersättning för skador som har förorsakats av det fredade viltet.²⁰ Innan ersättning kan utgå skall den skadedrabbade ha kontaktat länsstyrelsen för besiktning av den skadade egendomen för att klarlägga om skadan har förorsakats av något av dessa djur. För sådana skador som man inte kan förebygga kan den skadeutsatte få ersättning medan bidrag kan lämnas till förebyggande åtgärder. Pengarna som disponeras av Naturvårdsverket fördelas mellan 21 län och skall förutom att räcka till bidrag och ersättning för skador också räcka till utbildning och information om förebyggande åtgärder mot skador orsakade av det fredade viltet (Ahlqvist, Karlsson, and Levin 2003 [2001]). Förebyggande åtgärder kan vara att sätta upp fyra- eller femtrådiga elstängsel runt tamboskap för att skydda för angrepp av exempelvis varg, björn och lo. Om tamboskap eller husdjur skadas eller dödas av varg, björn, lo eller kungsörn kan man också få ersättning. Ersättning för uppkomna skador förorsakade av fredat vilt liksom bidrag till skadeförebyggande åtgärder regleras av Viltskadeförordningen (2001:724) samt Viltskadekungörelsen (NFS 2002:13). Medel som används till skadeförebyggande åtgärder och viltskadekompensation administreras av de två myndigheterna Naturvårdsverket och Sametinget. År 2004 uppgick budgeten till 87,5 miljoner kronor. Länsstyrelserna i landet beviljade sammanlagt 143 ansökningar om bidrag till skadeförebyggande åtgärder för rovdjur till en summa om drygt 4 miljoner kronor. En minskning skedde med 9 procent från år 2003. Ersättning för skador på tamdjur orsakade av varg uppgick år 2004 till knappt en kvarts miljon kronor. Detta motsvarade 40 procent av den totala ersättningen för skador på tamdjur förorsakade av stora rovdjur (varg, lo, björn, järv, kungsörn). Varg svarar tillsammans med lodjur för de flesta fallen av dödade, skadade eller saknade tamdjur (framförallt får). Av sammanlagt 291 dödade, skadade eller saknade tamdjur svarade varg för 110 och lodjur för 133 (Viltskadecenter 2005).

²⁰ Bidrag och ersättningar gäller endast skador som orsakats av vilt som inte får jagas under allmän jakttid.

Metod och genomförande

Insamlandet av material för den här studien har skett genom fältarbete i Västra Götalands och Örebro län. I dessa områden återfinns de två vargreviren Dals-Ed/Halden (Västra Götalands län) och Hasselfors (Örebro län). Etnografiska djupintervjuer har fungerat som grundläggande metod i syfte att få en så komplett bild som möjligt av ortsbefolkningens egna tankar och uppfattningar om såväl varg, förvaltning och rovdjurspolitik som deras liv och arbeten.²¹ Djupintervjuer, vilket innebär att intervjuaren samtalar med sina informanter, antingen enskilt eller i sällskap med kanske make/maka eller barn, under informella former i informantens (respondentens) hem eller i annan miljö som informanten känner sig bekväm i, har i den här studien använts för att på ett mera ingående sätt samtala med informanten om det som har betydelse i vardagen. Genom att arbeta med etnografisk kvalitativ metod så uppnås ett detaljrikt djup i materialet som är svårt eller om ens möjligt att åstadkomma genom kvantitativa materialinsamlingsmetoder. Istället för att bara fokusera på *vad* informanten tycker och tänker, så ges med etnografisk metod möjligheten att undersöka *varför* saker händer, *vad* saker är och *varför* informanten tycker eller tänker någonting speciellt (Sjölander-Lindqvist 2004b). Ett viktigt inslag i fältarbetet och intervjuerna är att försöka ge en bakgrund till människors tankar och uppfattningar. Det ger vägledning och en bakgrund till hur åsikter och lokala perspektiv formuleras i syfte att försöka förstå informantens agerande, tankar och uppfattningar. Centralt är alltså den sociala och kulturella miljöns betydelse för människors uppfattningar (Bernard 1994).

Urvalet bygger på "snöbollsmetoden" (se Bernard 2000 [1998]) vilket innebär att varje informant i slutet av varje intervju har ombetts ge förslag på andra personer som skulle kunna vara bra att träffa för att undersöka lokala perspektiv på varg. Genom att personer med olika bakgrund, olika yrken, olika boendeort och varierande inställning i frågan, har en spridning kunnat uppnås. Ett viktigt inslag i metoden är förmågan att kunna bygga förtroende och därför har det varit viktigt att arbeta sig in i fältet genom personliga kontakter. För att informanten skall lämna information om sitt liv, sina uppfattningar och tankar är det av stor vikt att informanten känner förtroende för intervjuaren (Boholm 1983).

Intervjuer omfattande mellan 2 och 8 timmar har genomförts med personer som av sig själva och av andra uppfattas ha ett partsintresse i frågan. Sådana intressen har i denna studie handlat om jakt, lantbruk, naturliv, fritid och familj. Antalet intervjuer är fördelade så att 9 har genomförts i Hasselforsreviret och 20 i området norra Bohuslän/Dalsland, framförallt har intervjuer genomförts i Dals-Ed/Haldenreviret. Föremål för studien har således framförallt varit de som av andra uppfattas vara, eller själva säger sig vara påverkade av vargförekomst i deras närhet, i det här fallet har det inneburit att tamboskapsägare och jägare har kommit att utgöra ett starkt inslag i studien. Även personer som är varken lantbrukare eller

²¹ Brottsförebyggande rådet (Brå) påpekar i sin undersökning om illegal jakt på rovdjur att kvalitativ metod är särskilt lämpligt för att belysa enskilda individer eller grupperns agerande i särskilda skeenden (Forsberg and Korsell 2005).

jägare har intervjuats eftersom genom att de som medlemmar i exempelvis den lokala rovdjursföreningen, kan betraktas som part i frågan. Genom att försöka fånga in olika gruppers perspektiv har studien haft ett aktörsperspektiv (se t ex Callon 1986; för naturresursförvaltning och aktörsperspektiv se t ex Carr and Wilkinson 2005 ; Star and Griesemer 1989). Viltvård och naturresursförvaltning omfattar en rad olika aktörer – som markägare, jägare, sportfiskare, intresseorganisationer, enskilda företag och myndigheter – vilka alla har intresse i, som i det här fallet, frågan kring vad vargens närvaro i det svenska landskapet kan medföra för människor i lokalsamhället men även i ett större perspektiv vad gäller biologisk mångfald och hållbar utveckling.

Det har alltså handlat om en strävan att se vilka uppfattningar som olika lokala grupper har i frågan – allt från dem som är att betrakta som starkt skeptiska till dem som är likaledes starkt positiva. Även personer ur den mellanliggande gruppen, d v s den grupp av människor som är förhållandevis neutrala i vargfrågan, har intervjuats. Det är dock viktigt att påpeka att studien inte har haft för avsikt att ge ett representativt svar på vad människor tycker om vargfrågan. Dels är urvalet för litet och dels har det inte varit studiens syfte. Eftersom studien utgår från ett kvalitativt perspektiv har det handlat om att nå djupet snarare än bredden. Urvalet är inte tillräckligt stort för att studien skall kunna ge ett representativt resultat med utgångspunkt från kön, ålder eller andra kategoriseringar såsom inkomst eller avstånd till vargens kärnområden.

Kontakt har först tagits med informanten per telefon där projektet och dess syfte har beskrivits och frågan ställts om den kontaktade personen skulle kunna tänka sig att ställa upp för ett möte och att prata om hur det är att leva i vargrevir och vad man tänker och tycker om vargen i de områden där studien har genomförts och hur man ser på vargfrågan i sin helhet. Även teman som lokala traditioner och hembygd har inbegripits i studien. I Hasselforsreviret där antalet informanter har varit nio, har de som kan betraktas som *positiva* till varg utgjort den huvudsakliga gruppen. Flera av dessa har också varit involverade i aktiviteter som kan kopplas till forskning om och förvaltning av varg.

De som är negativa tenderar att i debattartiklar och insändare i pressen och i medias rapportering av vargfrågan att beskrivas som negativa till varg. I denna föreliggande rapport benämns de som är att betrakta som negativa som *skeptiska* – i ett antal fall handlar detta om en skepticism till varg men det kan också handla om att den intervjuade hyser tvivel gällande förvaltningen av varg och de riktlinjer vilka den har att utgå från. I Dals-Ed/Haldenreviret är de som är att betrakta som skeptiska till varg i majoritet. Men även här har studien försökt att fånga in olika sidors perspektiv och uppfattningar i vargfrågan. För att hitta den dynamik som finns i frågan kring vargens vara eller icke vara har material samlats in kring de olika lokala perspektiven genom att träffa och samtala med representanter för olika grupper.²²

Intervjuerna har i de flesta fallen ägt rum i informantens hem, förutom i ett fall då intervjun genomfördes i bil intill informantens arbetsplats. Intervjuerna har varit semistrukture-

²² Skogen och Haaland (2001) har haft liknande utgångspunkter i sin rapport från området Østfold i Norge (Skogen and Haaland 2001).

rade till sitt upplägg. Detta innebär att den intervjuade ges ett stort utrymme att själv styra intervjun – såsom plats och tid för intervju och längd. Intervjuaren har till sin hjälp en intervjuplan med ett antal frågor eller teman som intervjun skall omfatta men där det inte råder någon speciell ordning för de frågor/teman som intervjuaren vill täcka under det samtal som följer med den intervjuade. Stor hänsyn tas till informanten och intervjun anpassar sig därför till de tankegångar och associationer som samtalet kan ge upphov till (Bernard 1994). Detaljerade anteckningar fördes under intervjuerna. Motiven till att inte använda bandspelare under intervjuerna är flera. Att vargfrågan kan upplevas som frustrerande och stressande var en av anledningarna. En bandspelare kan av informanterna upplevas som störande och leda till att informanten väljer att avstå från att säga vissa saker av rädsla för att informationen skall "hamna i fel händer" (Thompson 1988 [1978]). Beslutet att inte använda bandspelare togs också med beaktande av att en journalist hemligt filmade och avlyssnade en vargmotståndare vilket kom att sändas i svensk television våren 2004. Flera informanter kom även att fråga om jag hade en dold bandspelare och att de inte ville bli utsatta för samma sak som hade hänt den person som hade blivit utsatt för det hemliga filmandet.

Resultatsammanställningen har genomförts i flera steg. Efter att fältarbetet var avslutat och alla intervjuer transkriberade, omskapades text till tabellformat varpå en kodning av innehållet genomfördes. Vid en tidigare genomgång av materialet visade det sig att det var särskilt vissa frågeställningar och teman som återkom i intervjuerna. Kodord kom därmed att skapas för att underlätta bearbetningen av intervjumaterialet. Efter att kodningen var genomförd har resultatet vidare kommit att sammanställas genom att räkna antalet träffar varje kodord har fått. Denna form av resultatsammanställning har fungerat som ett instrument för vidare kvalitativ analys av materialet genom att utifrån en manuell bearbetning av materialet strukturera resultaten enligt ett analyschema. På så vis skulle man kunna säga att materialet i något avseende har bearbetats kvantitativt.²³

Två vargrevir²⁴

Vid studiens början utgjorde Dals-Ed/Haldenreviret och Hasselforsreviret landets två sydligaste revir. Idag finns det sydligaste reviret i Kroppefjäll, beläget strax söder om Dals-Ed/Haldenreviret och med Uddevalla som närmaste större stad. Medan Dals-Ed/Haldenreviret återfinns i ett område med nedläggning av centrala industrier och avfolkning så ligger Hasselforsreviret betydligt centralare med sina knappa fem mil till Örebro. I Bengtsfors, en av de två kommuner som återfinns i det förra reviret med drygt 10 000 invånare har under de senaste åren flera industriella nedläggningar ägt rum. I den andra kommunen, Dals-Ed, har man inte i samma utsträckning haft stora uppsägningar av arbetskraft. Dals-Ed/Haldenreviret är att betrakta som ett skogsbrukslandskap medan Hasselforsreviret är mer varierat med sin kombination av att vara ett traditionellt bergsbruksområde men med inslag av såväl storskaligt- som småskaligt lantbruk. Revirets centralorter uppvisar olika

²³ Utöver denna mer manuella bearbetning av det etnografiska materialet finns det olika programvara att tillgå vid etnografisk materialbearbetning som också de strukturerar resultaten i olika analyscheman.

²⁴ Se Appendix för översikt över vargstammens beståndstatus i Skandinavien 2004/05.

karaktär vilket kan vara ett bidragande skäl till hur man lokalt ser på varg. Medan de två orterna Degerfors och Svartå är traditionella bergsbruksorter och med en tydlig industriell karaktär, är Åtorp dess motsats som lantbrukssamhälle.

Hasselforsreviret

Vintern 1994/95 observerades varg ett femtal mil väster om Örebro. De observationer som kom under vintern 1994/95 bekräftades och det stod efter ett tag klart att en ungtik hade kommit till området för att stanna. För första gången fanns det utsikter att Örebro län skulle härbärgera en vargflock. Området kom att benämnas som Hasselforsreviret och är idag ett av de mindre svenska reviren. Revirets norra gräns går vid trakterna av Degerfors i gränslandet mellan Värmlands och Örebro län. Laxå finns i revirets sydöstra hörn och Finnerödja i det sydvästra hörnet. Reviret omfattar i huvudsak fem centralorter; Degerfors, Laxå, Finnerödja samt Åtorp och Svartå i de centralare delarna av reviret.

Det kom dock att dröja några år innan det kunde konstateras att ett revirmarkerande par hade etablerats i området. Vintern 1998/99 spårades både en ensam, revirmarkerande varg och ett revirmarkerande par (Wabakken et al. 1999). Först 1999 fastställs att det finns ett revirmarkerande par och där tiken lämnar löpblod (Aronson et al. 2000). Våren 2000 föds den första kullen vargvalpar i reviret. Nästföljande vinter, 2000/01, spåras minst 8 vargar och alfaparet revirmarkerar. Samma vinter (februari 2001) märker SKANDULV:s märkningsteam alfahannen och två av valparna (tikar). Senare under året bekräftas att alfaparet återigen hade föryngrat sig och fått valpar (Wabakken et al. 2001). Året därefter, i mars 2002, avlivades alfatiken som var svårt angripen av skabb. Flera av flockens vargar visade sig vara angripna av skabb. Vintern 2001/02 konstateras att den radiomärkta alfahannen nu har följt med en annan tik som löper. En kull valpar föds senare under året (Wabakken et al. 2002). En av de radiomärkta tikvalparna ur den första kullen avlivades sommaren 2001 när hon hittades svårt angripen av skabb. Några månader senare avlivade en jägare den andra radiomärkta valpen när även hon påträffades skabbangripen. Vintern 2002/03 spåras en familjegrupp om fyra till fem individer och det blir konstaterat att alfatiken löper. Alfahannen som är radiomärkt pejlas kontinuerligt och det bekräftas att en ny tik har ersatt den förra tiken som avlivades i mars 2002. Senare under 2003 blir det bestyrkt att alfaparet har fått valpar (Wabakken et al. 2004a). Vintern 2003/04 konstateras att det finns mellan sex och sju vargar i Hasselforsrevirets familjegrupp (Wabakken et al. 2004b) och att en kull har fötts under försommaren 2004 (Wabakken and Aronson 2005).

Dals-Ed/Haldenreviret

Väster om sjön Stora Le i Dalsland återfinns ett av de revir som Sverige idag delar med Norge.²⁵ Revirets södra spets utgörs av Dals-Ed, en av fem kommuner i landskapet Dalsland, och i dess västra del återfinns de norska staden Halden i fylket Østfold.

²⁵ Enligt den senaste statusrapporten från SKANDULV återfinns två familjegrupper som går fram och åter över nationsgränsen mellan Sverige och Norge. Ytterligare tre par revirmarkerar och ett par betraktas som "osäker".

Här spårades fem vargar vintern 1997/98. Följande år ledde alltför lite snö till dåliga spårningsförhållanden och det var endast möjligt att spåra under en period om tio dagar mellan november och mars 1998/99. De spårningar som genomfördes på både norsk och svensk sida fastslog dock att det fanns minst fem individer vintern 1998/99 (Wabakken et al. 1999). Sommaren 1999 hördes valpläten vid ett flertal tillfällen och det bekräftades att en förnygring hade skett i reviret. Följande vinter, 1999/00, registrerades inget löpblod. Antalet vargar bedömdes till minst fem (Aronson et al. 2000). Vintern 2000/01 registrerar man för fjärde året i rad en familjegrupp i reviret. Förnygringar skedde 1997 och 1999 och mycket tyder på att valpar även föddes 1998 och 2000. Vintern 2000/01 spåras minst tre vargar, varav två av dem är ett intakt alfapar (Wabakken et al. 2001). Tre vargar spåras nästföljande vinter (2001/02). Två av dessa markerade revir (Wabakken et al. 2002) och det visar sig att reviret nu har ett nytt revirmarkerande alfapar (Wabakken et al. 2004b). Alfahannen radiomärks senare under vintern 2002. Spårningar under januari-mars påvisar löpblod i alfatikens urin och det föds senare på våren valpar i reviret (Wabakken et al. 2002). I mars 2003 märks alfatiken. Efter radiomärkningen av alfaparet och de påföljande pejlingarna under vintern 2002/03 kunde det konstateras att reviret var tre gånger så stort än beräknat. Den här vintern spårades som mest tre vargar. I september 2003 observeras av fältpersonal från Viltskadecenter fyra vuxna vargar och även tre valpar när man försökte skrämna en av de vuxna vargarna (Wabakken et al. 2004a). Den 12 maj 2003 skjuts den radiomärkta hannen i samband med fårangrepp.²⁶ Vintern 2003/04 befasts att reviret har ett nytt alfapar (Wabakken et al. 2004b). Vintern 2003/04 planerade SKANDULV en ommärkning av alfahannen som dock inte kom att förverkligas. Idag finns ingen fungerande sändare, men förvaltningsplanering planeras. Huruvida det har fötts valpar under 2004 är idag inte helt bekräftat (Wabakken and Aronson 2005).

Utöver dessa par och familjegrupper så finns det tecken som tyder på att det finns mellan 1-2 individer, vilka betecknas som "andra stationära vargar". De revir som huserar familjegrupper är således Dals-Ed/Halden (Västra Götaland/ Østfold) och Djurskog (Värmland/Østfold/Akershus). Revirmarkerande par återfinns i Juvberget (Hedmark/Värmland), Rotna (Hedmark/Värmland) och Rømskog (Østfold/Akershus/Värmland). Det osäkra paret finns i Gräsmarskreviret (Värmland/Hedmark) och "andra stationära" finns i Idre-Drevsjø (Dalarne/Hedmark) (Wabakken and Aronson 2005).

²⁶ Lantbrukaren dömdes i maj 2005 av Hovrätten för Västra Sverige till sex månaders fängelse för grovt jaktbrott.

Svensk förvaltning och rovdjurspolitik – lokala perspektiv och uppfattningar

Resultaten från intervjuerna i de två vargreviren visar på några centrala teman. Ett av dessa rör den svenska förvaltningen av vargstammen och den rovdjurspolitik som ligger till grund för densamma.

Delaktighet, medbestämmande och kunskap

Man skulle kunna förvänta sig att det är främst de som är negativa till varg som uppehåller sig vid aspekter av förvaltning och rovdjurspolitik, men så är dock inte fallet. I Hasselforsreviret ser vi att en majoritet av de intervjuade, oavsett inställning, delar uppfattningen att den svenska förvaltningspolitiken och rovdjurspolicyn inte kan anses fungera på ett tillfredsställande sätt. Man lyfter särskilt fram att det finns utrymme för förändring ur ett lokalt perspektiv då flertalet önskar större insyn och medbestämmande. I Dals-Ed/Haldenreviret med omnejd är det framförallt de som är skeptiska till varg som anser att förvaltningen och den politik som ligger till grund för förvaltningen av vargstammen i Sverige är bristfällig eftersom den inte tar tillräcklig hänsyn till lokala förhållanden. Den svenska rovdjursförvaltningen uppfattas således av ett flertal av de bägge revirens informanter som dåligt fungerande. Att vargar som förorsakar problem skall plockas bort är en tämligen utbredd uppfattning bland studiens informanter.

Vad är det då som informanterna tar upp i anslutning till samtal om förvaltningspolitiken? Bland dem som är att betrakta som positiva till varg önskas att förvaltningen i en högre utsträckning börjar uppmärksamma den kunskap och erfarenhet som jägare och lantbrukare har om djur och natur ute i de områden där det idag finns varg.

För att minska det hierarkiska beslutsfattandet såväl nationellt som regionalt anser informanterna att förvaltningen av vargstammen bör omstruktureras till att medge både delaktighet och medbestämmande i hur den svenska vargpopulationen skall skötas och på vilka grunder den skall byggas. Myndigheternas anonymitet beskrivs också som ett problem. Flera av informanterna uppfattar att myndigheterna är alltför osynliga. För att åstadkomma en förändring i attityder till varg (och rovdjur i allmänhet) anses det som viktigt att tjänstemännen får ett ansikte och blir mer "mänskliga". Förvaltningen bör alltså i större utsträckning ta hänsyn till lokala uppfattningar och intressen för att genomförandet av bevarandeinsatser skall kunna fungera och därmed, ur ett lokalt perspektiv, uppfattas som legitima.

I Dals-Ed/Haldenreviret (med omnejd) menar likaledes en övervägande del av informanterna att det måste till en lokal förankring för att vargförvaltningen och forskningen skall kunna genomföras och bedrivas. I Dals-Ed/Haldenreviret har den lokala avdelningen för jägarförbundet tagit över pejlingen av varg, något som kom att skapa meningsskiljaktigheter mellan vissa grupper lokalt varvid några kom att känna sig överkörda av Svenska Jägarför-

bundets agerande. De som är aktiva inom Jägarförbundet och jaktvårdskretsarna i Dals-Edområdet påtalar att det är väldigt viktigt för vargfrågan att man får en större delaktighet i förvaltningen av varg. I Dals-Ed/Haldenreviret har Jägarförbundet lagt vinn om att pejlingen av radiomärkta vargar skall skötas av jägare lokalt. Därför har jägarna också arbetat för att länsstyrelsen i länet själva skall kunna märka varg i reviret. Anledningen som flera uttrycker det till varför man vill märka varg i reviret är att kunna ge jägare och andra möjligheten att via vargtelefonen få information om var vargarna befinner sig. På så sätt får de boende en möjlighet att själva bedöma hur stor risken är att bege sig ut på jakt eller andra aktiviteter i skog och mark.

Både i Hasselforsreviret och Dals-Ed/Haldenreviret uttryckte flera av informanterna att mycket av förvaltningen och forskningen varit och fortfarande är alltför hemlighetsfull. Som exempel nämndes att de boende i Hasselforsområdet inledningsvis sällan fick information om vad som hände med flocken eller vilka resultat som pejlingen och spårningsverksamheten gav. Dessa informanter menade att man samtidigt kunde förstå att man inte kan lämna ut vilka uppgifter som helst – för att undvika ett missbruk av den eventuellt lämnade informationen. Likaså uttryckte boende i Dals-Edområdet irritation över att pejlingen av den radiosändarförsedda vargen i reviret var försedd med restriktioner. Genom att inte tillåta lokalbefolkningen delaktighet i förvaltningen av varg eller insyn i vad som hände med vargflocken har konflikten fördjupats, menar man. Revirets pejlingsgrupp har därför, som flera informanter menade, gått emot SKANDULV på den punkten genom att låta intresserade vara med under pejlingsaktiviteter. De anser att detta bara har varit positivt för den lokala opinionen i vargfrågan och denna delaktighet och insyn i förvaltningsinsatser har bidragit till att mildra konflikten kring varg i området.

De två Hasselforsinformanter som är negativa till vargens utbredning i området uppfattar förvaltningen som alltför dominerad av att det bara finns ett sätt att se på vargförvaltningen. Båda efterlyste ett betydligt större erkännande av att det finns lokal kunskap som är värd att ta tillvara och att man i en högre utsträckning än tidigare bör beakta den lokala opinionen. Liksom i Hasselforsreviret menade informanterna i Dals-Ed/Haldenreviret att den nuvarande förvaltningen inte i tillräckligt hög grad tar hänsyn till den part som är direkt berörd av den rovdjurspolitik Sverige bedriver. Informanterna gör gällande att för att förvaltningen skall ha kunna fungera måste den ta hänsyn till det lokala perspektivet genom att dels erkänna att den kunskap som finns lokalt har ett värde, dels att förvaltningsformer måste utvecklas som tillgodoser både delaktighet och medbestämmande i rovdjursförvaltningen. Medan flera informanter menar att jägarkåren måste anpassa sig till att vi har en vargstam och att det finns ett politiskt fattat beslut kring stammens bevarande så framhåller andra informanter andra perspektiv. Jägarna upplever att det nuvarande förvaltningssystemet är ett sätt för staten att säga att den inte har tillräckligt förtroende för jägarkåren i rovdjursfrågan. De får delta i annan viltförvaltning men medges ingen delaktighet i skötseln av vargstammen. Med insyn och medverkan kommer delat ansvar vilket skulle stimulera framväxten av en ökad acceptans för varg. Ett flertal av informanterna hävdar att det lokalt skulle komma att uppfattas som ett erkännande av att jägarkåren har kunskap och kompetens att

bidra med i förvaltningen. Införandet av licensjakt²⁷ på varg skulle vara ett sätt att tillmötesgå detta, menar många av informanterna. Då skulle man också få vargen att bli mera skygg för människan vilket skulle gynna förvaltningen och de politiska målen för den svenska vargstammen. I det här sammanhanget finns det flera informanter, både vargskeptiska och vargpositiva, som är av uppfattningen att vi kanske inte skall ställa oss helt avvisande inför tanken på att föra in vargar från andra stammar för att bättra på dess genetiska bas. Att hålla stammen livsduglig, dock i kombination med att tillåta jakt och en förändrad lagstiftning, skulle kunna gynna de politiska målen om livskraftiga rovdjursstammar, hävdar flera.

I de båda vargreviren ser vi alltså att en utbredd uppfattning att förutsättningarna för att skapa acceptans för varg bygger på att människor lokalt får en möjlighet att på ett mera aktivt sätt delta i förvaltningen men också i dess utformning.²⁸

Regeringens etappmål om 500 individer är något som skapar både förvirring och irritation bland lokalbefolkningen. Både vargskeptiska och vargpositiva informanter anser att begreppet etappmål medför en osäkerhet gällande den svenska rovdjurspolitiken eftersom ordet som sådant medger att andra beslut kommer att gälla för vargstammen. Flera informanter pekar på att den nuvarande förvaltningen av vargstammen med dess avsaknad av ett lokalt hänsynstagande bidrar till att skapa frustration då människor inte får vara med och bestämma över hur deras lokala miljö skall gestalta sig. Detta leder till, hävdar flera informanter, att människor drivs till att ta saken i egna händer för att försena eller omintetgöra att etappmålet om 20 föryngringar uppfylls.

Några av de vargpositiva informanterna ser dock en risk i att låta den lokala nivån få ett alltför stort inflytande över förvaltningen. Om beslutsnivån flyttas ner till en lokal nivå kanske länsstyrelserna inte kommer att mäkta med att stå emot lokala intressegrupper och det inflytande som de kommer att kunna spela i förvaltningen av rovdjur. Den överhängande risken är alltså enligt dem att vi inom en överskådlig framtid kanske inte skulle komma att ha några vargar kvar i Sverige. Man säger att lokala politiker är alltför benägna att känna vart vinden blåser och vända kappan därefter.

En övervägande del av studiens informanter menar alltså att folk i allmänhet inte har någon möjlighet att påverka dagens rovdjurspolitik eller delta i själva förvaltningen vilket inverkar på lokala människors känsla av maktlöshet inför staten och de beslut som den fattar. Många informanter säger sig uppleva sig som marginaliserade i vargfrågan, att deras åsikter har inte någon betydelse - trots att det är "vi som skall bo i vargens närhet". Flertalet infor-

²⁷ Licensjakt innebär att det fastställs hur många djur som får skjutas.

²⁸ Svenska Jägareförbundet arrangerade i december 2005 en stor manifestation i Falun (Jägareförbundets största sedan dess bildande för 175 år sedan) för att rikta uppmärksamhet mot att det behövs en bättre rovdjurspolitik. Förbundet presenterade inför manifestationen olika åtgärder för att skapa acceptans för rovdjur och hur klyftan mellan stad och landsbygd skulle kunna minska i rovdjursfrågan och man påtalade bl.a. att det behövs en tydligare rovdjurspolitik med maximinivåer såväl nationellt som regionalt; att jakt på varg och lo måste tillåtas omgående; att man måste kunna bedriva jakt på ett meningsfullt sätt där det finns rovdjur. Över 3 000 personer deltog i manifestationen.

Jägareförbundet påpekade i sitt manifestationsuppprop att Sverige går till riksdagsval om nio månader och att det är dags för de politiska partierna att visa prov på nytänkande men också att man tar hänsyn till att det finns människor som lever under förhållanden som påverkar deras livskvalitet i områden med rovdjur. En kort tid dessförinnan presenterade moderaterna ett förslag till ny rovdjurspolitik i vilken partiet bl.a. förespråkar att det bör införas licensjakt på varg; att paragraf 28 också skall tillåta skydd av djur utom hägn; att skydds jakt skall beslutas på lägre nivå än Naturvårdsverket.

manter säger att känslan av maktlöshet och att man inte får vara med och bestämma i frågor som har med förvaltningen att göra har kommit och i ännu högre utsträckning kommer att leda till att man lokalt tar saken i egna händer. Informanterna menar att den nuvarande rovdjursförvaltningen driver människor till frustration när man känner att ingen lyssnar eller tar hänsyn till de frågor som lokalbefolkningen upplever som viktiga. "Då blir det som med Tage Collberg"²⁹, menar några.

... varför inte skjuta vargen så att den blir skygg och så plantera in nya gener. Så att den håller sig undan oss. Hålla stammen livsduglig. Men vi måste kunna freda oss.

(Jägare, norra Bohuslän)

Illegal jakt

Framtiden för den skandinaviska vargstammen är osäker. Förekomsten av illegal jakt på varg i Sverige uppfattas som ett allvarligt hot mot den skandinaviska vargstammens fortlevnad (Forsberg and Korsell 2005; Franzén 2003). Den årliga tillväxten av den skandinaviska vargstammen under 1990-talet har uppskattats till 25 procent men det finns indikationer på att illegal jakt har medverkat till att begränsa den skandinaviska vargpopulationens tillväxt (Sand, Wabakken, and Liberg 2004). I den senaste rapporten från SKANDULV andas det dock optimism när det konstateras att den stagnation i vargstammens beståndstillväxt som kunde konstateras för åren 2000-2003 nu verkar vara över (Wabakken and Strømseth 2005). För Sveriges del innebär detta att jämfört med vintern 2003/04 så har det svenska vargbeståndet (familjegrupper och revirmarkerande par) ökat med 45 procent på ett år. Antalet föryngringar har ökat med 50 procent från 2003 till 2004 och SKANDULV förväntar sig en liknande ökning i antal föryngringar för år 2005 (ibid.). I takt med "ökande konflikter mellan varg och människa finns emellertid risk för en opinionsmässig effekt, som kan leda till ännu mer illegal jakt" (Sand, Wabakken, and Liberg 2004: 61). Vargstammens utveckling är således, enligt forskare och myndigheter, beroende av att de människor som skall leva i vargens närhet accepterar dess närvaro och anser sig kunna leva med de eventuella konsekvenser en vargstam kan medföra för den lokala befolkningen (Aronson and Sand 2004; Forsberg and Korsell 2005; Franzén 2003; Sand, Wabakken, and Liberg 2004).

Alla informanter i Hasselforsreviret är övertygade om att illegal jakt på varg förekommer. Informanterna grundar sin uppfattning främst på att "det har man förstått av media". Det var speciellt teveprogrammet *Uppdrag granskning* som nämndes i sammanhanget. I april månad 2004 sände samhällsredaktionen på Sveriges television två program om den illegala jakten på varg och lodjur i Sverige.³⁰ Programmen följdes upp med det direktsända debattpro-

²⁹ Tage Collberg är ordförande för organisationen SSiR, Svenskt Samarbetsforum i Rovdjursfrågor. Efter att ha blivit filmad med dold kamera när han lämnade över vävnadsprover från skandinaviska vargar till en journalist från Sveriges Television, inledde åklagarmyndigheten i Dalarna en förundersökning mot honom. Kammaråklagaren lade under 2005 ner förundersökningen om grovt jaktbrott. Misstanke om jakthäleri kvarstår.

³⁰ Även norska televisionens dokumentärprogram *Brennpunkt* sände de två programmen under april 2004.

grammet *Debatt* från Furudals bruk i Dalarna. *Uppdrag granskning* hade med hjälp av dold kamera filmat när en av företrädarna för SSiR, Svenskt Samarbetsforum i Rovdjursfrågor, lämnade över vävnadsprover från skandinaviska vargar till en journalist som agerade "under cover".

Av nio informanter sade fyra att man inte trodde att det bedrevs någon illegal jakt inom Hasselforsreviret. En av informanterna ansåg att det i så fall handlade om att tjuvjägare från andra platser i Sverige reste dit för att skjuta varg och så fick lokala boende skulden för detta. Tre av de nio informanterna sa att de trodde att den illegala jakten var organiserad medan två uttryckligen sa att om någon varg blev skjuten illegalt så var det "slumpen" som hade avgjort det.

Vill inte kalla det för illegal jakt. Handlar inte om att sälja och tjäna pengar. Beror på systemet att han blir så illa dömd när en jägare skjuter en varg för att försvara sin hund. Tror inte att den är utbredd, organiserad som det påstås. Det skulle jag ha hört. Uppförstorat. Tillfälligheterna som avgör.

(Jägare, Dalsland)

Folk slänger iväg ett skott på måfå... Folk är vanmäktiga, desperata. Folk kan inte ta sig ur en situation som dom inte har valt själva.

(Lantbrukare, Dalsland)

Slumpen handlar om att jägare på jaktpass kunde tänka sig att ta tillfället i akt om en varg passerade förbi. De personer som bedriver sådan form av illegal jakt kan också kategoriseras som "tillfällstagare" då de inte aktivt söker skjuta en varg olagligt (Forsberg and Korsell 2005). Inga skillnader kan noteras om informanten är jägare eller ej i uppfattningar om illegal jakt i Hasselforsreviret.

Bland informanterna i Dals-Ed/Haldenreviret med omnejd är mer än hälften av den åsikten att den illegala jakten är organiserad. Av dessa är två att betrakta som vargpositiva medan de övriga är skeptiska till varg. Av dem som svarade att de inte trodde att det förekom illegal jakt är det en jämn fördelning mellan om man är en "liberal" motståndare till varg eller mera starkt övertygad om att vargen medför negativa konsekvenser för samhället. Även här var det många som hänvisade till den senaste tidens mediagranskning av illegal jakt på rovdjur. Flera jägare anser att det är mycket svårt att jaga varg varför en organiserad illegal jakt på varg är svår att iscensätta. Vargens skicklighet som jägare och dess intelligens skulle göra det svårt att jaga varg, menar flera av informanterna. Dessa säger vidare att människan måste inhämta mera kunskaper kring hur vargen fungerar som jägare innan hon kan bedriva en framgångsrik jakt på varg. Några menar att detta faktum skulle kunna spela en avgörande betydelse för jägarnas acceptans. Avgörande för sannolikheten att skjuta en varg under licensjakt skulle vara den enskilda individens skicklighet som jägare, skytt och jakthundsägare vilket skulle innebära ett statushöjande av den enskilda jägaren. En legal jakt på varg ses således av flera som den kanske allra viktigaste incitamentet för att höja acceptansen för varg i de svenska bygderna.

Med undantag från någon enstaka informant var alla överens om att tjuvjakt inte förekommer i det revir där de bor. Några informanter nämnde att illegal jakt på lodjur troligtvis förekom i området, men detta gällde alltså inte vargen. Däremot menade man att illegal jakt på varg förekommer på andra orter i Sverige och att det inte råder några tvivel om detta. Det har medias rapportering och programmet *Uppdrag granskning* visat. Flera av informanterna i Dals-Edreviret menar också att de som bor inom reviret är mycket öppna med vad de gör och att de tar sitt ansvar. Detta, menar informanterna, bevisas av att den bonde som i maj 2003 sköt en varg genast efter händelsen ringde polisen och anmälde vad han hade gjort.

Inplantering av varg

Vad gäller uppfattningar om den svenska rovdjurspolitiken så har teorin om inplantering för många informanter en central plats. Att vargen skulle vara inplanterad råder samstämmighet om bland de flesta av de informanter som är negativa till att varg finns i deras närhet. Om vi tittar på vad Hasselforsrevirets informanter har sagt så är det endast två som uttryckligen anser att vargen *inte* är inplanterad trots att endast två av urvalet får ses som negativa till varg. Här finns det alltså ingen uttalad uppdelning i uppfattningen som kan relateras till vilken grundinställning man har till varg.

Man vill ju inte sträcka sig så långt och säga att det ska vara vargfritt i Sverige. Men det hänger ju heller inte på Sverige att vargen ska överleva. Den finns ju på andra ställen.

(Lantbrukare, Hasselforsreviret)

I Dals-Ed/Haldenreviret med omnejd är det en kraftig övervikt till förmån för inplanterings-teorin. Av de fyra som inte tror att vargen har blivit inplanterad bor en utanför vargreviret. Två av de fyra är positiva till varg. Den fjärde är negativ till varg men har varit aktiv i förvaltningen av varg i reviret. Tendensen pekar mot att ju mer negativ man är till varg, desto mer övertygad är man om att vargen inte har kommit till området på naturlig väg och av egen kraft. En stor del av informanterna i de bägge fallstudierna pratar om mörkning av fakta kring vargens utbredning och förvaltningen. Av de informanter som är skeptiska till varg är alltså i princip alla av den uppfattningen att vargen är inplanterad.

Det skäl som främst nämns är att det är en omöjlighet att vargen skulle ha kommit vandrande från baltstaterna och över den finska gränsen till Sverige utan att någon skall ha sett den, eller att den på något sätt skulle ha lämnat spår efter sig i form av spillning eller slagna byten på sin väg ner genom Sverige. Eftersom det också, enligt informanterna, är högst sannolikt att den skulle ha passerat genom renbetesland så utgör detta ytterligare ett skäl till varför den inte kan ha kommit på naturlig väg för att etablera revir i landet. Man ser det också som högst osannolikt att den skulle ha vandrat den sträckan.

Det är helt orimligt att vargar vandrar från Estland. För långt avstånd. Helt omöjligt att den vandrar genom Sameland utan att den upptäcks.

(Jägare, norra Bohuslän)

Att vargen inte skulle ha kommit till Skandinavien på naturlig väg, det vill säga vandrande över den finsk-svenska gränsen eller via Bottenviken, ses av flera informanter som uteslutet och många menar att det är orealistiskt att vargen skulle ge sig ut på sådana långa vandringar, eller simturer. Forskningsnätverket SKANDULV menar dock att deras pejling av en vargtik som när hon var valp märktes med ett GPS-halsband visar på att det förekommer att vargar vandrar långa sträckor. Enligt den registrering som skedde av tikens GPS-positioner kunde forskarna konstatera att sedan hon lämnade sitt födelserevir som ettåring (vintern 2002/03) fram tills sändaren inte längre fungerade ett drygt år senare, att hon hade vandrat 1 100 kilometer (Värmlands Folkblad 2005-03-19).

Flera menar att det finns många vittnesmål om att vargen har blivit inplanterad. En av de källor, och bevis enligt flera av informanterna, som förs fram är boken *Vargmannens testamente – och andra bitar i pusslet om vargens återkomst* (2001), skriven av Nils Norlén, där han framhåller att vargen har blivit inplanterad för att hålla tillbaka älgstammens kraftiga tillväxt. En norsk motsvarighet utgör *Utsettning av ulv i Norge og Sverige* (2001) av Lars I. Toverud.

September 2003 sände det norska dokumentärprogrammet *Dokument 2* filmen "Ulvemysteriet" som handlade om teorin att vargen skulle vara inplanterad. Precis som Toverud så framhåller man i filmen möjligheten att djurparker skulle ingå i dessa aktiviteter och att estniska djurparker skulle ha fått besök av svenskar som ville ta med sig varg tillbaka till Sverige. I filmen hänvisar man också till att en obduktion av en trafikdödad varg skulle ha påvisat att vargen inte torde vara av "naturlig" härkomst eftersom dess klor visade tecken på att vara klippta.³¹ Ett flertal av informanterna, framförallt i Dals-Edsstudien, hänvisade till de bevis som den norska filmen hade lagt fram i frågan kring om vargen är inplanterad eller inte.³² Enligt de uppgifter som framkom i den norska filmen så finns det enligt informanterna tydliga belägg för att den inte är en naturlig del av den skandinaviska faunan eftersom den inte har kommit av egen kraft. Flera av informanterna menar därutöver att de vargar som först kom till de två reviren inledningsvis sökte sig till vägar med viltstängsel är ett bevis på att det handlade om vargar som var vana vid att vara inhägnade. Att dessa vargar också följde efter traktorer på fälten visade att de var vana att bli matade från bil och alltså är att betrakta som ytterligare bevis på att de växt upp i djurpark. Flera av informanterna i Dals-Ed/Haldenreviret hävdar att man fortfarande under våren kan se vargar följa efter traktorer på fälten.

³¹ En veterinär, tidigare anställd på SVA (Statens Veterinärmedicinska Anstalt) i Uppsala, menade dock vid ett samtal om klippta klor skulle kunna visa på att det finns vargar som har släppts ut ur fångenskap, att man måste ta med i beräkningen att klor som är klippta på hunddjur växer ut efter ca tre veckor. Därefter kan man inte avgöra om klorna tidigare varit klippta eller inte.

³² Att framförallt informanter i detta område hänvisade till den norska filmen skulle kunna förklaras av att Dalsland befinner sig så pass nära den norska gränsen vilket medför att man kan se på norsk television.

Bland Dals-Ed/Haldenområdets vargskeptiker är det en utbredd uppfattning att vargen kom till området i samband med invigningen av Tresticklans nationalpark 1996.³³ Man anser att det är ett tämligen underligt sammanträffande att det plötsligt fanns varg när den svenska konungen skulle komma och inviga nationalparken.

Tål att tänka på. Ett år efter att nationalparken blev kvar, då fanns det varg. Märkligt. De var ju tama. Gick efter folk när dom plöjde. Dom var inte fullt vilda i alla fall!

(Jägare, Dals-Ed/Haldenreviret)

Men, det finns också de informanter som anser motsatsen:

Den svåraste biten är det här med inplanteringsbiten. Man har hört så mycket fantastiska historier. Som den med kungen och invigningen av nationalparken.

(Lantbrukare, Dals-Ed/Haldenreviret)

Ett annat skäl som har lyfts fram i sammanhanget är att det behövs mer än en varg för att en föryngring skall kunna uppstå och eftersom det har framstått som att det är en varg som har vandrat in så kan man inte förstå hur den skall ha kunnat avla valpar på egen hand.

Ytterligare bevis, menar flera av informanterna, står att hämta i skriften *Rapport från Projekt VAR: Om vargens situation och framtid i Sverige* utgiven av Svenska Naturskyddsföreningen (1976), vilken också omnämns i den norska filmen. Informanterna menar att naturskyddsföreningens rapport talar om att endast en återinförsel av vargen i den skandinaviska faunan kan säkerställa dess överlevnad. Det sägs vidare att ett avelsprogram pågår med fenoskandinaviska vargar och att de vargar som skall släppas ut lämpligen bör vara uppväxta i fångenskap (SNF 1976).

Några informanter menar att djurparken Nordens Ark, belägen strax utanför Hunnebostrand och norr om Uddevalla, är delaktiga i inplanteringen av varg. Man anser att det råder oklarhet kring var vargvalpar som fötts på anläggningen tar vägen. Det blir då lätt, enligt informanterna, att anta att valparna planteras ut. Det antagandet stärks av ryktet att Nordens Ark fungerar som en avelsstation för varg. Ett hemligt hägn i anslutning till anläggningen lär, enligt informanterna, finnas dit det är tillträde förbjudet.

Ingen av dem som är positiva till varg tror att vargen har blivit inplanterad. Det är dock viktigt att nämna att ett fåtal av dem som är skeptiska till varg idag inte tror att vargen är inplanterad. Dessa säger att de inledningsvis ansåg att vargen hade blivit inplanterad men att de efterhand har fått mera kunskap, både genom egen erfarenhet av vargen via jakt och förvaltningsinsatser och genom att läsa rapporter och böcker i ämnet, vilket har medfört till deras ändrade uppfattningar. Både de informanter som är positiva och skeptiska till varg hänvisar till historiska källor om vargen. Medan några lyfter vargskeptiska informanter fram litteratur som visar på dess farlighet som exempelvis Evert Pousettes "Den människoätande

³³ Sveriges 25:e nationalpark. Areal: ca 3 000 hektar.

vargen”³⁴ anser andra att den historiska skildringen av vargen bidrar till dagens negativa uppfattningar om varg. Vargskeptiker påtalar att dessa skildringar har viktiga lärdomar att ge avseende vargens natur medan andra anser att vi måste göra en åtskillnad mellan de levnadsmiljöer som gällde under 1700- och 1800-talen i Sverige och det samhälle vi lever i idag och där vi idag inte är beroende på samma sätt av skogens och markens ekonomiska avkastning.

Flera anser att det är viktigt att klarlägga huruvida vargen har blivit inplanterad eller inte för att vi ska kunna gå vidare i vargfrågan. Bland dessa finns en utbredd känsla att ett sådant klarläggande skulle kunna fungera som ett avstamp inför framtiden. Att få veta skulle också vara att få insyn. Andra informanter menar att det egentligen inte spelar någon roll utan att det viktiga är att se framåt och se bortom spekulationerna eftersom vi ändå aldrig kommer att få något svar på frågan.

Så länge det inte finns bevis för konspirationsteorin att den har blivit inplanterad så hjälper det oss inte. – Vi måste ta i förvaltningen och ersättningen. Vi måste bli tagna på allvar.

(Jägare, norra Bohuslän)

Lagstiftning

Som vi kunde se i avsnittet kring rovdjursförvaltning finns det uttalade krav på att lagstiftningen kring rovdjur måste förändras. Det är framförallt två lagtexter som är föremål för den diskussionen – paragraferna 27 och 28 i jaktförordningen. Den förra paragrafen handlar om möjligheten att bedriva skydds jakt för att förhindra att varg, björn, järv, lo, säl eller örn orsakar skador eller olägenheter. Den senare medger att om varg, björn, lo eller järv har angripit, skadat eller dödat ett tamdjur och det finns anledning att befara ett nytt angrepp får tamdjurets ägare döda det angripande djuret om det sker i omedelbar anslutning till angreppet (Jaktförordning 1987: 905; SFS 1987:905).

Under våren 2004 lämnade Naturvårdsverket in ett förslag om ändring av paragraf 28 eftersom lagens ordalydelse kan vara svår att tolka och därmed inte fungera på ett tillfredsställande sätt. Det har hävdats att den är alltför otydlig och svårtolkad för gemene man, organisationer och myndigheter. Svenska jägareförbundet menar till exempel att djurägarens möjligheter att försvara sina tamdjur med stöd av paragraf 28 är alltför begränsade då det är alltför svårt att bedöma när man får ingripa till försvar av sina djur (Lundvik 2003; Svenska Jägareförbundet 2004). Även Svenska Rovdjursföreningen menar att den nuvarande formuleringen inte är lätt att tolka och föreslår att den ändras så att berörda tamdjursägare kan förstå hur den skall tillämpas. Svenska Rovdjursföreningen anser dock att det bör beaktas att en ändring av paragraf 28 skulle kunna utnyttjas på felaktiga grunder och därmed leda till att vargar dödas som ett resultat av en alltför obestämd skrivning.

³⁴ Pousettes bok handlar om en varg som på 1800-talet dödade ett barn och en vuxen samt attackerade flera barn och ungdomar i Gästrikland.

Den 4 oktober 2005 presenterade jordbruksminister Ann-Kristin Nykvist ett nytt förslag på formulering av den omstridda paragraf 28 vilken skulle innebära ett utökat skydd för tamdjur inom hägn. Om beslut fattas att genomföra den förslagna ändringen kommer det att innebära att det blir tillåtet att skjuta varg inom hägn och som sannolikt kommer att anfalla de tamdjur som befinner sig inom hägnet (Jordbruksdepartementet 2005).

En majoritet av informanterna anser att det inte finns någon uppenbar anledning att tro att lagen skulle komma att missbrukas. De framhåller som ett tungt vägande skäl till att genomföra en förändring är att det är ett måste för att rovdjurspolitiken skall ha en förutsättning att genomföras. Ett flertal av informanterna menar att utan en ändring av framförallt paragraf 28 kommer man inte att kunna uppnå en acceptans för varg och statens rovdjurspolitik.

Jag tycker naturligtvis att man ska få försvara sin egendom. Det är så få möjligheter som finns att skjuta varg enligt § 28. Kan inte inverka på stammen om man får skjuta. Men har stor betydelse för opinionen. Jag behöver inte ta till illegal jakt om det finns laglig.

(Jägare, Dals-Ed/Haldenområdet)

De intervjuade säger att landsbygdens intressen och problem på ett mycket tydligare sätt uppmärksammas för att hindra att känslan av maktlöshet och resignation får ett allt större grepp på stora delar av landsbygdsbefolkningen. Utan en förändring av regleringen av skydds jakt kommer förvaltningen av rovdjur att gå överstyr och man ser det inte som osannolikt att människor kommer att agera på ett sådant sätt att det av riksdagen fastställda målet för rovdjursstammarna inte kommer att kunna uppfyllas.

Nu dänger man bara folk i huvudet med paragraf 28. Det föder bara extremismen.

(Jägare, norra Bohuslän)

Genom att ge lokalsamhället möjligheter att åtgärda det hot som de kan uppleva att vargen för med sig under vissa situationer gör flera informanter gällande att det kan leda till ökad acceptans för vargen.

Blir tankegången att lagen inte är till för oss, då tar man lagen i egna händer. Det blir ju så. Men om lagen ändras så att man känner att man kan skydda sig

(Lantbrukare och jägare, Hasselforsreviret)

Varför har vi inte rätt till kampen om överlevnad? Jag håller med om att vargen ska ha rätt att skaffa föda, försvara sin tik, men jag ska ha samma rätt.

(Lantbrukare, Dalsland)

Även om flera av de vargpositiva menar att det inte finns något egentligt skäl till ändra på lagstiftningen eftersom den redan nu möjliggör för tamboskapsägare att agera om vargen befinner sig i deras djurhäg, så förstår samtidigt en majoritet av de vargpositiva informanterna att tamdjursägare känner sig frustrerade och begränsade i sitt handlingsutrymme. Flera uttrycker att det är högst förståeligt att lantbrukaren agerar och att de inte begär att han skall stå och se på när hans djur angrips av varg. De som är positiva till varg är av uppfattningen att lantbrukaren skall ha rätt att försvara sin egendom samtidigt som de också menar att vi måste tänka på att vargen är utrotningshotad och har en rätt att existera i den svenska faunan. Vi kan här notera att informanterna gör en åtskillnad mellan jägares och lantbrukares rätt att försvara egendom och där den senare gruppen - lantbrukarna - åtnjuter en större förståelse.

Lokala traditioner

Ett av de argument som har förts fram av vargskeptiska är att vargen utgör ett hot mot lokala traditioner såsom jakt och småskaligt lantbruk och därmed hotar människors liv på landsbygden. Diskussioner kring jakt och jakthund har tillsammans med frågor som handlar om människors livskvalitet varit centrala teman i debatten kring vargens existens men också frågor kring rädsla har förts fram. Detta har också varit framträdande teman i intervjuerna.

Vargen som ett hot

Debatten kring varg har till viss del fokuserat kring om vargen är farlig för människan eller inte. Bland de informanter som får betraktas som positiva till att det finns varg så framkommer ofta uppfattningen att den rädsla som vargskeptikerna uttrycker är obefogad och irrationell. Ofta hänvisar vargpositiva till att vargskeptiker saknar, eller har fel, kunskap om vargen.

I Dals-Ed/Haldenområdet råder en samstämmighet mellan informanterna om att det finns risker förknippade med varg. Också i Hasselforsreviret är en övervägande del av informanterna ense om att vargens närvaro i det svenska landskapet kan medföra risker för människan. Av studiens alla 29 informanter var det endast en som ansåg att varg inte medför något hot för människan, om än flera menade att det förmodligen kommer att dröja innan vi når därhän att vargen blir ett reellt hot mot människan.

Många informanter menar att människors aktiviteter har förändrats som en följd av att det finns varg i deras närområde. Huvuddelen av Dals-Ed/Haldenområdets informanter är samstämmiga i uppfattningen att människor har ändrat sina vanor som ett resultat av att det finns varg i skogarna. Återkommande berättas det att man inte längre ser eller hör om folk som går ut för att plocka bär och svamp eftersom de är rädda att de ska stöta på varg. En majoritet av Hasselforsrevirets informanter delar dock inte denna uppfattning. Bland de informanter i Hasselforsreviret som får betraktas höra till den grupp som är positiv till varg, är man överens om att vargflocken inte har bidragit till några förändrade vanor. Dessa informanter påpekar snarare att Hasselforsvargarna har medfört att intresset för varg har ökat och att man numera kan se både yngre människor och äldre kvinnor ute i skogen för att försöka se och höra varg.

Mina ungar som sover ute för att lyssna på varg, jag erkänner att man har varit lite orolig. Om jag tittar på min egen familj har jag haft mer tankar på vargen, men känner mig inte begränsad i mitt naturliv. Skulle se det som en enorm förmån att få se och höra varg.

(Jägare, Hasselforsreviret)

Av de nio informanter som intervjuades i Hasselforsreviret anser dock två (tillika skeptiska till vargens förekomst) att många inte längre företar sig aktiviteter förknippade med att vara ute i skog och mark. En av dessa påpekar att det finns de som inte längre törs ge sig ut och rida i skog och mark.

En av de risker som många av informanterna förknippar med varg handlar om vargen en dag står utan föda. Om viltet tar slut och det inte längre finns en god tillgång på älg och rådjur så upplever informanterna att det finns en fara att vargen i ännu högre utsträckning kommer att ge sig på tamboskap. Därifrån är steget sedan inte långt innan vargen skulle kunna komma att ta mål på människor. Enligt informanterna så kommer får, nötdjur och hundar tillsammans med barn att utgöra de främsta grupperna som vargen i sådana situationer kommer att rikta in sig på. En annan fara, som man ser det, är oväntade möten med varg när människor är ute och går i skogen och möter varg.

Är den hungrig... Det är hungern, den tar ett byte till slut. En liten unge står i mörkret på vintern... vargen här verkar inte vara rädd för människor.

(Lantbrukare och jägare, Hasselforsreviret)

Flera informanter menar vidare att det finns en fara att vargen på sikt inte kommer att vara renrasig. I och med att vargen stryker i närheten av boningshus och egendom så finns det som man ser det en möjlighet att vargen parar sig med en hund. Detta är också, som flera säger det, möjligt när man är ute i skogen med sin hund som då kan komma i kontakt med en löpande varghona vilket skulle kunna leda till att hunden och vargtiken parar sig. Resultatet, varghybrider, uppfattas av informanterna kunna leda till att man på sikt inte kan lita på att vargarna har ett normalt beteende. Detta skulle kunna resultera i ytterligare närgångna vargar där vargen inte har kvar sin ursprungliga skepsis gentemot människan.

Konfrontationer och möten mellan vargar och hundar och mellan vargar och människor - i skog och i närheten av bostadshus och privat egendom - uppfattas således kunna medföra faror för människan. Några av informanterna menar utöver detta att vargen sprider sjukdomar vilka kan överföras till människor när de vistas i skog och mark. Ett mindre antal av informanterna menar att vargen är värddjur för en parasit, rävbändmasken, vilken kan vara farlig för människan eftersom det kan dröja upp till fyra år innan smittade personer upptäcker att de insjuknar. Eftersom bändmasken är både värme- och frosttålig så kan vargen i det avseendet utgöra en reell hälsofara för människan och några av dem påtalar, genom hänvisningar till radioprogram och informella kontakter, att det i vissa europeiska länder inte längre är tillrådligt att äta svamp och bär som inte har hettats upp.

Att ett antal av informanterna hyser oro och även rädsla för varg ute i de två reviren råder det ingen tvekan om. Intressant att notera är de manliga informanternas uttalanden att det främst är kvinnor som är rädda medan de själva inte är rädda, trots att man beskriver vargen som ett djur med mycket styrka och en ytterst god jaktkapacitet. Flera informanter berättar om att vargen i situationer då den möter eller ser människor, inte viker undan. De intervjuade menar att detta tyder på stolthet och okuvlighet.

Har ingen lust att gå ensam i skogen. Går inte utan skott i loppet. Förr hade jag magasinet i fickan, det har jag inte nu.

(Jägare, norra Bohuslän)

Jag är inte rädd, de gånger jag är i skogen har jag skarpladdat.

(Jägare, norra Dalsland)

Emedan vargskeptiker hävdar att vargen medför sådan osäkerhet att man inte längre upplever att lokala praktiker kan upprätthållas, menar de som är positiva till att det finns varg i den lokala omgivningen att vargens närvaro inte är betrakta som särdeles farofylld. Ett av de framträdande temana i debatten kring varg i Sverige har handlat om att vissa grupper i samhället inte längre kan leva och verka på landsbygden såsom de anser sig vilja eller kunna eftersom vargens närvaro i landskapet medför sådana konsekvenser att det inte längre går att leva "som vanligt" längre. Samtidigt ser vi, vilket också bekräftas av den här studien, att de grupper som har framfört dessa argument återfinns också bland dem som är positiva till varg. Det finns således jägare som å ena sidan upplever att de inte längre kan jaga med drivande hund eftersom risken att hunden skall rivas av varg är alltför stor, medan det å andra sidan finns jägare som inte anser att det föreligger någon överhängande fara för ett sådant scenario.

Trots att en övervägande del av informanterna anser att det finns uppenbara faror förknippade med vargarna i landskapet och att de känner osäkerhet så är det endast ett fåtal som säger att de känner oro. Medan osäkerhet handlar om mer övergripande farhågor inför vad vargen kan föra med sig för landsbygdens befolkning så finner vi oro på en mer individuell nivå.

Om jag hör att någon sett varg här, då tänker man vad händer nu då.

(Lantbrukare och jägare, Hasselforsreviret)

Människors oro, den vart ju så bortnegligerad. Det var trams. Det fanns ju inte en varg som ätit upp en människa i modern tid. Samtidigt kom det ut en broschyr hur barn skulle bete sig om vargen kom.

(Lantbrukare, Hasselforsreviret)

Jägare och hund

I en undersökning från 2000 fann Viltskadecenter att användningen av jakthund hade minskat i de fem vargrevir som ingick i undersökningen (Karlsson and Thoresson 2000). I de fem reviren Årjäng, Filipstad, Glaskogen, Leksand och Hagfors uppgav mellan 31 och 52 procent att deras hundanvändning hade minskat som ett resultat av förekomsten av varg. Inför nästa jaktsäsong (2000/2001) angav en majoritet (53-70 procent) att de inte skulle komma att använda sin jakthund varken mer eller mindre, medan mellan 21 till 37 procent menade att de skulle komma att minska användandet av hund i jakten. Förekomsten av rovdjur angavs av

de allra flesta respondenter som skäl till varför de skulle komma att minska användandet av jakthund (i genomsnitt 61 procent). En dryg tredjedel av de tillfrågade angav att de hade försökt förebygga angrepp av varg. Den vanligaste åtgärden fanns vara att jägarna spårade av ett område för att se om varg fanns i området innan de gav sig ut med hund. Även radiosändare på hund visade sig i undersökningen vara vanlig. Hälften av de tillfrågade angav att använde sig av hundpejl för att de efter jaktdagens slut skulle kunna hitta sin hund och därmed minska exponeringsgraden. Av de fem reviren var det endast i Leksandsreviret jägarna hade tillgång till vargtelefon. Där visade det sig att vargtelefonen var den mest använda skadeförebyggande åtgärden (Karlsson and Thoresson 2000).

I en studie från 2003 påtalar Viltskadecenter att de flesta vargangrepp på hundar sker under september – oktober, alltså den period på året då användandet av hund är som mest intensivt (Karlsson 2003). Viltskadecenters studie av vilka faktorer som kan tänkas påverka att varg angriper hund genomfördes i syfte att nå fördjupad kunskap kring dessa omständigheter och för att vi bättre skall kunna förebygga denna typ av skador och olyckor. Tjugotre skullförsök utfördes därför vintern 2000/2001 för att undersöka om vargar söker upp skällande hundar samtidigt som man också ville se om det fanns vissa kategorier av varg som var mer benägna att söka upp en skällande hund. I de flesta skullförsöken som antingen innehöll en skällande hund i bur eller inspelat hundskall, rörde sig vargen bort från skallet. Flera vargar valde att förflytta sig bort från hunden när de hade vind i ryggen. Detta kan tyda på att avsaknaden av vittring gjorde att vargen upplevde situationen som osäker (Karlsson 2003). Siffror från Karelen i Finland visar att hundar dödade av varg har blivit angripna när de stått bundna vid hus eller befunnit sig i hundgård. Detta skulle tyda på att vargen ser hunden som ett bytesdjur. Karlssons rapport anger vidare att vargar och hundar kan komma i kontakt med varandra på flera sätt. Hunden kan antingen söka upp vargen genom spårning och vittring, hunden söker upp vargen genom vittring av vargrivet byte, vargen söker upp hunden med hjälp av spår och vittring eller så kan det vara så att de stöter på varandra av en slump. Karlsson menar att vargangrepp är lättast att förebygga utifrån hunden och vilket skulle kunna ske på olika sätt (Karlsson 2003).

Förslaget att jakthundar skulle kunna förses med elhalsband som vid kontakt med varg skulle ge hunden en stöt i avseende att lära hunden att undvika varg, resulterade under hösten 2004 i flertalet insändare och debattinlägg i media (Johansson 2005.03; Wernersson 2004.12.08)³⁵. Medan några av informanterna menar att forskarnas resultat inte är riktiga eftersom de av egen erfarenhet vet att hundar inte tar spår efter varg. Om det har hänt så är det hanhundar som dras till löpande vargtikar. Andra informanter, både vargskeptiska och vargpositiva, menar att det visst kan vara så att hundar börjar följa vargens spår eftersom de antingen känner släktskap med vargen eller att de ser vargen som en konkurrent i hundens revir. Vargpositiva informanter menar att jakthundsproblematiken handlar om att det finns en risk att vargen tar hund, inte att den alltid gör det eftersom det endast är vissa vargar som tar mål på hund och att detta heller inte gäller alla revir. Flera informanter, både vargskeptiker och vargpositiva, refererar till Viltskadecenter och dess studie av huruvida hunden

³⁵ Referenserna avser tidskrifts- eller dagstidningsnummer.

själv söker upp varg eller tvärtom och man menar att undersökningen visat att det är hunden som letar upp vargen.

Informanter i Hasselforsreviret menar att det har blivit allt mer vanligt att jägare övergår från att jaga med drivande hund till stötande hund för att minska risken för vargangrepp. Eftersom en drivande hund befinner sig på längre avstånd från hundföraren genom att den söker spår, jagar upp och drivet viltet med skull, finns det jägare som anser att drivande hundar är mera utsatta för angrepp av varg än stötande hundar som befinner sig närmare hundföraren. Hunden "stöter" upp viltet från sin ståndposition varpå jägaren kan skjuta. En av de vargpositiva informanterna, tillika jägare, säger dock att han inte skulle ge några garantier med stötande hund. Det finns hundar som har blivit attackerade av varg trots att de befunnit sig så nära hundföraren som 40-50 meter. Det råder ingen samstämmighet mellan fallstudiernas jägarinformanter huruvida det har blivit en ökning i användandet av stötande hund, eller om en sådan hund minskar risken för vargangrepp. Informanterna är ense om att varg-hundproblem-atiken är viktig för vargfrågan. En av Hasselforsinformanterna menar att problemet kommer att få sin lösning när hunden inte längre är oskyddad.

En av informanterna menar att det har blivit allt svårare att försäkra sin jakthund som en följd av att varg har angripit hundar. Flera försäkringsbolag menar att så inte är fallet. Ofta bygger premiekostnader på en geografisk indelning vilket inte är kopplat till eventuella vargrevir. Vad gäller Dalsland så sänkte Folksam premierna i dess fyra nordligaste kommunerna, Dals-Ed, Bengtsfors, Färgelanda och Åmål, trots alltså att det finns ett vargrevir i området. Flera försäkringsbolag säger också att de inte tillämpar självrisk på veterinärvård när det gäller fall där hunden har blivit angripen och skadad av något av de fem stora rovdjuren varg, björn, lo, järv eller örn.

Den aspekt som är av störst betydelse för jägarna i studien är frågan kring jakthundar. En övervägande majoritet av de jägare som har intervjuats anser att vargen utgör ett hot mot möjligheten att bedriva jakt i de svenska skogarna. Jägarna menar att viltstammarna har minskat som en konsekvens av vargens predation, det vill säga att ett djur dödar och äter ett annat djur. Också det faktum att jägare har förlorat sina hundar efter vargen har attackerat jakthundar uppfattar man som ett stort hot mot den tradition som jakten är. För vargskeptiska jägare framstår risken att förlora sin hund som ett skäl till varför användandet av hund under jakt har minskat och att de själva och andra inte jagar i samma utsträckning som förut. Sedan en längre tid tillbaka så finns det en möjlighet att förse sin jakthund med radiosändare för att jägare skall kunna pejla den om den försvinner under jakten. En av informanterna som tidigare varit försäljare av den här typen av radiosändare menade att fler och fler jägare numera också utrustar sin hund med sändare för att kunna hitta den om den skulle bli riven av varg. Man upplever det för hunden vara förenat med fara att ge sig ut i skogen och jaga eftersom vargen kan komma att attackera hunden. Flera menar att jakt med hund har minskat som en konsekvens av detta. Viktigt för jägarna i studien är också att det finns en fungerande vargtelefon dit man kan ringa för att få information om var den sändarförsedda vargen befinner sig.

Ett av de argument som har förts fram i debatten kring varg är att jägare är negativa till varg eftersom jägare och varg blir konkurrenter om skogens vilt. Resultaten från studien

visar att detta inte är grundläggande för de jägare som intervjuats. När det gäller den ekonomiska aspekten så är det inkomster av jaktarrenden som förs fram. För småskaliga lantbrukare kan det vara ett litet men ändå viktigt tillskott i lantbrukets ekonomi. Däremot så talar jägarna om att det inte längre "är roligt" att gå ut i skog och mark för att jaga. En av anledningarna till den minskade lusten handlar om att det är ett alldeles för vanskligt företag att ta med sig hunden ut i skogen för att jaga älg, rådjur och småvilt. Att äga en hund handlar om att man har tagit på sig ett moraliskt ansvar för hundens väl och ve. Detta är en inställning som delas av både skeptiker och positiva.

Trots att jag deklarerat att jag är för varg har jag sagt att om jag ingriper om min hund angrips. Likväl som om min dotter... Sådana är vi människor.

(Jägare, Hasselforsreviret)

Att bege sig ut i skogen när man vet att det finns vargar som går omkring där ses som omoraliskt och oansvarigt. Genom att äga hund så är man också personligt ansvarig för hunden, dels moraliskt men informanterna hänvisar också till att man som djurägare har ett juridiskt ansvar för att hundens välmåga.

Vi kommer inte att kunna jaga i den finaste delen i år. Jag spelar inte bingo med min hund. Jag offerar inte min hund.

(Jägare, norra Bohuslän)

Med varg i skogarna försvåras efterlevandet av det moraliska och laggrundade ansvaret för hunden. Jägarna menar att vargen, eller snarare beslutet att Sverige skall ha en vargstam, skapar en orättvisa där lokalbefolkningen blir den förfördelade parten. Samtidigt är det svårt att lämna hunden hemma och gå ut och jaga på egen hand eftersom hunden så väl vet vad som är på gång och på ett mycket tydligt sätt visar att den också vill ut i skogen och jaga.

Bland Dals-Ed/Haldenområdets informanter finns en tydlig koppling mellan hund och jaktens betydelse. Det handlar alltså om att den glädje som jakten ger jägare många gånger går via hunden och de aktiviteter som kommer med att gå ut med sin hund för att jaga. Med ägandet av en jakthund kommer andra aktiviteter och ett starkt engagemang för både djur och natur men det innefattar även sociala aspekter som även går igen på andra sätt i jägarens vardag. Innan jägaren går ut i skogen med sin hund ligger många gånger år av träning för att hunden skall kunna fungera som en god jakthund. Man har kanske gått kurser för att jägaren själv och hunden skall lära sig att praktisera hantverket jakt med hund. De informanter som äger jakthund berättar om det samspel som försiggår mellan hund och hundförare ute i skogen och som ger jägaren både glädje och tillfredsställelse. Att höra hunden driva och skälla ståndskall beskrivs av flera som något de kan fälla tårar av glädje över. Hundens arbete i skogen och den glädje som de upplever att hunden känner över att vara ute i skog och mark och jaga lyfts av många informanter fram som kanske det viktigaste av allt med jakten och det som ligger i slutfasen på den tid, det engagemang och de pengar som de har investerat i hunden. Alla dessa aktiviteter sker inte alltid i ett enskilt sammanhang. Även om jägarna många gånger vistas ensamma ute i skogen med sina hundar så är man del av ett eller

flera jaktlag, man träffas för att övningsskjuta och träna sina hundar, arbetar med att underhålla pass i skog och mark, eller kanske man under den kalla delen av året åker för att lägga ut foder till viltet. Inför jaktsäsongens början träffas jaktlagets medlemmar för att diskutera och planera den kommande jakten, när man skjutit det första djuret kanske man samlas för att laga middag och fira att jakten har tagit sin början. De allra flesta av dessa aktiviteter sker tillsammans med andra.

Att döda är bara en liten, liten del av det. Det är samvaron, förberedelserna.
- Vad gör man om man tar bort jakten - gubbarna sitter hemma och börjar
supa

(Jägare, norra Bohuslän)

Lantbrukare och tamboskap

En av de centrala punkterna kring förvaltningen av varg handlar om det är möjligt att bedriva lantbruk i områden med stora rovdjur. Kan rovdjur och tamdjur, enkelt uttryckt, samexistera utan att den ene eller den andra "får stryka på foten"?

Förutom jägarna så utgör lantbrukare en viktig grupp i diskussion kring varg. I den här studien handlar det om i första hand småskaliga lantbruk med diversifierad inriktning, även om det också finns storskaliga lantbrukare (främst Hasselforsreviret) men gemensamt är att de alla håller tamboskap. Att bedriva lantbruk i skogslän som Dalsland innebär ofta att bönderna drygar ut sina inkomster på olika sätt. Det kan handla om skogsavverkning, avel av tamboskap och hundar, jakt på sjöfågel, jaktarrende, mjölkkor eller får, för att nämna några exempel. Den kategori av lantbrukare som har förts fram som mest utsatt för vargangrepp är fårbönder. Genom fårens ringa storlek i jämförelse med nötboskap utgör de ett lämpligt byte för vargen. En ensam varg kan själv lägga ner ett sådant byte medan större djur som älg kräver kanske flera individers insatser för att jakten skall lyckas.

Att rovdjur river får och enligt statistik från Viltskadecenter också i några enstaka andra fall annan boskap, är ett faktum. Stor skillnad råder dock mellan Sverige och Norge. I Norge ersattes lantbrukarna år 2004 för 30 500 får som dödats av så kallade "fredade rovdjur". I Sverige uppgick siffran för samma år till 102 djur (då ingår också skadade och saknade individer) (Viltskadecenter 2005). Ett av de områden som har varit mest drabbat i Norge är fylket Hedmark, beläget strax väster om den norsk-svenska gränsen. Det är även där som vi hittar de norska eller norsk-svenska vargreviren. Av dessa 30 500 får så svarar vargen för 2 400 medan järven är ansvarig för 14 500. I Sverige så är det framförallt länen Halland, Västra Götaland och Värmland som har de flesta fallen av tamdjur som blivit angripna av varg (Viltskadecenter 2005).³⁶

Resultaten från intervjuerna visar på likheter mellan lantbrukare och jägare. Precis som jägarna menar lantbrukarna att det är viktigt att lyfta fram att de i egenskap av djurägare är

³⁶ Det är viktigt att här påpeka att lantbruk med fårhållning i Norge i en mycket högre utsträckning bygger på att hålla tamboskapen fritt betande på *utmarka*, dvs. mark och skog utanför gårdar och byar.

fångade mellan att å ena sidan följa djurskyddslagens föreskrifter om att skydda sina djur mot lidande och å andra sidan den lagtext som försvårar ett försvar mot rovdjursangrepp. Vad det innebär att äga djur och vilka skyldigheter detta medför är alltså även centralt i samtal med lantbrukande informanter. I både Hasselforsreviret och Dals-Ed/Haldenreviret lyfter informanterna fram att man genom att hålla tamboskap har tagit på sig ett ansvar för sina djur. I bägge fallstudierna finns det en tydlig koppling mellan ansvar och djuräggande. Lantbrukarna är, liksom hundägarna i studien, av uppfattningen att äggande av djur medför ett personligt ansvar för att gårdens djur lever ett tryggt liv och där lantbrukaren skall svara för dess väl och ve. Närvaron av varg har gjort att lantbrukarens förutsättningar att svara för att boskapen mår bra och inte utsätts för onödiga risker inte längre kan upprätthållas. Vetskapen om att det går varg ute i skogarna har alltså, ur lantbrukarens perspektiv, kommit att medföra ett mera vidgat ansvar än vad som har varit fallet innan vargen kom till området. Det har inneburit att lantbrukarna känner sig mer stressade eftersom de upplever att det inte finns tillräckligt med tid för att svara för boskapens trygghet.

Vargen har gjort att man lägger mer tid på kontroll. Så är det nog för dom flesta.

(Lantbrukare, Hasselforsreviret)

Lantbrukarna känner att det är svårt att uppfylla de krav som lagstiftningen ställer på dem och man hänvisar till djurskyddslagen (SFS 1988:534) som säger att den som håller djur skall skydda djuret mot onödigt lidande och sjukdomar. Detta upplever lantbrukarna som svårt att ombesörja när det finns varg i det omgivande landskapet. Känslan av att inte kunna skydda sin egendom har för flera av informanterna kommit att medföra en stark press. Bidragande aspekter i det här avseendet är att många känner att de upplever att tamboskapen är av mindre betydelse än vargen – att samhället anser att det är viktigare med en levande rovdjursstam än med ett levande lantbruk. Studiens lantbrukare lyfter också fram att den fauna som vi idag finner i det svenska landskapet är ett resultat av det småskaliga lantbruket. Detta upplever lantbrukarna som ett dilemma och kan därigenom ses som en bidragande faktor till den marginalisering och den orättvisa som de upplever.

Vargpositiva informanter påpekar att lantbrukarna får ersättning för djur som dödas eller skadas av varg, vilket motsvarar djurets slaktvärde. Enligt dessa informanter innebär det att lantbrukarnas argument att de förlorar på att det finns varg inte håller. Alla lantbrukare i studien framhåller utan en direkt fråga att djurens värde handlar om mer än det rent ekonomiska. Utöver dess "slaktvärde" så ryms alltså också andra aspekter vad gäller frågan om lantbrukets förutsättningar till samexistens med en vital rovdjursstam i Sverige. Förutom att beslutet att bedriva lantbruk kan handla om att föra vidare en tradition som gått i arv i flera generationer, så kan det också handla om aspekter som att det finns ett avelsvärde i besättningen eller delar av besättningen som kan vara svår om ens möjlig att ersätta.³⁷

³⁷ I fallet med tunnelbygget genom Hallandsås kom det omtalade giftutsläppet att medföra att en lantbrukarfamilj tvingades avliva hela sin djurbesättning eftersom de hade haft sina djur betande i anslutning till den bäck som förgiftades av akrylamid hösten 1997. För den lantbrukaren kom detta att innebära en förlust på olika sätt. De hade aldrig köpt ett djur utan alla kor och alla kalvar hade gått i arv i familjen. När de under hösten 1997 stod

På ett sånt här djur är det andra värden också. Avelsvärde, att man inte vill att det ska ligga och plågas.

(Lantbrukare, Hasselforsreviret).

Precis som i fallet med de jägare som äger jakthund så handlar det även för lantbrukarna om att starka känslor är förknippade med att äga djur som riskerar att utsättas för angrepp av varg.

utan besättning var de tvungna att köpa in nya djur – och de visste inte hur de skulle gå tillväga eftersom de aldrig hade gjort sådana köp tidigare. Och hur skulle dom kunna veta att det var djur med bra gener?

Intressegrupper, nätverk och mötesarenor

Dalaupproret

I slutet på år 2003 samlades representanter från ett antal jaktvårdskretsar i Dalarna till ett möte om svensk rovdjurspolitik och förvaltning. Mötesdeltagarna var eniga om att man på ett konkret sätt måste visa sitt missnöje med den nuvarande politiken och förvaltningen av rovdjur. En dryg månad senare, i januari 2004, samlades 800 av länets jägare för vidare diskussioner där man fattade beslut om att resa tre krav mot Naturvårdsverket och Länsstyrelsen i Dalarna; en ändring av paragraf 23 i jaktlagen och paragraf 28 i jaktförordningen, full ersättning för drabbade djurägare samt att jakt på varg måste tillåtas. Under mötet tog jägarna vidare beslut om att inte längre delta i eftersök på vilt (undantaget olyckor orsakade av jägare), att bojkotta stötning av älg och björn samt att jägarna inte skulle medverka vid rovdjursinventering. Proteståtgärderna kom att träda i kraft den 1 februari 2004. Inte förrän Länsstyrelsen och Naturvårdsverket på ett tydligt sätt klargjorde att man uppmärksammade lokala intressen och tog beslut om att ändra sin policy i rovdjurshanteringen, skulle åtgärderna avbrytas. Av Dalarnas 30 jaktvårdskretsar kom 11 att stödja Dalaupprorets bojkott av eftersök på trafikskadat vilt. Våren 2005 avbröts bojkotten efter majoritetsbeslut på ett av Dalaupprorets möten.

Beslutet att jägare inte längre skulle delta vid eftersök på trafikskadat vilt kom att röna uppmärksamhet. Debatten har stundtals gått hög i frågan om eftersök på trafikskadat vilt, mellan jägare och icke-jägare men också jägarna sinsemellan. Den heta frågan har handlat om man verkligen skall låta oskyldigt vilt lida för att få till stånd en förändring av svensk rovdjurspolitik. Dalaupprorets medlemmar menade att det måste till kraftiga protester för att jägarna skall kunna uppmärksamma myndigheterna på de problem som rovdjuren förorsakar för jägarkåren och för landsbygden.

Även intervjuer med informanter i Hasselforsreviret och Dals-Ed/Haldenrevirets område återspeglar den oenighet som frågan kring eftersök på trafikskadat vilt gett upphov till. Medan några anser att det inte är försvarbart av jägare att inte medverka till mindre lidande för djur, menar andra att det krävs en tydlig markering från jägarna för att en ändring skall kunna ske. Några av informanterna ingår i samma nätverk som Dalaupprorets ledare men detta innebär inte att de delar de åsikter som dessa personer i frågan kring eftersök. Det man delar är däremot uppfattningen att jägarna på ett tydligt sätt måste klargöra att det krävs en förändring av policy och förvaltning. Bland dem som sympatiserar med Dalaupprorets krav finns en uttalad beundran för dalmasens förmåga till att demonstrera gentemot myndigheter och överhöghet, något man menar är historiskt förankrat och går ända tillbaka till Gustav Vasas tid. Flera menar att Dalaupproret har kommit att stå som en förebild för hur man kanske måste agera för att det skall kunna uppstå en förändring. Informanterna i Dals-Ed/Haldenområdet menar att den ilska och upprördhet som man ser som grunden för Da-

laupproret kan kopplas till att det i Dalarna har funnits varg sedan en längre tid tillbaka medan det i Dalsland har funnits varg under en mera begränsad period.

Opinionsbildning och mobilisering

Det finns bland många av informanterna ett tydligt engagemang i frågor om det skall finnas varg i Sverige eller inte. En övervägande del av informanterna i de två vargreviren har på något sätt aktiverat sig i frågan.

Bland dem som är positiva till närvaro av varg i Hasselforsreviret och Dals-Ed/Haldenområdet, är Svenska Rovdjursföreningen en samlande förening men också Sveriges Naturskyddsförenings olika kretsar och lokalavdelningar. I Dals-Edområdet finns också andra naturorganisationer vilka några av informanterna är medlemmar av, t.ex. Dalslands Ornitologiska Förening och Dalslands Botaniska Förening. Flera av informanterna är inte helt nöjda med Svenska Rovdjursföreningens agerande i vargfrågan eller deras policy i frågan. En av informanterna menar att Rovdjursföreningen i vissa lägen kan vara lite för avståndstagande gentemot landsbygdsbefolkningen vilket belastar föreningen på ett negativt sätt. Det förs också fram att den i viss mån mera representerar huvudstadens befolkning än skogs- och lantbruksbygdernas invånare.

En av de föreningar som verkar i Dals-Ed är Sveriges Glesbygds Trygghet (SGT), vilken några av informanterna är medlemmar i. I Hasselforsreviret finns ingen riktig motsvarighet till SGT utan där har de två vargskeptiska informanterna mobiliserat sig på ortsnivå, ett engagemang som dock inte är i en aktiv fas. I samband med att varg etablerade sig i området mellan Degerfors och Laxå tog en av informanterna tillsammans med andra byinvånare kontakt med länsstyrelsen eftersom man upplevde att det fanns för många vargar i närheten av deras hem och egendomar. Tjänstemännen hänvisade till att det var en politisk fråga varpå en grupp boende reste till Stockholm för att prata med riksdagens länsanknutna politiker. Länetts politiker ställde upp när de kom till riksdagen för att prata om de problem som de upplevde att vargen medförde för dem i Hasselforsreviret. På frågan om informanten upplevde att det hade funnits möjlighet att påverka vargfrågan på ort svarades att han kände att han personligen haft möjligheten till påverkan, samtidigt som det kunde vara svårt att få ett direkt gehör eftersom det ju i första hand är de boende som ser effekterna på ett tidigt stadium, vilket beslutsfattare inte har samma möjlighet till.

Vid sidan av mer etablerade och formella alternativ till engagemang och sammanslutning för en fråga eller intresse visar material från fältarbete också på mer informella mobiliseringsalternativ. I Hasselforsreviret finns ingen tydlig organisationsbildning för dem som är skeptiska till varg. Där har personliga kontakter och mötesplatser som den lokala mataffären, järnhandeln och posten varit betydande för både informationsspridning och opinionsbildning.

Ett antal av informanterna får betraktas som aktiva opinionsbildare i det att de återkommande blir inbjudna att medverka i möten och debatter om varg, eller genom att de själva arrangerar möten. Vid dessa möten träffar de andra som har liknande uppfattningar om vargens närvaro i det svenska landskapet och den svenska rovdjurspolitiken. Utbyte sker av

information och kunskaper om varg, vad som händer i förvaltning och forskning, både i Sverige och internationellt. Informations- och debattmöten har, enligt informanterna, arrangerats återkommande av jaktvårdskretsar, hundklubbar och andra föreningar och organisationer som är drivande i frågan. Eftersom många jägare äger jakthund så utgör olika hundklubbar tillsammans med jaktvårdskretsar, jaktklubbar och jaktlag konkreta mobiliseringsarenor för vargskeptiker. Mötenas former ses av en majoritet av informanterna som problematiskt för att diskutera varg, förvaltning och rovdjurspolitik. Både vargskeptiker och vargpositiva menar att det inte alltid är lätt att vara öppna med sina åsikter. En övervägande del av dem som är positiva menar att på de informationsmöten som har hållits i vargfrågan så har en övervägande majoritet varit negativa till varg. Flera menar att det inte har varit ovanligt att när någon som varit positiv till varg har yttrat sig så har den personen mötts med burop av den övriga församlingen. Några av de som är skeptiska till varg säger liknande saker - att det finns dom som blir förföljda av "vargvännerna", som några uttrycker det. En av informanterna säger att han har blivit mordhotad för sina förhållandevis radikala åsikter i frågan. Också en av de vargpositiva informanterna har blivit hotad till livet för sina åsikter om varg.

Oavsett inställning till varg så delar flera av informanterna uppfattningen att stora informationsmöten inte är en bra mötesarenor eftersom de tenderar att bli ett forum för debatt där frågans polarisering mellan olika grupper får företräde. Att personer med en "avvikande" inställning upplever att det är svårt att ställa sig upp och yttra andra uppfattningar än de gängse uppfattningar som kommer till uttryck under mötet bidrar således till en än tydligare polarisering i frågan. Vi kan också se att det i varje "läger" finns personer som anser att motpartens radikala åsikter inte är acceptabla och flera av de intervjuade uppger att de blivit utsatta för mordhot pga. sina åsikter i vargfrågan.

Personer engagerade med att skapa opinion i frågan om och var det skall finnas varg i Sverige etablerar således kontakt med andra vid de möten som hålls runt omkring i landet och vilken upprätthålls via telefon och Internet. Internet är också en viktig källa för information kring varg, vargens förehavanden och den forskning som bedrivs om varg då flera av informanterna berättar att de kontinuerligt besöker olika hemsidor för att uppdatera sig kring vad som händer i Sverige och Norge, andra europeiska länder samt USA och Kanada.

Opinionsbildande aktiviteter representeras således av att flera av informanterna är aktiva på möten och debatter och att de skriver insändare och debattartiklar. Den här studien har inte explicit gått igenom och tittat på insändare och "Fria Ord"-inlägg i lokal press eller de debatter som man kan hitta på Internet men de tidningar som informanterna säger att de har blivit publicerade i, handlar framförallt om lokala ortstidningar som Bohuslänningen, Dalslänningen, Provinstidningen Dalsland, Värmlandsbygden, samt andra lokala tidningar som täcker Hasselforsreviret. De som är aktiva med att skriva debattinlägg säger att det är svårt att bli publicerad i de större tidningarna såsom Göteborgs-Posten och Aftonbladet. Detta menar de, beror på att acceptansen för varg ökar ju längre från vargområden tidningen befinner sig.

Det förekommer också lobbyverksamhet visavi företag, organisationer, politiska partier, olika intressegrupper och enskilda individer. Man försöker påverka lokala politiker eller bygdens riksdagsledamöter. Ekonomiska påtryckningar är också något som vargskeptiska

nätverk använder för att försöka skapa en förändring. Ett sådant exempel är att neka att sälja kött till slakterier om de inte på ett mera tydligt sätt visar att de stödjer köttproducenterna, som man anser vara särskilt utsatta pga. av vargens närvaro i landskapet. Att skriva brev och skrivelser till ministrar och andra politiker och skicka repliker på svar som de har fått är ett annat sätt att utöva påtryckning. Ett annat sätt att skapa opinion och få gehör för olika ståndpunkter är att lägga ut namninsamlingslistor på olika platser runt om i kommunerna. För att protestera mot att Sverige lägger sig i andra länders (Norges) angelägenheter i vargförvaltningen, lades det ut protestlistor i Dals-Ed/Halden och Bengtsfors vilka skrevs under av 2 100 personer. Mot svenska miljöministern Lena Sommestads kritiska uttalande kring det norska beslutet att bevilja licensjakt på fem vargar (2005) protesterade 422 personer genom att skriva under en protestlista, vilken skickades till Lena Sommestad, alla partiledare och Norges miljöminister. För att skapa ändring så ägnar sig vissa av de vargskeptiska informanterna åt att samarbeta med norska organisationer och försök har gjorts för att få till stånd en förening som skall verka längs den norsk-svenska gränsen.

De organisationer som under årens lopp varit samlande för landets vargskeptiker är flera. Svenskt Samarbetsforum i Rovdjursforum (SSiR) samt Jakt och Fritidsgruppen är två av dessa. Bägge föreningar är aktiva i debatten kring varg. I Uddevalla har en stiftelse grundats, Rovdjurens Offer, för att samla in pengar till personer som står åtalade för brott med anknytning till varg och till hundägare som kanske inte har haft sin vargangripna hund försäkrade och som behöver bistånd till vård och veterinärkostnader för hunden. Denna stiftelse är relativt nybildad och endast ett fåtal av de övriga informanterna kände till den. De som kände till att det fanns en stiftelse med namnet Rovdjurens Offer kan sägas ingå i samma nätverk där en eller ett par personer står som samlande för kontakterna inom gruppen. Våren 2005 bildades en svensk motsvarighet till den norska föreningen "Folkeaksjonen ny rovdyrpolitikk" med namnet "Folkaktionen Ny Rovdjurspolitik". Enligt flera informanter ingår numera Dalaupproret som lokalavdelningen "Dalarna" i Folkaktionen.

De intresseorganisationer som också har varit aktiva i frågan kring rovdjur och dess förvaltning är jägarnas rikstäckande organisationer Svenska Jägarförbundet och Jägarnas Riksförbund. Medan flera av informanterna uppfattar Svenska Jägarförbundet som alltför positiva till varg så menar man att Jägarnas Riksförbund intar ett något mera skeptiskt förhållningssätt till den politik som förs kring varg idag. Ett flertal av informanterna menar att Svenska Jägarförbundet förlorar på sin hållning och att fler och fler jägare lämnar förbundet till förmån för Jägarnas Riksförbund som de menar bättre tar tillvara deras intressen. En av informanterna anför att Jägarförbundet finansierar den verksamhet som bedrivs vid Grimsö forskningsstation i Bergsslagen. Medan några av de vargpositiva menar att Riksförbundet har blivit "ett förbund för varghatare" och en "avart" som samarbetar med SSiR så anser alltså flera av de vargskeptiska informanterna att Jägarnas Riksförbund bättre tillvaratar deras intressen i jaktfrågan. Några av informanterna säger sig vara missnöjda med Riksförbundets agerande i frågan eftersom de inte är tillräckligt tydliga i sin rovdjurspolicy som skulle vara alltför "vargvänlig".

Flera informanter uttryckte att existerande organisationer och föreningar inte på ett tillfredsställande sätt kan samla alla de människor och grupper som är negativt berörda av att

det finns varg i dess närhet. Man menar att det är ett faktum att varg finns idag i Sverige och detta måste vara utgångspunkten vid fortsatta diskussioner kring vargens fortsatta existens i landet. Därför måste det till ett tydligare inslag av dialog och att de som berörs av att det finns varg i de svenska skogarna inbjuds till delaktighet och medbestämmande för att den svenska rovdjurspolitiken skall kunna utformas på sådant sätt att den ger uttryck för landsbygdens perspektiv, hävdar man. Flera av informanterna, såväl vargpositiva som vargskeptiska, menar att de organisationer som finns idag besitter alltför starka och kanske "radikala" uppfattningar och de efterlyser en organisation som skulle kunna samla upp alla de olika grupper och personer som idag är berörda av vargens närvaro i skog och mark.³⁸

Oberoende av inställning i frågan anser många av informanterna att acceptansen för varg ökar med avstånd till de "problem" som man förknippar med närvaro av varg. Ju närmare man lever det som upplevs som hotfullt, desto större blir motståndet. En av de springande punkterna i detta avseende är att det är den lokala nivån som får ta konsekvenserna av ett nationellt fattat beslut att vi ska hålla varg i landet. Upplevelsen att den svenska rovdjurspolitiken blir orättvis är således framträdande. Även om detta gäller framförallt de som är skeptiska i frågan så finns det också vargpositiva informanter som menar att det finns en orättviseaspekt som vi bör ta hänsyn till för att nå en lösning i frågan kring om det ska finnas varg eller inte. Stor kritik riktas mot politiker som inte anses ha tillräcklig kunskap i vare sig vargens biologi eller de villkor som lokalsamhället lever under.

³⁸ Företrädare för Dalarnas lokalavdelning i Folkaktionen Ny Rovdjurspolitik menar att denna nybildade organisation är tänkt ska kunna samla olika grupper i rovdjursfrågan.

Människan, Naturen och vargen

I vargdebatten återspeglas frågan kring om och var det skall finnas varg i Sverige. Debatten är inte bara ett uttryck för skilda uppfattningar om varg utan den visar också på att människor har olika uppfattningar om vilken roll och plats människan borde ha i det ekologiska systemet.

Vargen i Naturen

Att varg är ett djur med stor symbolik bekräftas av intervjuerna. Många av informanterna, oberoende av inställning i vargfrågan, beskriver vargen som fascinerande, stark, intelligent, med stort självförtroende och betydande integritet samt orädd för människor eller andra djur.

Att möta livs levande varg är helt fantastiskt. Jävlar anamma kring den.
Stolthet.

(Jägare, Hasselforsreviret)

Flera säger att även om de inte är förtjusta i att det ska finnas varg som går ute i skogarna så kan de ändå beundra vargen som djur. Dess skicklighet som jägare tilltalar flera av jägarna i studien. Men det är också detta som av flera tolkas negativt. Att den uppfattas som stark, orädd, med stor integritet och en god jägare gör att en del av informanterna pratar om vargen i termer av rädsla. Flera säger att de antingen är rädda eller känner olust inför att möta en varg ute i naturen eftersom man "inte kan lita på den" eller att "man inte vet var man har den". Således äger vargen en symbolisk betydelse vilket kommer till uttryck i informanternas beskrivningar av vargen. Flera menar att det inte finns någon egentlig skillnad mellan olika typer av varg (vid fråga om det är samma varg i exempelvis Indien som i Sverige) utan att det är "ändå varg". Några av informanterna nämner att media bidrar till att skapa en förvrängd bild av vargens "rätta jag". Filmer och teveinslag som handlar om vargar i fångenskap ger inte en rättvis bild av vargen eftersom dessa vargar har fått sprutor för att de ska vara lugna när man filmar dem.

Vargen får sprutor för att bli lugna och se snälla ut när dom filmas.

(Boende, Dals-Ed/Haldenreviret)

I Svartå, Åtorp, Hasselfors och Finnerödja i Västergötland kom invånarna att stifta bekantskap med varg några år tidigare än i Dalsland. Det faktum att vargtiken av informanterna uppfattades som sällskaplig och i någon mån orädd för människor verkar ha haft betydelse för lokala åsikter om vargen i Hasselforsreviret till förmån för det positiva. Samtliga informanter berättar om händelser som föranledde uppfattningar att ungtiken var social, nyfiken

och orädd. Flera av informanterna berättar om hur varghonan återkommande visade sig för pimplare på sjön Tolken som ibland slängde till henne fisk. En annan berättelse handlar om några ungdomars möte med varghonan ute på Tolkens isar och att de när de kom tillbaka var upprymda över att ha få se vargtiken. Ungtikens beteende verkar således ha bidragit till lokala boendes uppfattningar och tankar om varg i Hasselforsreviret.

Många i Hasselfors har mött henne, det var en höjdare att få se Hasselforsvargen. Hon gjorde under sin livstid inga dumheter.

(Jägare, Hasselforsreviret)

Inga motsvarande historier berättas av informanterna i den andra fallstudien. För en majoritet av informanterna verkar snarare tanken att vargarna kom först när kung Carl Gustaf skulle inviga nationalparken Tresticklan ha betydelse för uppfattningarna om vargarna i Dals-Ed/Haldenreviret.

Att vargen är ett djur med historisk belastning kan vi också se. Oavsett inställning så lyfts vargens plats i den tidigare svenska historien fram. Bland dem som är positiva till varg så menar flera att dagens konflikt delvis är ett resultat av den historiska skildringen av varg. Tidigare levde landsbygdsbefolkningen med annan lagstiftning som skottpengar och påbud till jakt. De erfarenheter som tidigare generationer dragit av olika levnadsförhållanden är en del av de samlade minnen ur vilka senare generationer hämtar kunskap för att förstå nutida förhållanden (Borgström 1997; Ingold 1993; Schama 1995; Sjölander-Lindqvist 2004c). Den äldre generationen idag har antingen upplevt en annan tidsanda eller så har man hört berättas om vad vargen ställde till med för torpare och lantbrukare i det "gamla" Sverige. Idag menar flera av de vargpositiva informanterna dock att det är annorlunda eftersom människors överlevnad inte är beroende av det som skog och mark har att ge. Från att ha varit ett djur som med i stort sett alla medel skulle utrotas har vargen gått till att bli en skyddad art. Medan vargpositiva ser det som historisk belastning menar vargskeptiker att vår historia har något att lära oss. Ett av de argument som har förts fram angående varg är att den en gång har funnits i Sverige och att den därför har rätt att återigen få en plats i vår fauna. Medan detta perspektiv är något som delas av dem som är positiva till varg menar vargskeptiker att det finns skäl till varför vi utrotade vargen i vårt land. Genom att nu arbeta för ett säkerställande av dess plats i faunan, menar man att vi samtidigt säger att historiska fakta kring, och erfarenheter av de skador och det hot som vargen medförde för landsbygden, inte får tillbörlig uppmärksamhet och genomslag i beslut bland politiker och myndigheter.

Uppfattningar kring varg handlar också om vilken plats i det ekologiska systemet den borde ha. Vargförespråkare för fram argumentet att den är en viktig del av den svenska faunan och att vi skall sträva efter att uppnå och säkerställa en biologisk mångfald³⁹. En av informanterna anför att vargens närvaro har bidragit till att kungsörnen ökat i omfattning eftersom den till stor del livnär sig på de as som vargen lämnar efter sig. Vargen skulle i det

³⁹ I konventionen om Biologisk mångfald (1992) uppmärksammas att ett stort antal av jordens arter är under akut hot om att bli utrotade såvida inga förhindrande åtgärder tas.

avseendet befrämja upprätthållandet av det ekologiska systemet samtidigt som den behöver hjälp för att kunna överleva.

Varje art har ett egenvärde. Det är berikande med arter. – Tycker synd om alla som inte hör gärdsmygen och inte förstår det. – Förlust för världen när varje art försvinner.

(Boende, Hasselforsreviret)

En majoritet av de vargskeptiska jägarna som har intervjuats anser att viltstammarna har påverkats. Det finns, enligt deras uppfattning, inte lika mycket älg eller rådjur längre och man menar att detta är en konsekvens av att det finns varg i skogarna. Några av informanterna håller före att vargen endast dödar svaga eller sjuka djur. Detta innebär, menar de, att vargskeptikernas argument att vargens predation på älg och rådjur minskar viltbeståndet inte är överensstämmande med verkligheten. Vargskeptiker menar däremot att vargen inte fyller någon naturvårdande funktion idag vilket andra djur gör.

Jag ser inget positivt att den finns i faunan. – Fyller ingen funktion i bebyggda områden. Räven kan ta kadaver, vargen lämnar kadaver.

(Lantbrukare, Hasselforsreviret)

Här hittar vi en viktig aspekt som påvisar att det finns en tydlig skillnad i uppfattningar kring vargens vara eller icke vara mellan skeptiker och positiva och vilken är kopplad till vargens, och därmed även människans, plats i vårt ekologiska system.

En av de springande punkterna kring om det skall finnas varg handlar om vargens närvaro i områden där människor lever och verkar. En majoritet av de vargskeptiska informanterna framhåller att människa och varg inte kan samexistera, något som också lyfts fram av flera av de organisationer och föreningar som har bildats avseende vargens närvaro i det svenska landskapet. Att de som ha valt att bo på landsbygden skall utsättas för de hot och den osäkerhet som vargen för med sig för människan och hennes aktiviteter anses av flera informanter som orättvist i förhållande till andra grupper i samhället. Också några av dem som är positiva till varg menar att det samhälle vi lever i idag inte kan hantera hur många vargar som helst. Informanterna menar att även om ökningen av den svenska vargstammen inte går i rasande fart så kommer vi ändå att komma därhän att vi måste balansera stammen. Man föreslår att licensjakt, kanske i kombination med åteljakt⁴⁰, kan bidra till en ökad acceptans för varg. Ett flertal av informanterna menar att människan har jagat sedan urminnes tider och att det har varit en stor del av våra liv. Då var jakten ett sätt att skaffa mat för överlevnad för den enskilde människan men jakten har fortfarande en stor betydelse för människan eftersom den ger människor möjligheter till rekreation och samvaro. Att licensjakten skulle komma att medföra att vargstammen i förlängningen skulle försvinna ses inte som någon överhängande fara av flera informanter. Den allt mer åldrande jägarkåren innebär ett

⁴⁰ Åteljakt innebär att lägga ut animaliskt eller vegetariskt livsmedel för att locka till sig djuret så att jägaren skall kunna skjuta det.

hinder för detta, menar man. I detta ligger uppfattningen att vargjakt är ett komplicerat företag som kräver både kompetens och tid eftersom vargen i grunden är ett skyggt och intelligent djur som inte kommer att låta sig jagas hur som helst. Några informanter säger att även om det nu skulle gå så långt att jakt på varg skulle leda till att vargstammen skulle minska så är det inte något att uppröras över.

Förvaltningen och den kontroll av varg som försiggår genom olika aktiviteter såsom radiomärkning och pejling kan både vara till skydd för vargen och för människan. Dals-Ed-områdets informanter håller före att radiomärkning av vargar och vargtelefon kan vara ett sätt för jägare att själva skapa sig en uppfattning om det medför fara att ta sin hund ut på jakt. Spårning och pejling skyddar vargen, menar de informanter som är positiva till varg. Genom att fastställa antal vargar i ett revir har man kontroll över den lokala populationen vilket samtidigt blir ett sätt att skydda den. Flera anser att de olika aktiviteter som genomförs för att kontrollera var vargen befinner sig kan verka hämmande på de personer som kan vara ute i något orätt ärende. En av informanterna lyfter fram att hur vi har sett på inte bara vargen utan att vår syn på naturen i sin helhet har förändrats under 1900-talet⁴¹ och att vi idag lever vi i ett samhälle där respekt för djur och natur är något som värderas högt samtidigt som människan har brett ut sig och tagit plats på bekostnad av vilda djur och natur. Häri ser vi en tydlig skillnad mellan hur informanter med olika inställning till vargen ser på vargen och vem det är som behöver skydd. Medan vargskeptiker lyfter fram vargen som ett hot, menar de som är positiva till varg att det istället människan är som hotar vargens existens.

... människan skall inte bestämma vem eller vad som har rätt att vara.

(Jägare, Hasselforsreviret)

En majoritet av informanterna, såväl vargskeptiker som vargpositiva, framhåller att vargen inte är utrotningshotad och att vi av det skälet inte behöver agera för att skydda den. Istället handlar det om att vargen har samma rätt till existens som andra eftersom människan, som del av det ekologiska systemet, är skyldig att skapa förutsättningar för att alla – djur såväl som människa – skall kunna leva och utöva våra verksamheter.

Alla ska få finnas inom ekosystemet ... anpassa oss. Stötande hund istället för drivande.

(Jägare, Hasselforsreviret)

Jag kan inte vara med om att utrota en djurart, jag har ett ansvar. Hela mitt engagemang handlar om ett ansvarstagande för naturen. Jag tror att väldigt många av jägarna tänker så också. Tror inte att det är dom som hörs utan det är en egoistisk liten grupp. Handlar mest om ett stort privilegium som blir naggat i kanten.

(Lantbrukare, Dals-Ed/Haldenreviret)

⁴¹ Se vidare Nils Uddenbergs biologihistoriska översikt (Uddenberg 2003a; Uddenberg 2003b).

Huruvida människan skall förvalta varg och på vilket sätt omfattar också, enligt flera informanter, en moralisk dimension. Flera informanter berättar att det är upprörande och att likställa med djurmisshandel att forskarna efter märkning släpper skabbangripna vargar fria utan behandling eller avlivning. Att låta vargen gå med rävskaft och inte avliva den ser de som djurplågeri och ett omoraliskt hanterande av vargen. Dessa informanter anser också att det inte är försvarligt att jaga vargar med hjälp av förgiftat åtel. Det, precis som att inte avliva en sjuk varg, är inte handlingar som går att försvara moraliskt.

Upplevelsen att vargens rättigheter går före medborgaren är en annan framträdande aspekt i intervjuerna. Det är med frustration flera av informanterna berättar om hur de känner sig åsidosatta av samhället när de saknas polisresurser för att utreda inbrott, men när skada har förorsakats av en varg så råder ringa brist på polisiära insatser.

I Dalsland är det lite polisresurser men om du har skjutit en varg så kommer det fem polisbilar genast, men om du har haft inbrott kommer dom två dagar senare.

(Jägare, norra Bohuslän)

Konflikter kring djur och natur

Syftet med den här studien har varit att ge en fördjupad bild av konflikten kring varg ur ett socialt och kulturellt perspektiv. Studien har som utgångspunkt haft humanekologiska och socialantropologiska teorier och perspektiv. Genom att utforska människors erfarenhet och uppfattningar om varg bidrar studien med fördjupad kunskap om meningsstrukturer och betydelsesammanhang vilka ger människor identitet, kontinuitet och livsinnehåll i en föränderlig verklighet.

Uppfattningar om "naturen"

Dagens förvaltning av den skandinaviska vargstammen är förankrad i flera övernationella förordningar och regelverk och sammanfaller med nationella politiska mål om hållbar utveckling och biologisk mångfald. Att det skall finnas livskraftiga stammar av de stora rovdjuren varg, björn, lo, järv och kungsörn är ett av dessa mål. Det nationellt fattade beslutet att det i Sverige skall finnas varg och att dess överlevnadsförutsättningar skall ombesörjas och säkras är visserligen förankrat i såväl nationell som internationell lagstiftning men detta innebär inte att det råder samstämmighet i frågan. Olika folkloristiska och historiska källor vittnar om att det under årens lopp har funnits skilda uppfattningar kring vargens vara i det skandinaviska landskapet. Det visar inte minst debattsidor, chatrum på Internet, medias rapportering av rovdjursfrågan och den stora attitydundersökningen som forskningsprogrammet FjällMistra genomförde under år 2004.

De bilder som vi möter i den svenska debatten kring vargen och dess vara eller icke vara i de svenska skogarna och markerna är på intet sätt unika för Sverige. Tvärtom, konflikter mellan människor kring djur och natur återfinns vi på en rad platser runt om i världen och omfattar såväl rovdjur som gräsätande djur. Sådana konflikter kan handla om gräsätares skador på skog och odlingar, fåglars, råttors och insekters skadegörelse på byggnader och odlingar, rovdjursangrepp på boskap och människor, eller kring konkurrens om foder och viltbråd i den vilda naturen (Knight 2000; Milton 2000; Naughton-Treves 1997; Treves and Karanth 2003). Konflikter kring djur och natur kan också handla om att vissa djur utgör ett hot mot andra skyddade arter och mot den lokala biologiska mångfalden (Milton 2000). Konflikterna inskränker sig således inte blott till att omfatta rovdjur som varg och lo och de handlar heller inte om enbart den direkta skadegörelsen som uppstår när djur angriper människors egendom. De konsekvenser som angrepp av vilda djur kan också ha symbolisk betydelse för de människor som berörs. Skogen och Haaland har visat att landsbygdens invånare kan uppleva sig som marginaliserade gentemot en storstadsbaserad politik som inte tar hänsyn till landsbygdens levnadsvillkor (Skogen and Haaland 2001).

Om vargen skall ges utrymme att leva i den svenska faunan och i så fall *var* är frågor av central karaktär för rovdjursdebatten i landet. Frågorna omfattar mer än så då de också är ett uttryck för hur människan ser på sig själv och vilka rättigheter och skyldigheter hon uppfat-

tar sig ha i det vi kallar för Naturen. Om och var handlar således om relationer mellan människor men också om hur människan uppfattar sitt förhållande till den biologiska omgivningen.

Människans och de vilda arternas roll och plats i det ekologiska systemet påverkas av förordningar, lagar och direktiv – nationellt såväl som internationellt beslutade – men människans samspel med sin omgivning påverkas också av den form och det innehåll hon ger tillvaron. Samhället omfattar därmed olika livsvärldar omfattande såväl natur- som kulturomgivningen.

Överväganden avseende hur vår biologiska miljö skall uppfattas och hur den skall förvaltas är förankrade i olika miljöetiska förhållningssätt, vilket resultaten från denna studie också återspeglar. Socialpsykologin och socialantropologin utgår från att människors attityder till den biologiska miljön tar sin utgångspunkt i olika natursyn och att dessa är betingade av människors djupare värderingar om den värld de lever i (se t ex Ellen 1996; Schultz and Zelezny 1999). Lokala gruppers och boendes upplevelser att vargens väl och ve går före mänskliga behov och prioriteringar, kan ses som uttryck för motsägande natursyner i betydelsen av vilka djupare värderingar människor har avseende hennes biologiska omgivning. Ellen (1996) menar att människors uppfattningar om djur och natur kan studeras som agglomerat av objekt, rumsliga kategorier och exogen kraft och vital energi (Ellen 1996). Utifrån en objektsuppfattning konstrueras natur som en ansamling av ting, skilda från "artefakter", med vissa inneboende givna konstituerande egenskaper. En annan förståelse av natur utgår från idéer om naturen som en rumslig och fenomenologisk ordning som manifesterar sig på bestämda platser. Naturen som vild och orörd ställs i kontrast till bebyggelse: den vilda skogen uppfattas som skild från byn eller den odlade marken och dessa domäner tilldelas en rad kontrasterande associationer. Samhällen konstruerar regler för beteende samt konventioner för hur man skall uppföra sig i respektive domän och de separeras med hjälp av sociala konventioner. Relationen mellan natur och kultur tar i denna bemärkelse formen av en upplevd distans mellan människa och det landskap hon lever i och tar sig kulturella uttryck i separationer mellan stad - land, odlad mark - vildmark, by - vildmark, (människa - varg) eller andra rumsliga kategorier. En tredje dimension av naturuppfattningar poängterar naturen som en kreativ kraft där exempelvis vargen är ett djur med starka symboliska undertoner. Vargen kan upplevas som "en symbol för naturens storslagenhet och skönhet" (Ericsson and Heberlein 2002: 12) men den kan också upplevas som en mordisk och ond varelse som hotar människans civiliserade värld (Saxon 1935).

Kunskap och information

Vargens närvaro i det svenska landskapet är en fråga som berör ett antal olika nivåer i vårt samhälle och det begränsar sig inte till endast landet Sverige. Genom medlemskap i internationella samfund och samtycke till samarbete kring bevarandeåtgärder avseende biologisk mångfald och hållbar utveckling har Sverige förbundit sig att upprätthålla och ansvara för internationellt överenskomna beslut om förordningar på en rad områden. För besluten kring genomförandet svarar en rad myndigheter och organisationer – regering, riksdag, länsstyrel-

ser, regioner, kommuner och domstolar. Verkställandet av dessa beslut kring natur och miljö påverkas och drivs ytterligare vidare av även andra mer fristående aktörer såsom olika intresse- och lobbygrupper. Politiska beslut fattade kring policyfrågor och samhällsutveckling berör således olika nivåer i samhället. I likhet med andra konflikter kring djur och natur omfattar vargfrågan också olika aktörer vilka alla bedriver sina verksamheter och aktiviteter utifrån särskilda institutionella logiker där värderingar, prioriteringar, mål och metoder för att genomföra målen varierar beroende på aktör och aktörens handlingsutrymme. Administrativa, politiska och juridiska sammanhang interagerar och påverkar genomförandet av svensk naturvårdspolitik. Myndigheter, politiker, organisationer, media, vetenskaplig expertis, lokala samhällen, aktionsgrupper och enskilda är grupper som alla inverkar på uppfyllandet av internationellt och nationellt fattade överenskommelser avseende den ekologiska omgivningen.

Politiska beslut har lokal konsekvens. I fallet med beslutet att Sverige skall sträva efter att skapa utrymme för en skandinavisk vargstam att leva och växa i den svenska faunan möts de grupper som anser att de med vargens närvaro inte kommer att kunna fortsätta att verka, och de grupper som skall besörja för uppfyllandet av en samlad naturvårdspolitik. I vargfrågan sammanstrålar olika grupper men också olika liv – vilket innebär att människor med olika sorters bakgrunder och erfarenheter möter varandra. Lantbrukare och jägare, män och kvinnor, ung och gammal möter rovdjursansvariga inom myndigheter, vargspårare, radiopejlare, besiktningsmän, politiker. Under dessa möten och samtal mellan människor med olika roller, erfarenheter och kunskaper skall samförstånd nås kring frågor som det råder delade meningar om – vargstammens omfattning och utbredning, vargens ursprung och på vilket sätt rovdjurspolitiken skall genomföras – för att nämna de grundläggande tvisteämnen som vi kan se i frågan kring huruvida det skall finnas varg i det svenska landskapet eller ej. Forskningen har visat att människor tolkar verkligheten olika eftersom människor lever olika liv (Callon 1986; Sjölander-Lindqvist 2005; Wynne 1989). Ju fler aktörer, desto fler kommer tolkningarna att vara av situationen och bristande överensstämmande uppfattningar kan leda till fördjupade konflikter.

De som är för varg anser ofta att de som är skeptiska till förekomsten av varg inte har tillräcklig kunskap om varg. Återkommande har vargpositiva informanter hävdade att med större kunskap och mindre benägenhet till "inskränkthet" så skulle vi se en mindre utbredd konflikt. Flera av de vargpositiva informanterna menar också att den rädsla som vargskeptiker känner är "bara en form av fobi". Precis som människor är rädda för spindlar så finns det människor som är rädda för vargar, säger man.

Bygger på okunskap och trångsynthet. Man litar inte på forskarna, har fobier. Rädsla. Precis som man är rädd för spindlar så är man rädd för vargar.

(Boende, Dals-Ed/Haldenreviret)

Kunskap är ju alltid befrämjande. Om man kunde engagera alla vargmotståndare i vargförvaltningen.

(Jägare, Hasselforsreviret)

Den största otjänsten vargforskningen gör är att göra det hemligt. Har själv upplevt det. Man kan lätt få uppfattningen att det är deras gosdjur. Det är skadligt med hemlighetsmakeriet, positivt med kunskap. Ju mer man känner sig delaktig, desto mer känner man för det.

(Jägare, Hasselforsreviret)

Okunskapen alltid en del i starka motsättningar, men man måste sätta sig in i situationen. Dom måste vi skydda om vi ska ha varg. Man måste acceptera att man är rädd om man har djur och inte törs släppa.

(Jägare, Hasselforsreviret)

Ett tydligt inslag i vargkonflikten är den polarisering som sker mellan olika sorters kunskaper. Inte minst har detta varit påtagligt vid diskussioner med informanter kring vad vargfrågan kan sägas handla om. En skiljelinje finns mellan vargskeptiker och vargpositiva där de senare framförallt hävdar en vetenskapligt förankrad kunskap och de förra en erfarenhetsbaserad sådan. Detta resultat stöds av tidigare forskning kring lekmäns och så kallade experters uppfattningar kring olika samhälleliga skeenden och företeelser (se t ex Lidskog 1996; Sjölander-Lindqvist 2005). Bland de informanter som är positiva till varg finns en generell uppfattning att vargmotståndarna är "okunniga" och "irrationella". Flera av de informanter som är skeptiska till varg säger att de upplever att vargpositiva anser att de inte har tillräcklig och "rätt" kunskap om vargen och de effekter som en skandinavisk vargstam kan föra med sig.

I: Vad skulle du säga att vargfrågan handlar om?

R: Okunskap. Om att bryta ner det här totala... Dom spred ju en jävla massa smörja. Inget av deras skräckpropaganda har införlivats, dom har gett sig. Man får ju inte med sig några. Dom har ju inte tagit några kor eller hästar.

(Jägare, Hasselforsreviret)

Om man är varghatare då är det visst ok att vara okunnig.

(Boende, Hasselforsreviret)

När vargpositiva säger att konflikten handlar om avsaknad av kunskap så säger de egentligen att motparten i frågan inte förfogar över den "rätta" kunskapen. Motståndare till varg ses som irrationella i det att de inte har den kunskap som forskare och andra grupper anser skall driva förvaltningen och beslutet kring om det skall finnas varg eller inte. Detta är inget som är unikt för vargfrågan. Att det finns olika sorters kunskaper vittnar annan forskning om (Callon 1986; Sjölander-Lindqvist 2005; Wynne 1989). Den amerikanske statsvetaren och socialantropologen James C. Scott menar att samhället idag utgår från två olika kunskapsdiagnostiker där den ena utgår från det mätbara och kvantitativa vilande på vedertagna vetenskapliga kriterier för verifikation och förklaring medan den andra formen av kunskap är lokalt producerad genom människors aktiva deltagande i den lokala omgivningen (jmf Basso 1996; Scott 1998). Genom en aktivering av stereotyper om "den andra" och hänvisning till

bestyrkbar fakta som att "det finns ingen människa som i modern tid har blivit angripen av en varg" är ett argument som olika parter använder för att rättfärdiga sina synpunkter som de "rätta". Scott menar vidare att samhället skulle vinna på en samverkan mellan de två kunskapsdialektikerna *techne* och *mētis* men att alltför ofta så får den praktiskt förvärvade kunskapen stå tillbaka för den vetenskapliga kunskapen genom att beskrivas som vidskeplig och utan betydelse för "verkligheten" (Scott 1998).

Uppfattningen att vargen medför faror för människor och djur har till följd att en övervägande del av de vargskeptiska informanterna upplever att deras lokala närmiljöer är osäkra. När människor utsätts för olika slags risker och faror som de uppfattar som knutna till skeenden som de inte kan påverka, kan det lokala samhället och dess värden uppfattas riskera att gå förlorade. Den internationella forskningen kring lokalsamhällen som har utsatts för olika former av miljökriser visar att människors trygghet och säkerhet, tillit till grannar, vänner och familj, förtroende för politiker, myndigheter, organisationer och vetenskap riskerar att förändras och även raseras när samhällen utsätts för kriser som exempelvis giftutsläpp (se t ex Edelstein 1988; Sjölander-Lindqvist, Boholm, and Löfstedt 2000). När människor upplever situationen eller händelsen som särdeles stressande och att man själv är i ett utsatt läge, kan det te sig som viktigt att sluta sig samman och hämta stöd hos varandra (Edelstein 1988; Sjölander-Lindqvist, Boholm, and Löfstedt 2000). Den osäkerhet som är förknippad med situationen gör att människor strävar efter att skaffa sig en förståelse för vad som har hänt med den lokala omgivningen. Under sådana omständigheter kan lokala värden och dess betydelser för människor på ett tydligare sätt komma att uppmärksammas (Sjölander-Lindqvist 2004b). Är den upplevelsen baserad på erfarenhet eller är den vetenskapligt förankrad? Det handlar alltså inte i första hand om en avsaknad av kunskap utan snarare om vilken sorts kunskap som ligger till grunden för människors uppfattningar om skeenden som de upplever sig utan, eller med få, möjligheter att påverka. Känslor och upplevelser av osäkerhet, rädsla och utanförskap, levd erfarenhet och vetenskapligt förankrade uppfattningar utgör alla aspekter av vad som är att karaktärisera som "kunskap".

När en plats och en lokal miljö uppfattas genomgå förändringar finns det förutsättningar för att olika röster kommer att höras. Eftersom människor tolkar verkligheten olika kommer deras uppfattningar kring vad som händer också att variera. Människors verklighetsuppfattningar varierar beroende på en rad olika faktorer. Att särskilja kunskap utifrån om den är erfarenhetsbaserad eller mera vetenskapligt och "rationellt" förankrad är något som forskningen alltså har påvisat vara fallet många gånger och där den senare har kommit att få företräde framför den kunskap som bygger på levd erfarenhet (Scott 1998; Sjölander-Lindqvist 2005), vilket kan leda till fördjupade konflikter när särskilda grupper och individer upplever att deras kunskap och kompetens har ett mindre värde.

Stämningen i Dals-Ed⁴² beskrivs som tämligen infekterad av både vargskeptiker och vargpositiva. Anledningarna till detta varierar, inte så överraskande, med inställning i frå-

⁴² Vid valet till Europaparlamentet 2004 fick Junilistan totalt 14,5 procent av rösterna (i Sverige). Den högsta siffran hittar vi i Dals-Ed kommun där 26,3 procent valde att lägga sin röst på Junilistan. I grannkommunen Bengtsfors lade 25,9 procent sin röst på Junilistan. Junilistan var alltså det parti som fick de flesta rösterna, i bägge kommuner. I Bengtsfors följde det Socialdemokratiska partiet tätt efter Junilistan med 25,7 procent av rösterna. Motsvarande siffra i Dals-Ed var 20,1 procent. I Degerfors kommun fick Junilistan 16,6 procent och i Laxå kom-

förs fram hur lokala grupper upplever sig marginaliserade och utan möjlighet till reellt inflytande över den svenska rovdjurspolitiken.

Genomförandet av politiskt fattade beslut om stora projekt och riktlinjer sker i princip alltid i anslutning till människors livsmiljö. Byggandet av teknologiska projekt såsom tunnlar, radiomaster och vindkraftverk, sker precis som genomförandet av beslutet att Sverige skall hålla och verka för en livskraftig vargstam, i en biologisk miljö men även i ett kulturellt och socialt landskap. Även om vargen inte medför några direkta synliga förändringar av landskapet som ett vindkraftverk gör så kan besluten komma att medföra sociala och kulturella konsekvenser och en omformulering av vad det lokala innebär och betyder för människor. Förvaltningen av den svenska och svensk-norska vargpopulationen tar sin plats i ett landskap där människor lever och har sin utkomst.

Den mobilisering som har skett med anledning av att det finns varg i det svenska naturlandskapet återger det missnöje och den frustration som många människor lever med. I missnöjet och mobiliseringen ligger också ett uttryck för försöken att skapa förutsättningar att leva och verka på landsbygden. Faktorer som har kommit att påverka den mobilisering och försök till opinionsbildande aktiviteter som exempelvis Dalaupproret, Sveriges Glesbygds Trygghet och Stiftelsen Rovdjurens Offer är uttryck, är flera. Upplevelsen att myndigheter och politiker inte uppmärksammar de problem som lokalsamhället ställs inför vid genomförandet av de politiska målen kring hållbara rovdjursstammar är sammankopplat med att flera av de intervjuade erfar att vargen utgör ett hot mot lokala människor och hennes verksamheter. Tillsammans med uppfattningen att lokala boende har få möjligheter till medbestämmande och delaktighet i rovdjursförvaltningen, inverkar detta på försök till att skapa en förändring i svensk rovdjurspolitik.

Forskningen har visat att om människor upplever att det saknas information kring det händelseförlopp vilket det råder kontrovers kring, eller att informationsmottagarna inte litar på att den information som lämnas, kan det inverka på bildandet av nätverk och aktionsgrupper. Också oenighet kring en särskild händelse och de konsekvenser som är förknippade med den, kan leda till att människor tenderar att sluta sig samman för att nå enighet kring det som har hänt och svara på berörda gruppers behov av information (Edelstein 1988; Edelstein and Wandersman 1987; Gibbs 1998; Sjölander-Lindqvist, Boholm, and Löfstedt 2000). Man utvecklar således en egen förståelse av händelsen och hur man bäst hanterar situationen (Fessenden-Raden, Fitch, and Heath 1987).

Hem och egendom

Med utgångspunkt i de resultat som studien har gett upphov till kan vi se att det bland framförallt vargskeptiker råder en uppfattning att närvaron av varg har bidragit till ändrade vanor. Den risk som vargen uppfattas medföra för djur och även i vissa fall människan har bidragit till förändrade jaktvanor och att man inte längre upplever sig kunna gå ut i skog och natur på samma sätt som förut. Att människor drar sig för att gå ut och jaga för att det finns en risk att deras hund skall bli attackerad av varg bidrar till att man inte längre känner samma glädje som förut över att gå ut i landskapet. Flera informanter påtalar också att det är

svårt att få yngre människor att börja jaga⁴³. Man menar att vargens närvaro gör att det kommer att bli mindre och mindre attraktivt att börja jaga då man som jägare utsätter sig själv och sin eventuella jakthund för onödiga risker.

När landsbygdsbefolkningens mötesarenor förändras eller minskar i omfattning kan det komma att leda till konsekvenser för upprätthållandet och etablerandet av sociala nätverk genom att människor i en allt mindre utsträckning företar sig sådana aktiviteter där de kanske annars på ett naturligt sätt skulle ha kommit att träffa andra. Det handlar inte bara om jakt och jaktlag. Det handlar också om mera personliga och intima relationer då ena partens engagemang i jakt och rovdjursfrågor inverkar på äktenskap och samlevnadsförhållandena. Flera av informanterna talar om att deras partner inte längre vågar gå ut i skogen av rädsla för att de ska träffa på varg, varken själva eller med sina respektive. Människors samvaro med varandra påverkas således på flera plan.

Det egna hemmet och hushållet upplevs av flera informanter som hotat av vargens förekomst i den lokala omgivningen. En av de kvinnliga informanterna berättar att hon inte vågar gå ner i källaren (ingången är från utsidan av huset) och lämna dörren öppen in till huset eftersom hon inte kan vara säker på att vargen inte har gått in i huset medan hon har varit i källaren. Lokala berättelser om att vargar passerar nära boningshus och att kvinnor och barn inte kan känna sig säkra – ens i nära anslutning till hemmet – visar tillsammans med föregående fall att de grundläggande sociala institutionerna "egendom" och "hem" sätts i rubbning. Socialantropologisk forskning om huset och hushållets betydelse för människor visar att dessa två enheter fyller viktiga funktioner då familjemedlemmarna kan hämta trygghet och skydd ur dessa när de upplever att den omkringliggande världen är utsatt för hot och förändring (Birdwell-Pheasant and Lawrence-Zúñiga 1999). Samhälleliga målsättningar och kan medföra att människors uppfattningar om sig själva, om samhället och om hur livet bör vara sätts under press När "ombud för förändring" överträder den struktur som människan har skapat för sig och "samhället" kan det medföra att människor känner sig kränkta (jmf Fitchen 1989). Med utgångspunkt i studiens resultat så har vargens närvaro i lokalsamhället kommit att innebära att människor känner att deras personliga trygghet inte längre är något som de kan försäkra sig om men också hemmets säkerhet och avskildhet upplevs som hotat.

Då måste jag ha ett köttben med mig så att jag kan slänga det till vargen för att få ut den ur huset.

(Kvinna, Dals-Ed/Haldenreviret)

Att det finns skillnader mellan hur boende i Hasselforsrevirets olika centralorter uppfattar vargfrågan kan ses som en återspeglning av den roll som privat ägande spelar för uppfattningar om varg. Resultaten pekar mot att man är mera positivt inställd till varg i Svartå, en utpräglad bruksort med en mindre andel privat ägande av mark, än i Åtorp som är ett utpräglat lantbrukssamhälle. Att Åtorp är ett samhälle med gamla anor kan också påverka.

⁴³ Ca 195 000 jägare är medlem i Svenska Jägareförbundet. Totalt antal jägare i Sverige ca 330 000. Medelåldern för Jägareförbundets medlemmar är 49 år. Åldersfördelning enligt följande: 0-25 år: 8,4 procent; 26-40 år: 25,8 procent; 41-55 år: 31,2 procent; 56-70 år: 28,1 procent; 71 år och uppåt: 8,4 procent (Källa: Jägareförbundet).

Exempelvis så finns det i Åtorp en herrgård med anor tillbaka till medeltiden och pilgrimsstigen till Nidaros i Trondheim, Norge, gick genom byn. Forskningen har visat att i bygder med traditioner som går långt tillbaka i tiden kan lokala grupper uppstå för att motverka de förhållanden som de uppfattar hota bygdens framtid (Sjölander-Lindqvist 2004b).

Betydelsen av lokala traditioner, plats och landskap

När människor upplever att lokala värden är hotade så kan alltså medföra att människor sluter sig samman för att få gehör för lokala perspektiv som kan handla om att man vill verka för att bevara de intressen och värden som upplevs som hotade (jmf Ostrom 1990; Sjölander-Lindqvist 2004b).

Den lokala miljön är en angelägen fråga för landsbygdens invånare. Människor lever i det lokala och deras relation till den omgivande miljön är både biologisk och kulturell. Vi lever i ett ekosystem med vissa förutsättningar och begränsningar men *hur* vi använder oss av de resurser som finns runt omkring oss styrs också av det kulturella arv som vi bär med oss. Människor är platsbundna och med platsbundenheten kommer traditioner och en erfarenhetsbaserad kunskap som förs över mellan generationer och via praktiker (Basso 1996). Genom att lära av sin omgivning och leva tillsammans med andra skapar människan förutsättningar för överlevnad. Erfarenhet leder till kunskap. I lokalsamhället delar människor sina erfarenheter och kunskaper med andra och vi etablerar normer och regler för hur saker och ting skall fungera och vara beskaffade för att det samhälle vi är en del av skall kunna fortsätta. Genom att leva och verka bygger människor upp en lokal förankring och identitet vilken kommer att ha betydelse för lokalsamhällets respons och förståelse av de förändringar som samhället får ta del av.

Sociala praktiker som jakt och lantbruk skapar förutsättningar för upprätthållandet av kunskaper men det som ligger till grunden för den kunskapen är människors sociala relationer med varandra. Utövandet av sociala praktiker som jakt handlar om att dela och skapa erfarenheter och kunskaper med varandra och varigenom människor kommer att känna tillhörighet med varandra. I jakten förenas viktiga betingelser för lokalsamhället. Jakten handlar i det här avseendet om att upprätthålla det lokala samhället och genom vilken jägare delar upplevelser, erfarenheter och kunskaper med varandra. Det handlar också om att föra vidare kunskaper som tidigare generationer förvärvat genom att bedriva jakt. Jakten knyter samman människor över tid och bidrar till människors känsla av att vara en del av något större. Över tid och genom att leva och verka skapas en kulturell förståelse för vad det lokala *är* och *bör* vara för att lokalsamhället skall kunna fungera och fortsätta existera.

Plats och landskap har betydelse för hur människor upplever sig själva, varandra och omvärlden (Feld and Basso 1996; Ingold 1986; Sjölander-Lindqvist 2004b). De traditioner som vi tar del av och som är en del av vår vardag är något som människan själv konstant bidrar till att upprätthålla men också skapa. När ett lokalsamhälle blir en del av den arena där politiskt fattade beslut skall genomföras och vilka kan medföra att människors livsmiljöer förändras, kan det leda till att lokalsamhällets medlemmar känner sig hotade när de upplever att viktiga sociala och kulturella värden och intressen riskerar att förändras eller gå

förlorade. Allmänhetens inställning påverkas av om de upplever att genomförandet av beslutet kan medföra risker för människor och miljö. Ifrågasättande och tvivel kring de beslut som har fattats och genomförandet av besluten kan samtidigt bidra till att det lokala få en än viktigare betydelse. När människor upplever att beslutsfattare inte beaktar lokala intressen, värden och kunskaper kan ett aktivt befrämjande av det lokala komma att uppstå för att värna och tillvarata det som människor uppfattar som viktiga grundläggande principer för lokalsamhällets fortbestånd. Forskningen har visat att lokal identitet och platsers betydelse spelar roll för social mobilisering (Hornborg 1994; Mairal Buil 2004; Sjölander-Lindqvist 2004b). Den sociala strukturen och kulturella förståelsen av vad platsen, landskapet och lokalsamhället är och bör vara, är vägledande för människors uppfattningar och reaktioner. När människor därtill upplever att de utelämnas från beslutsfattande kan det komma att ha betydelse för genomförandet av fattade beslut. Forskningen har visat att allmänhetens förtroende för beslutsfattare och acceptans av beslut påverkas av om medborgaren uppfattar beslutsprocessen som rättvis och legitim (Grimes 2005).

Lokal identitet har betydelse för människors reaktioner rörande beslut kring frågor som rör deras närmiljöer. Genomförandet av politiskt fattade beslut sker i en lokal miljö och i ett visst sammanhang från vilka människor hämtar mening. Visuella förändringar av det omgivande landskapet kan följa beslutet men det kan också innebära mer konstitutionella förändringar av lokalsamhällets livsbetingelser. Genom att titta på vad lokal identitet är och hur den är situerad i tid och rum kan vi söka svar på vad det lokala är och vilken betydelse platsen och landskapet har för människor.

Sammanfattande slutsatser

Studier om demokratideltagande talar om att människors engagemang har positiva effekter på samhället (Pateman 1970; Putnam 1992). Under närdemokratiska beslutsprocesser byggs en gemenskap upp mellan dess deltagare. Under en sådan process skapas förutsättningar för att de som deltar i beslutsfattandet når en förståelse för att olika uppfattningar och perspektiv har lika värde (Premfors 2000).

I den konflikt som råder idag gällande vargens närvaro i olika delar av Sverige finns det grupper och personer som uttrycker en oförståelse för de riktlinjer vilka förvaltningen av varg har att utgå från. Att det finns grupper som uppfattar att svensk förvaltningspolitik inte medger dialog och medbestämmande i en fråga som rör deras livsmiljöer inverkar på rovdjurspolitikens legitimitet och lokala boendes acceptans av varg. Resultaten från den här studien visar att lokalt deltagande och medbestämmande – ur ett lokalt perspektiv – inte har kommit att få den genomslagskraft som såväl globala trender som internationella och nationella politiska styrdokument har lyft fram som viktiga inslag för att staten skall kunna genomföra politiska beslut.

Inrättandet av regionala rovdjursgrupper och ett nationellt rovdjursråd kan ses som försök att skapa en koppling mellan de olika samhälleliga nivåer som berörs av det politiskt fattade beslutet att det i Sverige skall finnas livskraftiga stammar av stora rovdjur. Genom att inrätta dessa grupper har man från beslutsfattande håll hoppats att man genom att öka olika intressegruppers inflytande över rovdjursförvaltningen så skulle det kunna inverka positivt på allmänhetens acceptans. Och trots att beslutet om svensk rovdjurspolitik är fattade enligt demokratiska riktlinjer och svensk förvaltningsmodell så finns det ett motstånd mot att det *finns* varg men det handlar också om att man upplever att politiker och myndigheter inte på ett tillfredsställande sätt lämnar utrymme för ett lokalt deltagande vid verkställandet av rovdjurspolitiken.

Vi kan också konstatera att människor tolkar verkligheten olika. Medan vissa ser vargen som ett hot så anser andra att vargens närvaro ökar deras välbefinnande när de är ute i skog och mark. Beroende på olika sociala och kulturella faktorer ser vi annorledes på vargfrågan. Detta är något som också påtalas politiskt då det uttrycks att människor och deras erfarenheter och kunskaper måste beaktas då olika beslut som påverkar deras livsmiljöer skall förverkligas (Prop.1998/99:114; Prop. 2000/01:57; Prop. 2001/02:173; SFS 1998:808; Riksantikvarieämbetet 1999).

Men, varför finns det då motsägande uppfattningar om vargens närvaro i landskapet? Varför ser vi ett lågt förtroende för länsstyrelser och Naturvårdsverk i vissa delar av landet där det finns rovdjur (jmf Ericsson and Sandström 2005)? Varför finns det en låg acceptans för varg i vissa delar av Sverige? Varför förekommer det illegal jakt på varg?

Fältarbete har bedrivits i de två länen Örebro och Västra Götaland. Djupintervjuer har genomförts med ortsbefolkningen i områden med förekomst av varg. Genom att fokusera på lokala boendes tankar och uppfattningar om olika aspekter av vargfrågan har studien strävat

efter att få en inblick i människors liv och verksamheter i de geografiska områden som studien omfattar. Detta ger vägledning och underlag till vad som bidrar till att forma lokala perspektiv och förhållanden. Intervjuer omfattande mellan 2 och 8 timmar har därför genomförts med personer som av sig själva eller av andra uppfattas ha ett partsintresse i frågan. Sådana intressen har i denna studie handlat om jakt, lantbruk, naturliv, fritid och familj.

Debattartiklar och insändare i dagspress tenderar att ge för handen att den konflikt vi har i Sverige kring varg omfattar två grupper – antingen är man positiv till att det finns varg eller så är man negativ till varg. Även i den här studien kan två övergripande grupper urskiljas. Dels de som är att benämna som *positiva* till vargförekomst, dels de som visar skepsis till vargens närvaro och på vilka grunder den vilar – såväl politiska som biologiska. Resultaten från den här studien visar att kontroversen kring varg inte i första hand handlar om acceptans av varg utan om samtycke med det politiska beslutet och dess grundvalar vilket i sig är en återspeglning av olika faktorer såsom hur vi förhåller oss till den biologiska omgivningen.

Indelningen skeptisk versa positiv bör vidare inte betraktas som ultimat och heltäckande. Bland bägge grupper finns uppfattningar som skiljer sig åt och som gör att det finns ett spann i de åsikter som hänförs till *för-* respektive *mot*gruppen. I den senare gruppen kan två huvudströmningar urskiljas, dels vad som skulle kunna kallas för de "extrema" eller de "ortodoxa" vargmotståndarna och dels de som skulle kunna gå under benämningen "liberala". Det som främst avgör att det finns en skillnad inom gruppen "vargskeptiker" är dels uppfattningen om vargens rätt att existera i den svenska faunan, dels hur man ser på förvaltningen av varg. Den förra undergruppen, de "ortodoxa", anser att vargen inte har rätten att leva i den svenska naturen eftersom den inte kan ha kommit hit på egen hand. Den senare gruppen, de "liberala", hävdar att huruvida vargen har kommit till Skandinavien av egen kraft eller ej, inte är det som borde vara avgörande i debatten. De menar snarare att debatten måste fokusera på framtiden istället för att älta en fråga som ändå aldrig kommer att kunna besvaras.

Precis som Cinque (2003) konstaterade i sin analys av medias rapportering av varg och insändare hittar vi även i det material som denna studie har genererat två övergripande argumentationslinjer. Å ena sidan det perspektiv där vargen lyfts fram som hotad av människan, å andra sidan det perspektiv som bygger på att det är vargen som utgör ett hot mot människan och hennes aktiviteter.

Är vargen en utrotningshotad art som vi, människan och samhället, skall skydda och värna för att bidra till en biologisk mångfald och en hållbar utveckling? Detta perspektiv bygger på att vargen är en del av naturen vilket ger den ett berättigande till existens och att den skall kunna leva och frodas i det ekologiska habitat som det svenska landskapet utgör. Eftersom vargen en gång har funnits i vår fauna så har den också idag en självklar rätt att återigen få vara en del av den.

Eller är det så att vargen hotar landsbygdens lokala samhällen och människors liv och leverne? Det hävdas att människor och den svenska landsbygden får stå tillbaka för storstaden. Att storstadsmänniskans krav om att vargen måste bevaras överordnas landsbygdsbefolkningarnas önskemål och livsvillkor.

Olika synsätt och uppfattningar om varg präglar den debatt vi idag kan se i olika media, på informations- och debattmöten och i intervjuer med människor som bor i områden med varg. Kontroversen kring varg omfattar olika grupper. Genom att det finns skillnader i inställning och anledningar till varför människor opponerar sig i frågan kring varg finns det anledning att uppmärksamma konflikten kring varg från ett lokalt perspektiv för att bättre kunna förstå *vad* som genererar dessa kontroverser.

De resultat som studien genererat delas in följande temaområden:

Lokala perspektiv på förvaltning och rovdjurspolitik

Bristande förtroende

Den svenska rovdjurspolitiken och förvaltningen av varg upplevs av en majoritet av respondenterna (såväl vargskeptiska som vargpositiva informanter) som stängd. Många av de intervjuade upplever alltså att det finns mycket liten möjlighet till att påverka dess genomförande och de beslut som fattas inom förvaltningen. Bland de vargskeptiska informanterna råder en bristande tilltro till Naturvårdsverket och länsstyrelsen och man menar att dessa myndigheter både döljer och förvränger fakta om vargen. Vargens utbredning, antal och risker förknippade med dess närvaro i det svenska landskapet är faktorer som nämns. Flera av informanterna menar också att det inte är antalet vargar i sig som är det viktiga utan att Sverige kan hantera frågan på ett sätt som tar hänsyn till alla grupper. Till grunden för den uppfattningen kan vi se hur ett antal av de vargskeptiska informanterna inte ser vargen som ett utrotningshotat djur.

Insyn

Insyn och medverkan i olika förvaltningsåtgärder som spårning och pejling har betydelse för människors uppfattningar om varg och förvaltningen av vargstammen. I såväl Hasselforsreviret som Dals-Ed/Haldenreviret har informanter påtalat att de helt, eller i alla fall delvis, ändrat uppfattning om varg och blivit mindre skeptiska till dess existens då de fått möjlighet att delta och medverka vid spårnings- och pejlingsverksamheterna.

Information

Bristande förtroende för tjänstemän på länsstyrelser medför att informanterna inte litar på den information som lämnas av dessa instanser. Några av informanterna menar att det inte lämnas tillräcklig information, eller rätt information, utan att myndigheterna väljer att inte delge alla fakta som finns kring den skandinaviska vargstammen.

Upplevelsen att människor inte ges möjligheter till insyn och medbestämmande i förvaltningen av den skandinaviska vargstammen har stimulerat till uppkomsten av nätverk och informella mötesarenor. Studiens resultat indikerar att när människor upplever att de inte får tillräcklig information eller får de svar som de känner att de behöver och vill ha – var

vargen befinner sig, vem som har sett den sist, om den har fått valpar – skaffar man sig den informationen eller kunskapen på ett eller annat sätt. I de sammanhang där lokalbefolkningen inte upplever att de får sitt informationsbehov och sin insyn i förvaltningen tillfredsställd kan lokala mötesplatser att få stor betydelse (Sjölander-Lindqvist, Boholm, and Löfstedt 2000).

Vargtelefon

De intervjuade är positiva till att det finns vargtelefon. Genom att kunna ringa till vargtelefonen upplever man det som att man därigenom får en möjlighet att själva bedöma risken med att ta med sig sin hund ut i skogen. Man är dock medveten om att vargtelefonen inte är helt tillförlitlig eftersom vargen kan röra sig långa sträckor under en relativt kort tid. Vargtelefonen skulle därmed kunna betraktas som ett konfliktdämpande instrument då telefonsvararens information ger människor en möjlighet till insyn i de förvaltningsåtgärder som bedrivs.

Lagstiftning

Lagstiftningen upplevs som i stort behov av förändring. Den rådande skrivningen⁴⁴ bidrar till den frustration som jägare och lantbrukare känner över att inte kunna försvara sina hundar och tamboskap.

Illegal jakt

Många informanter säger sig uppleva sig som marginaliserade i vargfrågan, att deras åsikter inte har någon betydelse - trots att det är de intervjuade som skall bo i vargens närhet. En resignation inför denna situation har följaktligen uppstått. Studiens resultat indikerar att illegal jakt på varg kan betraktas som ett sätt att tvångsöverföra förvaltningen till den lokala nivån då upplevelsen av att inte bli lyssnad till och politiskt prioriterad bidrar till känsla av vanmakt och maktlöshet. Bland de vargskeptiska informanterna finns en stor förståelse, om än ej acceptans, för att det förekommer illegal jakt. De intervjuade förklarar det som att människor upplever att politikernas och myndigheternas avsaknad av lyhördhet för lokala perspektiv är ett starkt bidragande skäl till att illegal jakt på rovdjur förekommer. Man menar att landsbygdsbefolkningen känner att de måste agera för sig själva och de intressen och värden som riskerar gå förlorade som en effekt av att det finns varg i deras närområde. Vida-

⁴⁴ Jordbruk- och konsumentminister Ann-Kristin Nykvist lämnade den 4 oktober 2005 förslag om ändring av den omdiskuterade § 28 i Jaktförordningen (1987:905) i vilken det föreslås att ett rovdjur skall få dödas om det är sannolikt att det går till angrepp mot ett tamdjur som befinner sig inom ett inhägnat område avsett för skötsel av tamdjuret, om det inte går att skrämma bort rovdjuret eller på annat lämpligt sätt avvärja angreppet. Vidare föreslås en bestämmelse om att rovdjursangrepp mot tamdjur även i andra fall får avvärjas genom skrämmeåtgärder. Det föreslås att Naturvårdsverket fortlöpande skall bedöma om den möjlighet att döda rovdjur som följer av 28 § försvårar upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus för de berörda rovdjuret. Den nya bestämmelsen föreslås träda i kraft den 1 januari 2006. Se <http://www.regeringen.se/sb/d/5984/a/51002;jsessionid=aK-HimNhFi6Ic> (sist hämtad 25 oktober 2005).

re är en majoritet av informanterna av inställningen att den illegala jakten inte är organiserad samt att illegal jakt inte förekommer "här" men i områden "längre norrut". Uppfattningen att den är av slumpmässig karaktär – dvs. att det finns jägare som kan "ta tillfället i akt" och skjuta en varg, kan ses som en indikation om att vissa av landsbygdens invånare inte uppfattar att dom är ansvariga för att det förekommer illegal jakt på varg. Myndigheternas agerande och bristande tilltro till jägarkårens förmåga att förvalta vargstammen är enligt ett flertal av de intervjuade en annan faktor som bidragit till förekomsten av tjuvjakt.

Licensjakt på varg

Informanterna önskar såväl större insyn i förvaltningen av varg som medbestämmande över dess genomförande. Flertalet informanter önskar att det öppnas upp för licensjakt på varg genom vilken stammen skulle komma att balanseras. Utöver skälet att en licensjakt skulle medge jägarna medbestämmande så finner vi att oro och rädsla för att vargstammen är större än vad de officiella siffrorna visar bidrar till en känsla av osäkerhet. Flertalet är de informanter som menar att vargen är ett intelligent djur med hög egen jaktkompetens. Följden, säger man, är att det inte kommer att vara lätt att jaga varg. När den lär sig förknippa människans med fara – dvs. att mötet med människan kan innebära död – kommer den att bli ännu skyggare, och därmed ännu svårare att jaga.

Tillsammans med att licensjakt medger lokalbefolkningen delaktighet i vargstammens förvaltning kan laglig jakt på varg få också symbolisk betydelse. Flera av de intervjuade jägarna menar att när jägarkåren upptäcker att det inte är det lättaste att skjuta en varg så kan det komma att medföra ökad status och prestige för den jägare som lyckas lägga ned en varg. Detta skulle kunna bidra till en mera utbredd acceptans för varg i de områden som idag hyser varg.

Att öppna upp för jakt skulle kunna inverka positivt på en lokal acceptans av varg. Ett införande av licensjakt på varg skulle i det avseendet få symbolisk innebörd då sådan åtgärd också skulle innebära ett erkännande av jaktens sociala, kulturella och ekonomiska betydelse. Precis som i andra jägare- och samlaresamhällen står jakten för en del av det utbyte som sker människor emellan då kött byts mot hembakt bröd, egen odlad potatis, eller lån av maskiner och lagerutrymmen, för att nämna några exempel. Än idag bidrar så jakten till lokalsamhällets ekonomi men också till dess överlevnad ur ett socialt och kulturellt perspektiv. Ur jakten hämtar människor mening och innebörd vilket bidrar till bygdens sociala och kulturella identitet.

Osäkerhet

Både vargskeptiska och vargpositiva informanter anser att det är olyckligt att den svenska rovdjurspolitiken utgår från begreppet etappmål eftersom det innebär att vi inte vet vad den svenska rovdjurspolitiken kommer att föra med sig när målet är uppfyllt. Detta bidrar till att skapa osäkerhet.

Mobilisering

Information och kunskap

När berörda människor upplever att information saknas helt eller delvis, eller om man uppfattar att det råder misshällighet kring händelsen och de risker som är förknippade med den, visar forskningen att människor tenderar att sluta sig samman för att nå enighet kring det som har hänt och svara på behovet av information. Man utvecklar således en egen förståelse av händelsen och hur man bäst hanterar situationen (Fessenden-Raden, Fitchen, and Heath 1987).

Vargpositivas uppfattning att vargskeptikerna är "okunniga" överensstämmer med hur de sistnämnda upplever att de bemöts. En aspekt som kan inverka på uppkomsten av nätverk och föreningar är att deras upplevelser av andra hänförs till att vara uppfattningar och upplevelser som är grundade på "irrationella" utgångspunkter, dvs. något som inte är värt att uppmärksamma då det inte bygger på en vetenskapligt grundad kunskap om "världen" (Fraga 2005 (in press)).

Andra aktörer – lyhördhet och uppmärksammande

Lokala boendes upplevelser att de inte blir hörda, att de inte delges information eller medbestämmande, att de känner rädsla och osäkerhet inför vad vargen kommer att medföra för lokalsamhället om den ökar i antal och fortsätter att breda ut sig, har lett till att människor gått samman för att göra sina röster hörda. Rädsla för vargen har också medfört att människor upplever osäkerhet och tveågheten att gå ut i skog och mark – aspekter som inverkar på uppkomsten av sociala nätverk och mobiliseringsansträngningar. Upplevelsen att människor boende i områden med närvaro av varg stängs ute från beslutsfattande som rör deras livsmiljöer har bidragit till minskat förtroende för förvaltare (såväl enskilda tjänstemän som länsstyrelsen och Naturvårdsverket som helhet) men vi ser också hur detta har stimulerat till närverksbildande för att tillförsäkra sig information och kunskap i frågor som man upplever som starkt påverkande på människans lokala omgivning och de verksamheter människan bedriver inom dessa.

Möten

Informationsmötenas format uppges som problematiskt av såväl skeptiker som positiva. Oavsett inställning så är man av uppfattningen att det är svårt att föra fram sina åsikter och att "motparten" kanske inte får det utrymme som de bör lämnas, även om man inte delar dennes åsikter.

Polarisering

Lokala intressen kommer i konfrontation med samhälliga mål avseende biologisk mångfald och hållbar utveckling men polariseringar uppstår även på andra nivåer. Vargfrågan kan ses som ett uttryck för en konflikt mellan stad och landsbygd men vargfrågan splittrar och förklarar människor och grupper även lokalt. Närvaro av varg kan medföra att människor inkluderas eller exkluderas från vissa aktiviteter eller områden då tvister kan uppstå om hur t.ex. marker skall nyttjas.

Lokala traditioner

Lokal identitet, plats

Den lokala identiteten och platstillhörigheten återspeglas i lokala traditioner som jakt och småskaligt lantbruk. Lokalsamhället ställs inför genomgripande förändringar av dess livs-
betingelser (att framtiden för bygden och lokala praktiker upplevs hotade av vargens närvaro i landskapet) som en effekt av genomförandet av rovdjurspolitiken vilket har stimulerat byggandet av nätverk och bildandet av organisationer och föreningar.

Jakt, lantbruk, rekreation

Att det finns varg i landskapet verkar således påverka på vilket sätt människor brukar sin naturomgivning genom att vissa lokala verksamheter minskar i omfattning eller får en annan utformning. Men, också omvänt – att vargens närvaro har medfört något "spännande" för vissa grupper och personer. Möjligheten att bedriva olika sorters verksamheter såsom jakt, lantbruk, bär- och svamplockning upplevs som starkt begränsade efter etableringen av vargrevir. Den osäkerhet som människor upplever ute i de två vargrevir som studien omfattar är direkt förbundet till frågan kring uppfattningar kring vad vargen är och vad den kan förorsaka.

En övervägande majoritet av studiens intervjuade jägare är av uppfattningen att vargen utgör ett hot mot möjligheten att bedriva jakt och menar att viltstammarna har minskat som en konsekvens av vargens predation på viltet. Också det faktum att jägare förlorar sina hundar, eller att hundarna blir skadade som en effekt av vargangrepp, ses som ett stort hot mot den tradition som jakten utgör. De konsekvenser som följer med dess närvaro i form av att vargen angriper jakthundar och tamboskap, att människor upplever att det kan vara farligt för deras barn och dem själva att leva i närheten av varg, kan således säga ha en inverkan på de traditioner och verksamheter som präglar landsbygden.

Nya rutiner

För lantbrukarna har närvaron av varg kommit att handla om att ta ställning till frågor kring skötsel och skydd av djurbestand och risken att den ger sig in i boskaps hägn för att hitta

mat. Även om det är väldigt länge sedan en varg angrep en människa i Sverige så uppfattar både vargskeptiker och vargpositiva att en sådan fara föreligger. Att det aldrig skulle kunna förekomma vill en av de vargpositiva informanterna inte säga. Det har förekommit menar informanten att hundar har bitit ihjäl människor och eftersom vargen är ett hunddjur finns det givetvis en risk att det skulle kunna hända även med varg också. Flera av de vargpositiva informanterna menar att rädslan för vargen är överdriven. De menar att hundar är farligare än vargar och att de är mer rädda för grannens hund.

De grundläggande institutionerna "hem", "hus", "hushåll" och "egendom" rubbas av att det finns varg i landskapet. Under perioder av stress och då lokalsamhällets grundläggande värden upplevs vara hotade kan dessa enheter bli än viktigare eftersom människor hämtar trygghet och skydd ur dessa. När varg passerar gården kan det då för dess ägare och invånare framstå som ett hot, mot vilket man har få möjligheter till försvar. Forskningen har visat att med ägande kommer också rätten att förfoga över de "problem" som innehavaren utsätts för (Fitchen 1989). Mot bakgrund av nuvarande lagstiftning och den betydelse hemmet och gården har för människor uppstår ett dilemma i vilket känslor av maktlöshet och frustration kan bidra till att skapa motstånd mot varg.

Ekonomi

Ekonomiska skäl är inte avgörande för jägarna - rekreation, social samvaro, tillfredsställelse över att se hundens arbete i jaktskogen - är faktorer som förs fram som av större betydelse även om det för lantbrukare kan finnas arrendeintäkter av betydelse för gårdens och familjens försörjning.

Socioekonomiska faktorer

Bergsbrukssamhällen och jordbruksbygder

Revirets socioekonomiska struktur är av betydelse. Vilken/vilka verksamheter som av hävd har varit eller är centrala för de orter som ingår i reviren, och vilka strukturer som dessa bygger på, kan inverka på lokalbefolkningens inställning till varg. Till exempel så har bergsbruket i vissa delar av Hasselforsreviret genererat en mindre andel privat ägande av mark. Internationell forskning har visat att egendomsägande kan påverka hur människor upplever konflikter och för dem upplevda problematiska företeelser och förhållanden (se t ex Fitchen 1989).

Lokala auktoriteter och variationer

Den inställning som centrala personer på orten har i vargfrågan inverkar på boendes uppfattningar. Vi kan här se en koppling till s.k. "åldermän" vilka under äldre tider fungerade som styrråd för byar i Sverige. Resultaten från studien indikerar att denna struktur fortfarande råder på vissa delar av den svenska landsbygden.

Vi kan också se att informanterna i de olika fallstudieområdena uppger samma eller liknande argument i vissa aspekter av vargfrågan. Det finns således lokala variationer i uppfattningar. Anledningen härav kan vara att olika förvaltningsinsatser har varit av olika karaktär, eller drivits av olika grupper, vilket har bidragit till att lokala variationer förekommer i uppfattningar om varg, myndigheterna, förvaltningen och den biologiska forskningen om varg. I Dals-Ed/Haldenreviret har jägarna haft en aktiv roll i insatserna och de vargskeptiska informanterna uppger att detta har varit positivt för att mildra konflikten. Vargpositiva informanter är av uppfattningen att jägarnas insatser och kontroll av verksamheterna gör att andra grupper stängs ute från inte bara skog och mark utan att också från spårnings- och inventeringsinsatser.

Människan i Naturen

En övervägande majoritet av informanterna är av uppfattningen att vargen inte har kommit till Sverige av egen kraft utan att den har blivit inplanterad.

Naturuppfattning

Dagens konflikt avseende om och i så fall var det skall finnas varg i landet, samt i vilken omfattning, är ett uttryck för olika uppfattningar om naturen. Vargskeptiker har en resursorienterad naturuppfattning – dvs. naturen/den ekologiska omgivningen är till för människan och människan är till för naturen. Ett utbytesförhållande existerar mellan människan och hennes omgivning där naturen ger inte bara mat utan även rekreation och också eteriska upplevelser. Människan återgäldar genom att lägga ut foder på vintern till rådjuren eller genom ett småskaligt lantbruk som ett viktigt bidrag för en mångfaldig fauna och flora. Vargpositiva är av uppfattningen att människan inte har rätt att bestämma över naturen och att vargen har ett existensberättigande bara genom att vara levande och djur.

”Kulturifiering”

Statens inblandning i naturen har inneburit en ”kulturifiering” av vargen. Ju mer resurser som läggs på vargen, desto mindre ”naturlig” blir den. Istället har vargen blivit en del av det mänskliga samhället. Återspeglar också uppfattningar att inte alla har samma rätt till skog och mark. Hävdvunna praktiker som jakt, småskaligt lantbruk, svamp- och bärplockning återger den betydelse som det svenska landskapet har haft för små och marginaliserade lokalsamhällen för försörjning i tider med brist på förnödenheter. Skogs- och lantbruksmarken knyter samman människor över tid och de erfarenheter som finns inskrivna i landskapet bidrar till uppfattningen att inte alla har samma rätt till dess bruk.

Naturintresse

Studiens informanter delar ett gemensamt drag och det är att de alla har ett stort intresse för natur. Oavsett inställning till varg så berättar informanterna om det stora intresse dom har för naturen. De allra flesta av informanterna är på något sätt engagerade i föreningar eller annan mer eller mindre organiserad verksamhet kring skog och natur. En övervägande del av de vargpositiva är med i Svenska Naturskyddsföreningen, flera är med i Svenska Rovdjursföreningen och några är också engagerade i hundklubbar och jaktvårdsklubbar. Några är fågelskådare, andra tycker om att vara ute i skogen och jaga, vandra, rasta sina hundar, motionera, plocka bär och svamp. Bland de vargskeptiska är det ett stort antal som är mer eller mindre aktiva medlemmar i jaktvårds-kretsarnas aktiviteter och jaktklubbar tillika hundklubbar. Man kan i det avseendet se en tydlig koppling mellan intresse och mobilisering.

Moral, ansvar och rättvisa

Ur ett lokalt perspektiv rymmer också vargfrågan moraliska dimensioner tangerande ansvar och rättvisa. Upplevelsen att vargens rättigheter går före både enskilda individers rättigheter och andra frågor som vård och hälsa är framträdande hos vargskeptiker. Vargens skydd i svensk och internationell lagstiftning och såsom detta kommer till uttryck i den svenska rovdjursförvaltningen har alltså bidragit till att skapa en känsla av orättvisa bland många av de vargskeptiska informanterna. Att många hänvisar till att det många gånger är större straff på att skjuta varg än att begå andra brott i samhället har gett upphov till en känsla av att de i egenskap av lokala människor inte har samma värde som vargen.

En annan moralisk aspekt handlar om att ägande av tamboskap och husdjur innebär att ett moraliskt "kontrakt" upprättas mellan djur och människa vilket de lantbrukare och jägare som har ingått i studien upplever som svårt att upprätthålla med vargens närvaro i landskapet. Med varg i skogarna försvåras således det ansvar som människan har för sina djur i form av att ge skydd, vård, omsorg och föda, ett ansvar som informanterna anser både vara moraliskt grundat som hävdats i djurskyddslagstiftningen.

Plats och landskap

Tolkningskonflikt

I vargfrågan möts olika sociala världar och de olika perspektiv vargfrågan innehåller vittnar om en tolkningskonflikt avseende vilka konsekvenser vargen kommer att medföra för lokala grupper och landsbygden. Detta inverkar på förekomsten av social mobilisering. Uppfattningen och upplevelsen att vargen har fått ett större utrymme än människan i samhället kan ses som en bidragande faktor till konflikten kring om det skall finnas varg, och hur många dessa i så fall skall uppgå till. Det lokala sammanhanget har betydelse för människors in-

ställning till policyfrågor och genomförandet av olika "allmännyttiga" projekt som berör deras hembygd (Boholm 2000; Sjölander-Lindqvist 2004b).

Lokal identitet är ett begrepp som är centralt för att förstå hur lokala grupper förhåller sig till politiska beslut och skeenden då människor hämtar betydelse och mening från den plats där de lever. Lokalsamhället ställs inte bara inför i vissa fall för visuella förändringar av det omgivande landskapet utan kanske också för mer genomgripande förändringar av lokalsamhällets livsbetingelser (Sjölander-Lindqvist 2004b). Det landskap som människor lever i är präglad av social struktur och kulturell förståelse av vad platsen, landskapet och lokalsamhället bör vara. Socialantropologisk och humanekologisk forskning har visat att lokal identitet och platsers betydelse som kollektiva representationer spelar stor roll för social mobilisering.

Hotade värden

Det är inte ovanligt att det är först när värden, som man i vardagslivet tar för givna och som man sällan har anledning att direkt reflektera över, ställs inför något nytt, främmande och hotfullt, som dessa värden framstår som något man måste särskilt värna om och vårda. Uppkomsten av nätverk och bildandet av organisationer och föreningar som "Dalaupproret", "Folkaktionen Ny Rovdjurspolitik", "Sveriges Glesbygds Trygghet", "Stiftelsen Rovdjurens Offer" med fl., visar att människor känner ett behov att gå samman för att de inte annars kan göra sina röster hörda, och vilket de stimuleras till när de upplever att de inte längre har insyn och medbestämmande över deras lokala omgivning.

Avslutning

Politikers och myndigheters erkännande av att det förekommer en konflikt kring varg har genererat olika åtgärder för att förankra svensk rovdjurspolitik. Etablerandet av ett nationellt rovdjursråd och inrättandet av regionala rovdjursgrupper i län med rovdjursstammar är ett uttryck för detta. Förekomsten av ett begränsat bifall med beslutet att det i landet skall finnas vitala stammar av varg och olika gruppers påkallande av att rovdjurspolitiken måste förändras har föranlett den här studien för att undersöka de motsättningar som finns kring varg. I rapporten har därmed redogjorts för uppfattningar om olika aspekter av vargfrågan – med utgångspunkt i dels om man är positiv eller skeptisk till varg och den politik som förs.

Men, genom att syftet har varit att gå mera på djupet i vargkonflikten så har därför uppmärksamhet också riktats mot hur lokal identitet, landskap och plats som exempel på några av de idékomplexen mot vilka människors uppfattningar och mera djupt liggande föreställningar är förankrade i. Andra komplex som funnits ha betydelse för att förstå konflikten kring varg är människors uppfattningar om Naturen och vilken plats vargen har, eller borde ha, i det ekologiska systemet. Socialantropologisk forskning har visat att föreställningar om egendom, hus och hem har betydelse för människors uppfattningar om såväl sig själva som sin omgivning (Birdwell-Pheasant and Lawrence-Zúñiga 1999; Fitchen 1989). Resultaten från den här studien visar att sådana föreställningar bidrar till konfliktens sammansättning.

Andra viktiga inslag är vilken roll information har att spela för konflikternas formering och vilket är sammankopplat med förtroende men också med kunskap. Förtroende för den som lämnar information har stor betydelse att spela för människors samtycke med beslut.

Slutligen så aktiveras i vargfrågan de två kunskapsdialektikerna *techne* och *mētis* – kunskap som bygger på verifikation och förklaring versus en lokalt producerad kunskap producerad i en lokal omgivning – vilken får konsekvens för hur vargskeptiker förhåller sig till varg och rovdjursförvaltning. Motreaktionen till den vedertagna kunskapen – mätbar och kvantitativ – mot vilken politiken och förvaltningen vilar är försöken att skapa en förändring i politiken. Genom nätverksbildande, lobbying bildande av aktionsgrupper sker ansträngningar för ett kollektiv samlande med krav på insyn, dialog och medbestämmande. Detta är ett uttryck för en önskan om att den lokalt förankrade kunskapen och erfarenheten skall få ett större genomslag i formulerandet av de riktlinjer vilken svensk naturresursförvaltning skall utgå ifrån. En samverkan mellan *techne* och *mētis* skulle inte bara vara ett överbryggande mellan olika kunskaper – det skulle också kunna leda till ett konsensusskapande i vargfrågan

Appendix: Beståndsstatus varg i Skandinavien 2004/05.

Familjegrupper	Område	Föryngring 2004	Status
Sverige (10 familjegrupper)	<i>Furudal</i> (Dalarna/Gävleborg) <i>Amungen</i> (Dalarna/Gävleborg) <i>Ockelbo</i> (Gävleborg) <i>Nyskoga</i> (Värmland) <i>Halgåån</i> (Värmland/Dalarna) <i>Jangen</i> (Värmland) <i>Uttersberg</i> (Västmanland/Örebro) <i>Kilsbergen</i> (Örebro) <i>Hasselfors</i> (Örebro) <i>Kroppefjäll</i> (Västra Götaland)	Ja Ja Nej Ja Ja Ja Ja Ja Ja Ja	
Norge (2 familjegrupper)	<i>Gråffell</i> (Hedmark) <i>Julussa</i> (Hedmark)	Ja Ja	
Sverige/Norge (2 familjegrupper)	<i>Djurskog</i> (Värmland/Østfold/ Akershus) <i>Dals-Ed/Halden</i> (Västra Götaland/Østfold)	Ja Ja	
Revirmarkerande par	Område	Föryngring 2005	
Sverige (7 par)	<i>Naggen</i> (Västernorrland/Gävleborg) <i>Voxna</i> (Dalarna/Gävleborg) <i>Siljansringen</i> (Dalarna) <i>Svartbo</i> (Gävleborg) <i>Lövsjön</i> (Dalarna) <i>Jangen II</i> (Värmland) <i>Forshyttan</i> (Värmland)	Ja (konstaterat genom GPS)	Bägge radiomärkta 2005
Norge (2 par)	<i>Koppang</i> (Hedmark) <i>Åsta-Løten</i> (Hedmark)		Bägge skjutna vid licensjakt Bägge skjutna vid licensjakt
Sverige/Norge (3 par)	<i>Juvberget</i> (Hedmark/Värmland) <i>Rotna</i> (Hedmark/Värmland) <i>Rømskog</i> (Østfold/ Akershus/Värmland)		
Osäkra par	Område		
Sverige	<i>Malung</i> (Dalarna)		

(2 par)	<i>Tystberga</i> (Södermanland)		
Norge (1 par)	<i>Kynna</i> (Hedmark)		
Sverige/Norge (1 par)	<i>Gräsmark</i> (Värmland/Hedmark)		
Andra stationära vargar	Område		
Sverige (3 individer)	<i>Ulriksberg</i> (Dalarna/Örebro/Värmland) <i>Pessinki</i> (Norrbotten) <i>Ringvattnet</i> (Jämtland)		
Norge (3 individer)	<i>Osdalen-Elvdalen</i> (Hedmark) <i>Mangen</i> (Akershus/Østfold) <i>Moss-Våler</i> (Østfold)		
Sverige/Norge (1-2 individer)	<i>Idre-Drevsjø</i> (Dalarna/Hedmark)		
Andra vargar (främst vandrings- vargar)	Område		
Sverige	<i>Kramfors</i> (Västernorrland) <i>Liden</i> (Västernorrland) <i>Tisjön</i> (Dalarna/Värmland) <i>Tiveden</i> (Örebro/Västra Götaland)		
Norge	<i>Øst-Finnmark</i> (Finnmark) <i>Rønnesætra</i> (Hedmark) <i>Sørvestlandet</i>		

Källa: *Foreløpig status for ulv i Skandinavia vinteren 2004-2005*, Norsk Institutt for naturforskning, Høgskolen i Hedmark, 2005.

Referenser

1992. "Art- och habitatdirektivet (92/43/EEG)."
Jaktförordning 1987: 905.
NFS 2002:13. "Viltskadekungörelse."
Prop.1998/99:114. "Kulturarv - kulturmiljöer och kulturföremål."
Prop. 2000/01:57. "Sammanhållen rovdjurspolitik."
Prop. 2001/02:173. "En samlad naturvårdspolitik."
SFS 1987:259. "Jaktlagen."
SFS 1987:905. "Jaktförordningen."
SFS 1988:534. "Djurskyddslagen."
SFS 1998:808. "Miljöbalk."
SFS 2001:724. "Viltskadeförordning."
SÖ 1983:30. "Bernkonventionen."
SÖ 1993:77. "Konventionen om biologisk mångfald."
Ahlqvist, I., J. Karlsson, and M. Levin. 2003 [2001]. *Tamdjur och rovdjur, går det ihop?* Viltskadecenter.
Aronson, Å., and H. Sand. 2004. "Om vargens utveckling i Skandinavien under de senaste 30 åren," in *Skogsvilt III*. Edited by G. Jansson, C. Seiler, and H. Andrén, pp. 47-53. Riddarhyttan: Grimsö forskningsstation, Sveriges Lantbruksuniversitet.
Aronson, Å., P. Wabakken, H. Sand, O. K. Steinset, and I. Kojola. 2000. *Varg i Skandinavien: Statusrapport för vintern 1999-2000*. Høgskolen i Hedmark, Oppdragsrapport nr. 2.
Basso, K. H. 1996. *Wisdom Sits in Places*. New Mexico: The University of New Mexico Press.
Bernard, H. R. 1994. *Research Methods in Anthropology. Qualitative and Quantitative Approaches*, Second edition. Thousands Oaks: Sage Publications.
— . Editor. 2000 [1998]. *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. Walnut Creek: AltaMira Press.
Birdwell-Pheasant, D., and D. Lawrence-Zúñiga. Editors. 1999. *HouseLife: Space, Place and Family in Europe*. Oxford: Berg.
Boholm, Å. 1983. *Swedish Kinship: An Exploration into Cultural Processes of Belonging and Continuity*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
— . Editor. 2000. *National Objectives - Local Objectives*. Göteborg: Center for Public Sector Research.
Borgström, B.-E. 1997. *Cherished Moments: Engaging with the Past in a Swedish Parish*. Stockholm Studies in Social Anthropology). Stockholm: Gotab.
Brusewitz, G. 1967. *Jakt. Jägare, villebråd, vapen och jaktmetoder från äldsta tider till våra dagar*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
Callon, M. 1986. "Some elements of a sociology of translation: Domestication of the scallops and the fishermen of St Brieuc Bay," in *Power, Action and Belief: A new sociology of knowledge?* Edited by J. Law. London, Boston & Henley: Routledge & Kegan Paul.
Carr, A., and R. Wilkinson. 2005. Beyond Participation: Boundary Organizations as a New Space for Farmers and Scientists to Interact. *Society & Natural Resources* 18:255-265.
Cinque, S. 2003. *Vargens utbredning och lokalisering: En orientering*. CEFOS, Göteborgs universitet, arbetsrapport 30.
Couch, S. R., and J. S. Kroll-Smith. Editors. 1991. *Communities at Risk: Collective Responses to Technological Hazards*. Worcester Polytechnic Institute Studies in Science, Technology and Culture. New York: Peter Lang.

- Edelstein, M. R. 1988. *Contaminated Communities: The Social and Psychological Impacts of Residential Toxic Exposure*. Boulder: Westview Press.
- Edelstein, M. R., and A. Wandersman. 1987. "Community dynamics in coping with toxic contaminants," in *Neighborhood and Community Environments*, vol. 10. Edited by I. Altman and A. Wandersman. New York: Plenum Press.
- Ellen, R. F. 1996. "The cognitive geometry of nature: A contextual approach," in *Nature and Society. Anthropological Perspectives*. Edited by P. Descola and G. Pálsson. London: Routledge.
- Ericsson, G., and T. A. Heberlein. 2002. *Attityder till varg och vargjakt i Sverige*. SLU.
- Ericsson, G., and C. Sandström. 2005. *Delrapport om svenskars inställning till rovdjurspolitik och -förvaltning*. SLU Umeå/FjällMistra & Umeå universitet/FjällMistra, FjällMistrarapport, Rapport nr: 10.
- Feld, S., and K. H. Basso. Editors. 1996. *Senses of Place*. Santa Fe: School of American Research Press.
- Fessenden-Raden, J., J. M. Fitchen, and J. S. Heath. 1987. Providing risk information in communities: Factors influencing what is heard and accepted. *Science, Technology & Human Values* 12:94-101.
- Fitchen, J. M. 1989. When toxic chemicals pollute residential environments: The cultural meanings of home and homeownership. *Human Organization* 48:313-324.
- Forsberg, J., and L. Korsell. 2005. *Illegal jakt på rovdjur. En förstudie*. Brottsförebyggande rådet (Brå).
- Fraga, J. 2005 (in press). Local Perspectives in Conservation Politics: The case of the Ría Lagarto Biosphere Reserve, Yucatán, México. *Landscape and Urban Planning*.
- Franzén, R. 2003. Redovisning av regeringsuppdraget: att i samråd med länsstyrelserna överväga hur arbetet med att förebygga jaktbrott kan kopplas till inventeringsverksamheten. Naturvårdsverket.
- Gibbs, L. M. 1998. *Love Canal*. Gabriola Island: New Society Publishers.
- Grimes, M. 2005. *Democracy's Infrastructure: The Role of Procedural Fairness in Fostering Consent*. Göteborg: Department of Political Science, Göteborg University.
- Hornborg, A. 1994. Environmentalism, ethnicity and sacred places: Reflections on modernity, discourse and power. *Canadian Review of Sociology and Anthropology* 31:245-267.
- Inglis, F. 1977. Nation and community: A landscape and its morality. *The Social Review*:489-514.
- Ingold, T. 1986. *The appropriation of nature: Essays on human ecology and social relations*. Manchester: Manchester University Press.
- . 1993. The temporality of the landscape. *World Archaeology* 25:152-174.
- . 2000. *The Perception of the Environment: Essays in Livelihood, Dwelling and Skills*. London & New York: Routledge.
- Johansson, I. 2005.03. ""Vargforskningen måste ifrågasättas!"" in *Jaktjournalen*.
- Jordbruksdepartementet. 2005. Pressmeddelande "Rätt att döda rovdjur för att skydda tamdjur". Stockholm, 4 oktober.
- Karlsson, J. 2003. *Söker vargar upp drivande hundar? Viltskadecenter*.
- Karlsson, J., A. Bjärvall, and A. Lundvall. 1999. *Svenskarnas inställning till varg - En intervjuundersökning*. Naturvårdsverket. Rapport 4933.
- Karlsson, J., and S. Thoresson. 2000. Jakthundar i vargrevir - En jämförelse av jakthundsanvändningen i fem olika vargrevir och statistiken över vargangrepp på hundar 1999/2000. Viltskadecenter. <http://www.viltskadecenter.com/publikationer/friktionsrapport.pdf>.
- Knight, J. Editor. 2000. *Natural Enemies: People-Wildlife Conflicts on Anthropological Perspective*. London: Routledge.

- Liberg, O., H. Andrén, H.-C. Pedersen, H. Sand, D. Sejberg, P. Wabakken, M. Åkesson, and S. Bensch. 2005. Severe Inbreeding Depression in a Wild Wolf (*Canis lupus*) Population. *Biology Letters*:17-20.
- Lidskog, R. 1996. In Science we trust? On the relation between scientific knowledge, risk consciousness and public trust. *Acta Sociologica* 39:32-56.
- Lidzén, B. 1998. *På spåret. En jakthistorisk översikt*. Falköping: Lunden i Gökhem.
- Lovell, N. Editor. 1998. *Locality and Belonging*. London: Routledge.
- Lundvik, B. 2003. "'Det är dags att ändra rovdjurspolitiken'," in *Svensk Jakt, nr 6*.
- Mairal Buil, G. 2004. "The invention of a minority: A case from the Aragonese," in *Facility Siting: Risk, Power and Identity in Land Use Planning*. Edited by Å. Boholm and R. Löfstedt. London: Earthscan.
- Milton, K. 2000. "Ducks out of water: Nature conservation as boundary maintenance," in *Natural Enemies: People-Wildlife Conflicts in Anthropological Perspective*. Edited by J. Knight. London: Routledge.
- Naughton-Treves, L. 1997. Farming the Forest Edge: Vulnerable places and people around Kiable National Park, Uganda. *Geographical Review* 87:27-27.
- Ostrom, E. 1990. *Governing the Commons: The Evaluation of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pateman, C. 1970. *Participation and Democratic Theory*. London: Cambridge University Press.
- Persson, L. K. 2004. "Kampen mot rovdjuren. En undersökning av Kalmar läns jaktkassa 1847/48 - 1864/65," in *Hembygdskrönika 2004*, vol. 7:e årg.: Hembygdsföreningen i Madesjö, Örskö och Kristvalla.
- Premfors, R. 2000. *Den starka demokratin*. Stockholm: Atlas.
- Putnam, R. D. 1992. *Making Democracy Work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Riksantikvarieämbetet. 1999. *Kulturarvet och miljön*. Riksantikvarieämbetet.
- Sand, H., P. Ahlqvist, and O. Liberg. 2004. "GPS-sändare: en ny era för studier av beteendekologi hos vilda djur," in *Skogsvilt III*. Edited by G. Jansson, C. Seiler, and H. Andrén, pp. 24-29. Riddarhyttan: Grimsö forskningsstation, Sveriges Lantbruksuniversitet.
- Sand, H., P. Wabakken, and O. Liberg. 2004. "Vargens biologi: karaktärer och konsekvenser för små populationer," in *Skogsvilt III*. Edited by G. Jansson, C. Seiler, and H. Andrén, pp. 58-65. Riddarhyttan: Grimsö forskningsstation, Sveriges Lantbruksuniversitet.
- Saxon, J. L. 1935. *Jakt och jägare i gamla tiders Närke*. Stockholm: Saxon & Lindströms Förlag.
- Schama, S. 1995. *Landscape and Memory*. New York: Alfred A. Knopf Inc.
- Schultz, P. W., and L. Zelezny. 1999. Values as predictors of environmental attitudes: Evidence for consistency across 14 countries. *Journal of Environmental Psychology* 19:255-265.
- Scott, J. C. 1998. *Seeing Like a State*. New Haven: Yale University Press.
- Sjölander-Lindqvist, A. 2004a. The effects of environmental uncertainty on farmers' sense of locality and futurity: A Swedish case study. *Journal of Risk Research* 7:185-197.
- . 2004b. Local Environment at Stake: The Hallandsås Railway Tunnel in a Social and Cultural Context. Lund: Human Ecology Division.
- . 2004c. "Vizualising place and belonging: Landscape redefined in a Swedish farming community," in *Facility Siting: Risk, Power and Identity in Land-use Planning*. Edited by Å. Boholm and R. Löfstedt. London: Earthscan.
- . 2005. What, where, and wherefore: Dissonant perspectives on water in a Swedish railway tunnel project. *Environmental Values*. Forthcoming.

- Sjölander-Lindqvist, A., Å. Boholm, and R. Löfstedt. 2000. "Understanding aspects of environmental stigma: the case of Hallandsås," in *The ESREL 2000 and SRA-Europe Annual Conference on Foresight and Precaution*, vol. 2. Edited by M. P. Cottam, D. W. Harvey, R. P. Pape, and J. Tait, pp. 1053-1059. Edinburgh, UK: A. A. Balkema.
- Skogen, K. 2003. Adapting Adaptive Management to a Cultural Understanding of Land Use Conflicts. *Society and Natural Resources* 16:435-450.
- Skogen, K., and H. Haaland. 2001. En ulvehistorie fra Østfold: Samarbeid og konflikter mellom forvaltning, forskning og lokalbefolkning. NINA Fagrapport 52.
- SNF. 1976. Rapport från Projekt VARG: Om vargens situation och framtid i Sverige. Svenska Naturskyddsföreningen.
- Star, S. L., and J. R. Griesemer. 1989. Institutional ecology, 'translations' and boundary objects: Amateurs and professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907-39. *Social Studies of Science* 19:387-420.
- SvenskaJägareförbundet. 2004. Remissvar beträffande ändring av 28 § i jaktförordningen (1987:905): 2004-04-24.
- Thompson, P. 1988 [1978]. *The Voice of the Past*. Oxford: Oxford University Press.
- Treves, A., and K. U. Karanth. 2003. Human-Carnivore Conflict and Perspectives on Carnivore Management Worldwide. *Conservation Biology* 17:1491-1499.
- Uddenberg, N. 2003a. *Idéer om livet: En biologihistoria*. Vol. I. Stockholm: Natur och Kultur.
- . 2003b. *Idéer om livet: En biologihistoria*. Vol. II. Stockholm: Natur och Kultur.
- Wabakken, P., and Å. Aronson. 2005. Ulv i Skandinavia pr. 15 januar 2005: Foreløpige konklusjoner for vinteren 2004/2005. Høgskolen i Hedmark; Rapport 3.
- Wabakken, P., Å. Aronson, H. Sand, H. Rønning, and I. Kojola. 2004a. *Ulv i Skandinavia: Statusrapport for vinteren 2002-2003*. Høgskolen i Hedmark, Oppdragsrapport nr. 2.
- Wabakken, P., Å. Aronson, H. Sand, O. K. Steinset, and I. Kojola. 1999. *Ulv i Skandinavia: Statusrapport for vinteren 1998-99*. Högskolan i Hedmark, Rapport nr. 19.
- . 2001. *Ulv i Skandinavia: Statusrapport for vinteren 2000-2001*. Høgskolen i Hedmark, Oppdragsrapport nr. 1.
- . 2002. *Ulv i Skandinavia: Statusrapport for vinteren 2001-2002*. Høgskolen i Hedmark, Oppdragsrapport nr. 2.
- Wabakken, P., Å. Aronson, T. H. Strømseth, and I. Kojola. 2004b. *Ulv i Skandinavia: Statusrapport fra vinteren 2003-2004*. Høgskolen i Hedmark, Oppdragsrapport nr. 5.
- Wabakken, P., and T. H. Strømseth. 2005. *Foreløpig status for ulv i Skandinavia vinteren 2004-2005*. Norsk institutt for naturforskning, Høgskolen i Hedmark.
- Wernersson, S. 2004.12.08. "Avliva varg som angriper hund!," in *Ljusdalsposten*. 8 december.
- Viltskadecenter. 2005. *Viltskadestatistik 2004*. Viltskadecenter.
- Wynne, B. 1989. Sheep farming after Chernobyl: A case study in communicating scientific information. *Environment* 31:10-15, 33-39.